

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

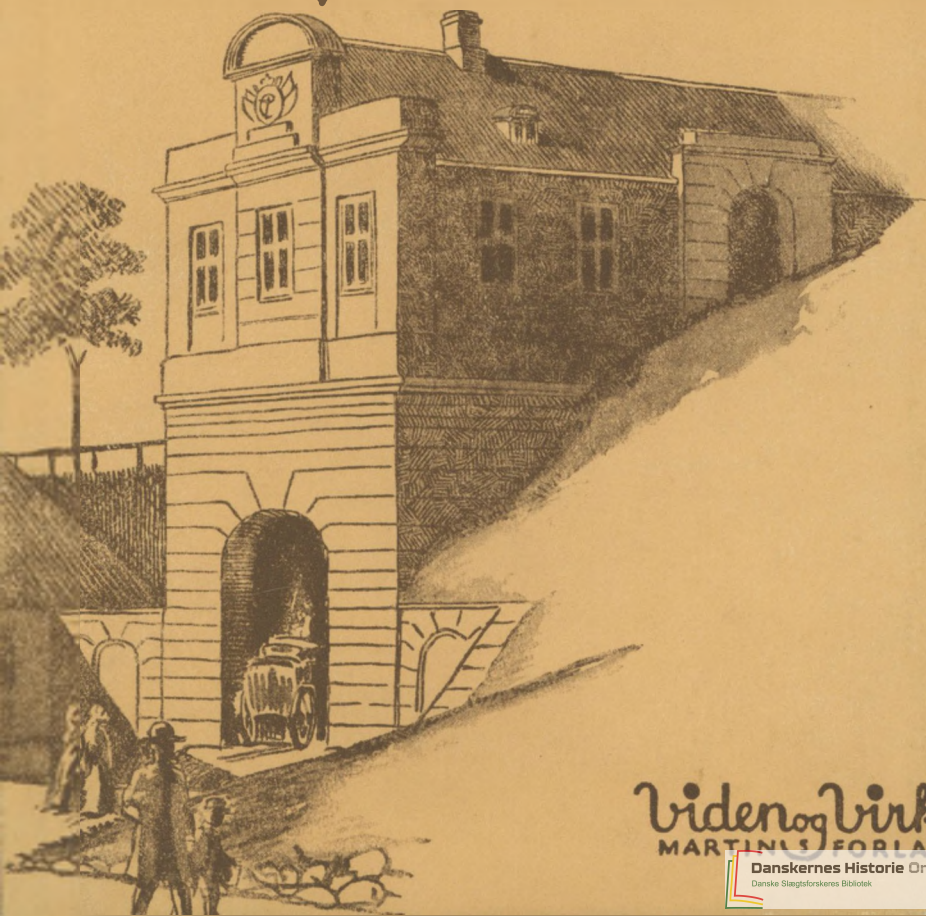
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Alfred Jeppesen

Fra det gamle Röbenhavn Frederik den Sjettes By

Viden og Virke
MARTINUS FORLAG

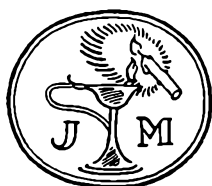
Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ALFRED JEPPESEN

FRA DET
GAMLE KØBENHAVN
FREDERIK DEN SJETTES BY

60 ILLUSTRATIONER

MARTINS FORLAG
KØBENHAVN
1935

SERIEN
VIDEN OG VIRKE

REDAKTION:

SOFUS FRANCK

SKOLEDireKTØR

JENS PEDERSEN

BIBLIOTEKAR

MARTINS FORLAGSTRYKKERI, KØBENHAVN

FORSTÆDERNE

Hvis Folk, der boede i vor Hovedstad for hundrede Aar siden; saa Byen nu, vilde de slet ikke kunne kende den igen. Saa stor en Forvandling har den gennemgaaet.

I vore Dage er København en Storstad, der breder sig langt ud over Sjælland og Amager og rummer $\frac{3}{4}$ Million Indbyggere; men paa vore Oldeforældres Tid var den en lille By, der laa godt gemt bag Volde og Grave, og hver Aften blev der omhyggeligt lukket og laaset for de 120,000 Borgere, som levede næsten helt afspærret fra den øvrige Verden.

Før at forstaa Forskellen mellem dengang og nu maa vi tænke os, at vi aflægger København et Besøg i Frederik den Sjettes sidste Regeringsaar, i 1830'erne.

Byen var først og fremmest præget af, at den var en Fæstning. De gamle Volde strakte sig i en Bue uden om Christianshavn til Langebro og fortsatte paa Københavnsiden langs nuværende Vestervoldgade, Nørrevoldgade og Østervoldgade, indtil de endte i Fæstningsanlæggene ved Kastellet.

Store Strækninger uden for Voldene hørte under Militæret og skulde henligge saa frit og aabent, at der let kunde skydes hen over dem. Dette Terræn strakte

sig baade over Københavns og Frederiksbergs Grund og naaede helt ud til den nuværende Falkonerallé og Jagtvej. Det kaldtes Demarkationsterrænet (Demarkation, Afgrænsning). Herude maatte der kun bygges

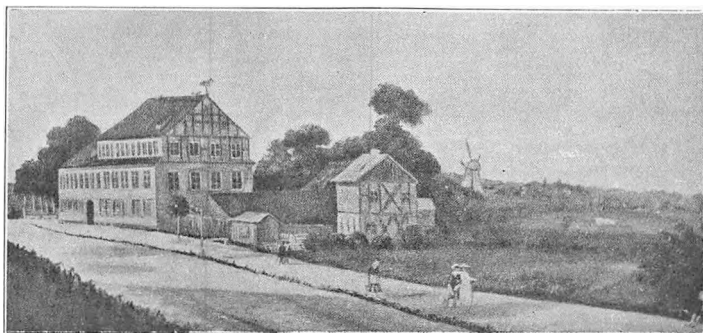
Vesterbrogade for hundrede Aar siden.

Huse af Bindingsværk i een Etages Højde, og hvis en Fjende nærmede sig Byen, vilde de blive nedrevet eller afbrændt, uden at Ejerne fik nogen som helst Erstatning.

Imellem Stadsgraven og de tre Søer, Skt. Jørgens Sø, Peblingesø og Sortedams Sø, strakte sig store Marker, Haver og Gartnerier, og længere ude saas de smaa landlige Forstæder („Broerne“).

Paa Vesterbro laa nogle lave, straatækte Huse, der mest blev beboet af Slagtere. Tæt inde ved Volden

fandtes et stort Kvægtorv, som kaldtes Trommesalen. Det mærkelige Navn er endnu bevaret i en lille Gade og stammer fra, at der blev slaaet paa Tromme, inden Handelen med Kreaturer begyndte. I Nærheden af Trommesalen var Frihedsstøtten blevet rejst til Minde om Stavnsbaandets Løsning. Et Stykke ud ad Vesterbrogade, der var en aaben, daarligt brolagt Lande-

„Sorte Hest“ (nuværende Vesterbrogade 148).

vej, laa det kgl. Skydeselskabs Bygning og den gamle Kro „Sorte Hest“, hvor Bønderne, som kom agende vestfra over Valby Bakke, plejede at gøre Ophold, før de kørte det sidste Stykke ind til Staden.

Nørrebro fik et trist Præg af Assistenskirkegaarden, der tjente som Hjælpekirkegaard for alle Begravelsespladserne inden for Voldene. En Del af den laa hen i Naturtilstand, og Opsynsmændene klagede over, at dristige Krybskytter gjorde Jagt paa Harer og Agerhøns inden for Kirkegaardsmuren. Kornmarker og Enge med Fiskedamme, der tilhørte det gamle Herresæde Blaagaard, strakte sig ned mod Peblingsøen;

Ræven og Maaren luskede rundt langs Grøfter og Diger, og Vildanden rugede mellem Sivene.

Fra Nørrebro til Østerbro bredte Blegdammene sig. De var smaa, grønne Jordpletter, der fik Vand ledet ind fra Sortedams Søen, og her laa lange, hvide Lærredsstykker paa Bleg. Om Natten blev de bevogtet af

Østerbrogade 1836.

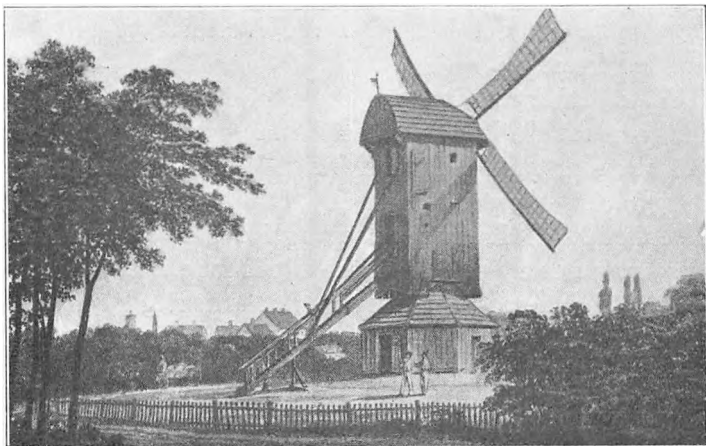
Vægtene, der tudede i Kohorn for at skræmme Tyvene bort.

Paa Østerbro fandtes kun en sammenhængende Bebyggelse for Enden af Sortedams Sø, længere ude laa store Parker og Vænger, f. Eks. Classens Have og Rosenengen (senere kaldet Rosenvænget), der gik helt ned til Øresund. Langs Kysten førte Strandvejen til Charlottenlund og Dyrehaven.

Forstæderne blev ikke rigtig regnet med til Byen. De laa for langt borte. Om Sommeren flyttede de velstillede Københavnerfamilier ud paa Broerne for at

„ligge paa Landet“, f. Eks. ved Vesterbrogade eller Gamle Kongevej.

Uden for Forstadsbebyggelsen kom de store Fælle-der, der var flade og trøstesløse at se paa. De tilhørte Kommunen; men Militæret havde efterhaanden taget Brugsretten over dem og benyttede navnlig Nørre- og Østerfælled til Troppeøvelser og Revuer. Jorden blev saa sammentrampet, at Græsset visnede bort, og Køerne, der skulde søge deres Føde herude, gik og halv-sultede.

En Mølle paa Volden.

ADGANGEN TIL BYEN

De gamle Fæstningsværker dannede en smuk Ramme omkring København med Volde og Grave, med grønne Skrænter og bølgende Trækroner. Paa næsten alle de fremspringende Partier af Voldene, Bastionerne, knejsede høje Møller; de livede op i Bybilledet, og deres Vingesus lød som en munter Hilsen til dem, der nærmede sig Staden.

Bastionerne havde i Reglen Navn efter deres Forvarere under Københavns Belejring 1658-60. Det gjaldt dog ikke Rysenstein Bastion, der var den yderste paa Vestervold længst nede mod Langebro. Den var blevet opnævnt efter en hollandsk Bygmester, Henrik Rüse, som Frederik den Tredie indkaldte her til Landet og adlede under Navnet Rysenstein. Den tredie Bastion,

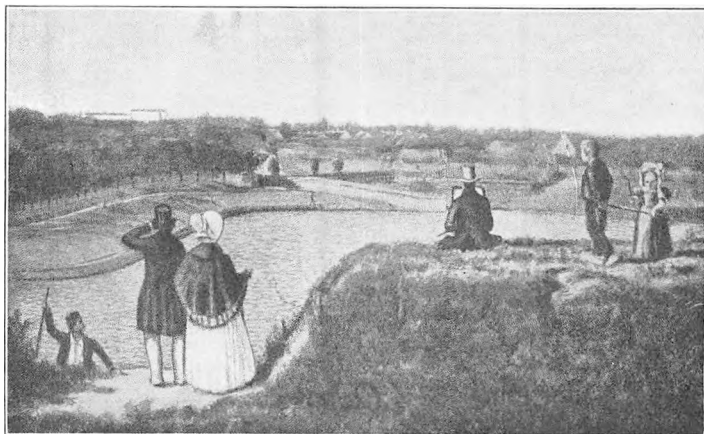
man mødte i Retning fra Langebro til Kastelet, var Gyldenløves. Den bar Navn efter Christian den Fjerdes Søn Ulrich Christian Gyldenløve, der her havde haft den mest udsatte Post paa Volden under Svenskernes Belejring. Paa Gyldenløves Bastion laa Lavendelstrædes Mølle eller Lucie Mølle. I daglig Tale kaldte Københavnerne den Lusse Mølle. Dette mere ejendommelige end smukke Navn kom af, at der paa dette Sted i ældgamle Dage havde ligget en dyb Grav, der kaldtes „Luses Hul“, og hvori der blev kørt Dagrenovation. Luse har rimeligvis været en københavnsk Vognmand. Lavendelstrædes Mølle var den sidste Stubmølle i København*. Da Vestervold faldt, blev den skaanet og flyttet ud til det yderste Vesterbro, til Kongens Enghave, hvor den stod indtil en Sommernat i 1913, da en Flok Ungdom satte Ild i den og lod den gaa op i et mægtigt St. Hansbaal. Paa den sløjfede Gyldenløves Bastion er Raadhuset nu rejst (Møllen stod paa den Plet, hvor Borgerrepræsentationens Mødesal ligger).

Der var ialt 12 Bastioner paa Københavnsiden; den sidste i Rækken var Rosenkrantz Bastion med Dronningens Mølle, der laa tæt op ad Kastelets Voldterræn.

Fra Spadserestier paa Voldene saá man ind over Byen med de mange smukke Taarne, og der var vid Udsigt over Land og Vand — langt ud over Sundet og Kalvebodstrand. Foran de høje Jordmasser laa Voldgraven eller Stadsgraven, og uden for den det afspærrede Fæstningsterræn, der kaldtes Glaciet, hvor Trægrupper og Krat bredte sig frodigt.

* En Stubmølle er en Vejrmølle, der hviler paa en Pæl, hvorom den drejes efter Vinden.

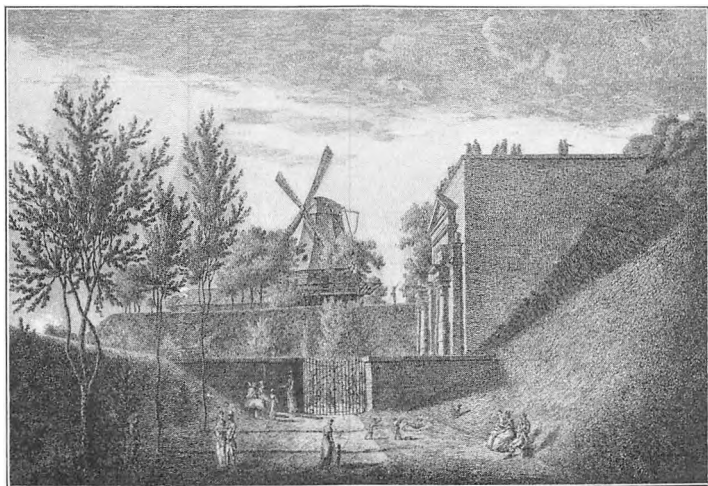
I Stadsgraven laa idylliske, træbevoksede Smaaøer, og ved Voldenes Fod slyngede sig mange halvt skjulte Stier gennem et Vildnis, hvor Planter og Dyr fik Lov til at passe sig selv. Langs Vestervold løb Kirsebærgangen. Her var meget smukt, navnlig en Sommermorgen, naar Duggen perlede i de grønklædte Vold-

Rysenstein Bastion.

skrænter. Den blev anset for en meget fornem Promenade, var afspærret med to Jernlaager og blev strengt bevogtet af Skildvagter. Hvis man ikke kunde forevise sit Adgangstegn fra Københavns Kommandant — det kostede et Par Daler — slap man ikke forbi dem. I sin lille Novelle: „For otte Skilling Hvedebrød“ fortæller Goldschmidt, hvordan Helten i Fortællingen gaar Morgentur i Kirsebærgangen sammen med et Par Studenterkammerater. Han er betaget af Stedets Skønhed og udbryder: „Det kan gerne være, at det er

naragtligt af mig; men jeg finder altid dette Sted saa dejligt. Naar jeg ser dette stille Vand og Træerne hængende langt ud derover, dannende ligesom skyggefulde Havbugter, kommer jeg altid til at tænke paa den Scene i Coopers: „Jægeren“, hvor den stille Flod be-

Kirsebærgangen ved Vestervold.

skrives, med det langt nedhængende Buskads, i hvilket den blodige Indianer ligger skjult.“

Gaden langs Vestervold kaldtes Filosofgangen (den nuværende Vestervoldgade) og dannede paa den ene Side en Allé med smukke Lindetræer. Her havde Studenterne i ældre Tid holdt af at gaa Tur, mens de filosoferede og diskuterede med deres Kammerater. Men de blev ikke saa sjældent generet af Officerer, der højt til Hest red ind imellem dem. Det havde de Lov til, mente de, for Filosofgangen hørte ind under Fæstningen.

Al Færdsel til og fra Byen foregik gennem de fire Porte: Vesterport, Nørreport, Østerport og Amagerport, der var indbygget i Voldene. De var temmelig skumle og lave og saa snævre, at et bredt Hølæs havde vanskeligt ved at slippe igennem dem.

Den ældste Vesterport laa ud for Vestergade; men 1668 blev den flyttet hen for Enden af St. Clemens-

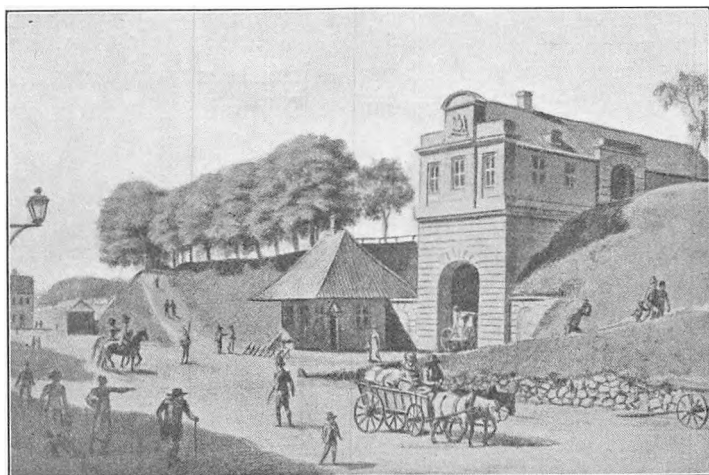
Vesterport med Vagten.

Stræde (nuværende Frederiksberggade). Den var prydet med Stenhuggerarbejder, der forestillede Kanoner og Vaaben, og øverst oppe saas Frederik den Tredies Navnetræk.

Nørreport var Byens stateligste Portbygning, opført af Christian den Femte, kronet med hans Marmorbuste og prydet med to kæmpestore Figurer, der forestillede „Fromhed“ og „Retfærdighed“. Den laa i Nærheden af den nuværende Nørreport Station.

Østerport laa, trods sit Navn, mere nordlig end østlig, nemlig imellem Nyboder og Kastellet (paa det Sted, hvor nuværende Søndre Frihavnsvej støder til Østerbrogade). Den havde beholdt sit Navn efter den første

Østerport, der stod ved den østlige Ende af Østergade. Den ny Østerport var ret enkel og tarvelig. Over Portalen saas Frederik den Fjerdes kronede Navnetræk i et Vaabenbillede og nedeunder stod: Anno 1708. Det Aar var Bygningen færdig.

Nørreport set indefra.

Amagerport ud for Torvegade paa Christianshavn blev rejst omkring 1724 og var lav og uanselig.

Fra 1808 blev alle Byportene holdt aabne til Kl. 12 om Natten. Før den Tid var de blevet stænget allerede véd Mørkets Frembrud og Nøglerne bragt op til selve Majestæten paa Amalienborg eller, hvis han var fraværende, til Fæstningens Kommandant, og saa hvilede Borgerne trygt i Bevidstheden om, at ingen Farer ude fra den store Verden kunde naa ind til dem. Det minder om Eventyret, hvor Prinsen gaar ind i sit Kongerige og sætter Slaa for Døren.

Efter 1808 var man naaet saa vidt, at Nøglerne blev i Portvagten Natten over; dog maa de ogsaa efter den Tid af og til være blevet afleveret paa Slottet. Det kan vi se af en Vagtinstruktion fra 1831, hvori der findes følgende Bestemmelse: „Naar der om Natten opkommer Ildløs uden for Østerport, afsendes der straks Mandskab fra Østerports Vagt til Hans Majestæt Kongens Palæ for med Hans Majestæts allerhøjeste Tilladelse at erholde Nøglerne udleverede til Østerport, som derpaa aabnes.“

Vejlængderne fra København blev regnet fra de fire Byporte. Dér, hvor de stod, er der i vore Dage rejst „Nulpunktstene“, hvorfra de sjællandske Landeveje nu udmaales i Kilometer.

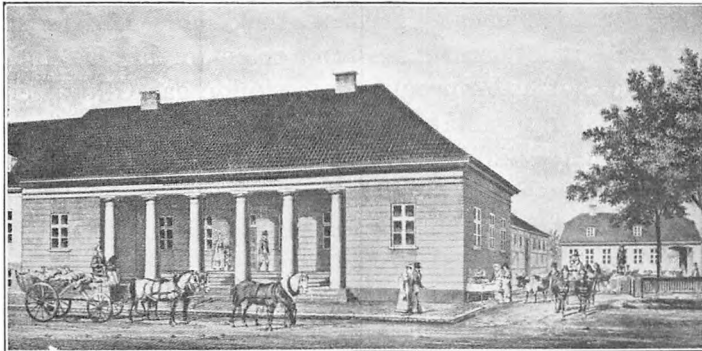
Paa Torvedage, hver Onsdag og Lørdag, holdt der om Morgenen lange Rækker af Bøndervogne uden for Portene og ventede paa at slippe ind i Byen. Vejen gennem Fæstningsværkerne var trang og besværlig — og Adgangen til Hovedstaden kostede mange Penge. Under Kørselen havde Bønderne af og til maattet standse ved Landevejsbommene og punge ud, før der blev lukket op for dem; men den værste Spærring ventede dem ved Indkørselen til Byen.

Det gjaldt om at møde tidligt paa Morgenstunden; men alligevel kunde Ventetiden blive lang. Nærmest ved Porten holdt der kun en enkelt Række Køretøjer; længere ude blev Rækken dobbelt, ja, undertiden tredobbelt. Mens den forreste Vogn holdt i Ravelinen*, kunde den sidste være standset helt ude ved Søerne.

* Udenværk ved en Fæstning.

Saa snart Vagtklokken ringede som Tegn paa, at der blev lukket op for Byen, begyndte Vognene at bevæge sig langsomt fremad. Det varede tit et Par Timer, inden de sidste Køretøjer i det lange Tog slap ind.

Ved hver af Indkørslerne til Byen laa en Akcisebod (en Toldbod) med Konsumtionskontoret. Uden for Akciseboden maatte enhver belæst Vogn gøre Holdt,

Akciseboden uden for Vesterport.

ogsaa enhver ridende eller gaende, hvis det blev forlangt. Her skulde nemlig betales Konsumtion! Det var en Afgift, der fra gammel Tid maatte svares af næsten alle Produkter, der blev indført til Byen: af Brød og Mel, Gryn, Kartofler, Smør, Mælk og Ost, Kød og Flæsk, Hornkvæg, Høns, Faar og Lam, Frugt, Vildt og Fisk, Brændevin og Øl, Halm, Hø og Havre, Huder og Skind o. s. v.

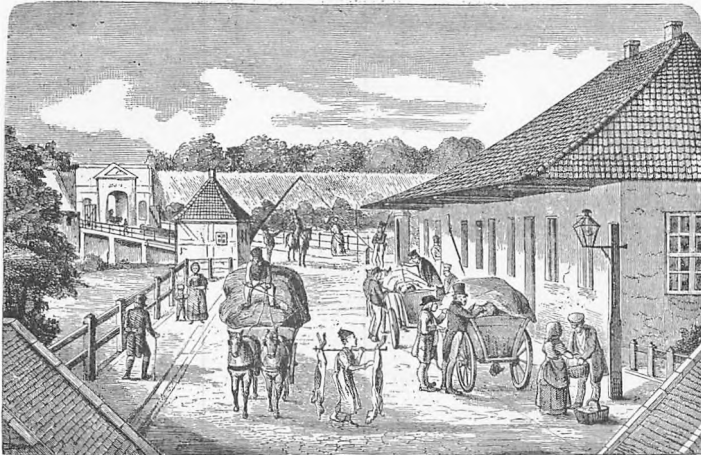
Konsumtionsafgiften var en Statskat. Dog fik Kommunen en Tiendedel. I Konsumtionskontoret i Akciseboden udstedte en Konsumtionsskriver et Bevis for, hvilke konsumtionspligtige Varer der var angivet og

betalt Afgift af. Længere inde mod Byen, inde i selve Ravelinen og tæt foran Porten, laa en Bygning, hvor nogle underordnede Betjente, Konsumtionsbetjentene, holdt til, og uden for den maatte alle Bønder og Fragtmænd standse med deres Vogne. Toldbetjentene skulde med deres „Søgere“, lange, spidse Jernstænger, ransage Køretøjernes Indhold for at forvise sig om, at det var rigtigt, hvad Kuskene havde opgivet om deres Varer. Selv Tjenestepigernes Kurve blev undersøgt, naar de havde været uden for Porten for at gøre Indkøb, saa Stat og Kommune ikke skulde gaa Glip af en eneste Skilling. Toldbetjentene var ilde lidt; de blev i Almindelighed kaldt „Posekigere“.

Foruden den almindelige Akcise blev der betalt en særlig Afgift af al det Brændsel, der kom til Byen. Brændselstolden tilfaldt Vor Frue Kirke.

Naar Fragtkuskene var sluppet forbi Akciseboden og Bygningen med Konsumtionsbetjentene, var der kun faa Skridt til den næste Spærring: Byens Bom. Her stor Bommanden uden for sit lille Bomhus og raslede med sin Bøsse. Her skulde atter betales! Hvis nogen nægtede, kom han ikke videre. Den tunge Landevejsbom blev sænket ned over Kørebanen. Bommanden opkrævede Skillingstold eller Bropenge: det var 2 Skilling af enhver belæst Vogn, der kørte ind i Byen, enten saa Varerne var akcisepligtige eller ej. Afgiften havde faaet Navnet Bropenge, fordi de 2 Skilling skulde være Godtgørelse for Sliddet paa Broplankerne over Fæstningsgraven. Passagen gennem Ravelinen gik ad Vindelbroer over den ydre og indre Voldgrav og var saa smal, at to Vogne havde vanskeligt ved at komme forbi hinanden. Af og til prøvede en dristig Kusk at sætte

Farten op og sprænge forbi Bommen uden at betale; men hvis han blev indhentet, fik han en Bøde paa en Rigsdaler. Vrede Fragtmænd yndede at kaste Pengene til Bommanden hen ad Vejen; men saafremt deres Køretøj blev standset, maatte de staa af Vognen og selv pænt samle Skillingerne op.

Akciseundersøgelse ved Vesterport.

Om Aftenen faldt Bropengene bort; men saa kom der andre og dyrere Afgifter i Stedet for. Efter Kl. 4 om Vinteren og Kl. 8 om Sommeren indtraadte Betalingen af Port- eller Passagepenge, der tilfaldt Kommunen. Der blev betalt 19 Skilling for en lukket Vogn, 10 Skilling for en aaben Vogn og 6 Skilling for en Rytter.

Det varede indtil Midnat. Saa blev Portene stænget, og al Færdsel gennem de tre af Stadens Portbygninger standsede. Kun Nørreport blev holdt paa Klem! Gen-

nem den kunde Fodgængere og rejsende til Vogns eller til Hest faa Lov at slippe ind; men der var ingen Adgang for Arbejdsvogne. Efter Kl. 12 maatte gaaende betale 2 Skilling for at komme ud eller ind gennem Nørreport, og af Køretøjer blev der afkrævet dobbelt Portpenge. Disse Afgifter faldt bort om Morgenens, naar Portene aabnedes, og Skillingstolden igen tog fat. Søn- og Helligdage gjaldt dog Bestemmelserne om Port- og Passagepenge hele Dagen.

Seks Nætter om Aaret, i Kildetiden, den Tid om Sommeren, da Københavnerne drog ud til Kirsten Pils Kilde i Dyrehaven, stod alle Portene aabne hele Natten; men der maatte betales for Passagen igennem dem ligesom ellers ved Nørreport.

Der var mange, der var helt fritaget for de forskellige Port-Afgifter: alle kongelige Personer, de fremmede Gesandter, Byens højeste Embedsmænd og Officerer, de kørende og ridende Poster og Bønder, der kom med Forsyninger til Slottets Køkken og Stalde. Endvidere: Brandsprøjter, Ligvogne og Renovationsbefordringer. Og endelig havde „Skydebrødrene“ (Medlemmer af „det kgl. Skydeselskab“) fri Passage, naar de paa Fugleskydningsdagene kørte i Procession med Fuglekongen.

Der blev hvert Aar udstedt flere Hundrede Fritegn. De skulde forevises Betjentene og Vagterne, men gjaldt ikke til Passagen gennem Nørreport efter Midnat. De Rangspersoner, der var forsynet med Passértegn, var tit meget ubehagelige og uforskammede overfor Bombetjentene. De forlangte, at de skulde kende dem, og blev fornærmet, hvis Bommen blev slaet ned foran

dem, og man ikke vilde lade dem passere, før de havde vist deres Fritegn.

De forskellige Portaafgifter blev i Reglen forpagtet bort af Kommunen. I 1830erne betaltes aarligt ca. 20,000 Rigsdaler for Skillingstolden og Portpengene og 1000 Rigsdaler for de særlige Passagepenge, der indkom ved Nørreport efter Midnat. Forpagterne af disse Ydelser dannede en lille, sluttet Kreds, og de forstod at holde alle Konkurrenter ude. Ingen vidste rigtig Besked med, hvor stor deres Fortjeneste var; derfor turde heller ingen løbe den Risiko at byde sammen med dem ved de offentlige Auktioner, naar Udlejningen foregik.

Forholdet mellem Byens Borgere og Portbetjentene var ikke godt. De havde mange Skærmydsler med hinanden og drillede hinanden efter bedste Evne. Et stadigt Stridsspørgsmaal mellem de to Parter var, hvad Klokken var slagen. Der var særlig stærk Uvillie mod at betale de to Skilling i „Bøde“ efter Klokken 12, og man fortæller, at mangan rig og anset Mand, som boede „uden for Porten“, hellere forlod et Selskab inde i Byen i Utide, end han betalte „disse ærgerlige 2 Skilling“. Selv de skikkeligste Folk havde Lyst til at drille Bomforpagterne. I Sommermaanederne var det Skik, at Vogne, der kom med Skovgæster fra Dyrehaven, holdt ude i Ravelinen og satte deres Passagerer af lige for Næsen af Betjentene. „Det sker kun for at drive Gæk med os“, skrev de fornærmede Bomforpagtere en gang i en Klage til Myndighederne.

Inden for hver af Portene laa en Vagtbygning. Her skulde de rejsende melde sig, og Postillonen (Postkusken) maatte aflevere en Liste over sine Passagerer

til den vagthavende. Indtil 1829 var Portvagterne blevet anset for saa betydningsfulde, at de kommanderedes af Officerer; efter den Tid blev de Underofficersvagter. Naar ældre Folk skulde ud paa Broerne ved Vintertid og i Mørke, bad de meget ofte om at faa en Soldat fra Portvagten til at følge sig hjem. Det blev gerne tilstaaet og kostede dem en Mark eller to (en Mark = $33\frac{1}{3}$ Øre).

INDEN FOR VOLDENE

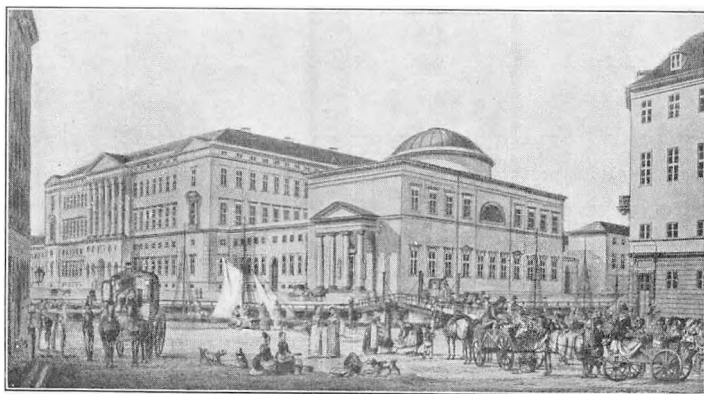
De fremmede fik ikke noget tiltalende Første-Indtryk af København, naar de kom ind gennem Portene. Lige inden for Vesterport, der blev regnet for den fornemste Adgang til Byen, laa foruden Vagtbygningen et grimt Sprøjtehus og en Vejerbod paa en daarligt brolagt Plads, der kaldtes Halmtorvet (en Del af den nuværende Raadhusplads). Navnet kom af, at Bønderne her handlede med Halm og Hø. Torvet var tit opfyldt med gamle Arbejdsvogne, og om Sommeren hang der Vasketøj paa Tørresnore og flagrede for Vinden. Inden for de andre Porte saá der ikke kønnere eller mere ryddeligt ud.

Sporene af Englændernes Bombardement i 1807 var endnu ikke forsvundet i 1830'erne. 25 Aar efter den forfærdelige Ødelæggelse laa der i Hjertet af den gamle By over 50 ubebyggede Grunde. Det saá særlig galt ud i Kvarteret omkring Nørregade, hvor Fjendens Kugler var faldet tættest. Overalt stak røgsværtede Ruiner frem. De blev benyttet af Børnene som Tumbleplads for deres Lege.

I de første Aar efter Krigen med Englænderne gik det langsomt med at rejse de offentlige Bygninger. Christiansborg Slot stod færdigt 1828. Slotskirken var blevet taget i Brug allerede et Par Aar før. 1815 kunde

man indvie det ny Raad- og Domhus paa Nytorv. Vor Frue Kirke blev genrejst i Aarene 1811-29, og Metropolitanskolen genopførtes 1811-16. Pengetrangen var stor, og en gennemført Sparsommelighed satte for lange Tider sit Præg paa Byens Arkitektur.

Først i Tiaaret 1830-40 kom der virkelig Liv i Byggeriet. Flere store Byggeforetagender blev gennem-

Udsigt mod Christiansborg Slot 1837.

ført: Universitetet genrejstes (1831-36), der opførtes et Døvstummeinstitut, en Synagoge (i Krystalgade), flere Stiftelser o. s. v. Autoriteterne opmuntrede private til at bygge ved Løfte om betydelige Lettelser i Pengesager, og de sidste uhyggelige Tomter, der var tilbage fra Krigens Tid, forsvandt.

Mellem St. Kongensgade og Bredgade over for Amalienborg laa den ufuldendte Marmorkirke, hvis Opførelse var standset i 1770 af Mangel paa Penge. Ruinens Mure var dækket af Mos og Græs, store Buske og Træer voksede ud af dens Sider, og Fuglene byggede

Reder i alle Sprækker og Revner. Paa Pladsen udenom laa der spredt store Marmorblokke. Her legede Børnene; men ellers var Ruinen helt overladt til sig selv (den blev først fuldendt 1894).

Gaderne og Stræderne var smalle og trange og tit lagt i krumme Linier. Den almindelige Gadebredde var

Bredgade med Marmorkirkens Ruin.

7-13 m. Den bredeste Gade, Amaliegade, var 21 m bred; men de smalleste Gyder kun 2-3 m. De var saa snævre, at der umuligt kunde blive Plads til to Rendestene som i andre Gader; der fandtes da kun én, og den løb i Midten. Et af de mørkeste og tristeste Stræder var Peder Madsens Gang, der forbandt Byens fornemste Forretningsgade, Østergade, med den lille, krogede Grønnegade. Adgangen fra Østergade gik gennem et Apoteks, Svaneapotekets, Portaabning. Det var

gennem denne snavsede Gyde, at Johan Ludvig Heiberg i Vaudevillen „Aprilsnarrene“ lader Lærerinden Frk. Trumfmeyer „vade“:

„Saa gik jeg til Grønnegade,
gav en Time der i Sang;
derfra hid jeg monne vade
gennem Peder Madsens Gang.“

Der fandtes mange andre lukkede Gyder, f. Eks. Smedens Gang og Pistolstræde. (Endnu i vore Dage ligger Pistolstræde tæt ved de moderne Strøggader).

Selv Gader, der var temmelig brede, fik et meget smalt Udseende, fordi saa mange Bygninger var udstyret med Karnapper og udbuede Vinduer, der ragede langt frem over Fortovet. Der var lagt en særlig Afgift paa den Slags Udbygninger. For hver Karnap skulde Beboerne betale 8 Rigsdaler aarlig, og Pengene tilfaldt Kunstakademiet. Karnapafgiften bestod, indtil Karnapper helt blev forbudt ved Byggeloven af 1856.

Gaderne blev holdt daarligt i Stand og anvendt til mange Ting, som man ikke kunde tænke sig at bruge dem til nu. Kobbersmede, Bødkere, Hjulmagere og andre Haandværkere flyttede tit ud i det Fri, naar Pladsen inde i deres Værksteder blev for trang. Folk stod og savede Brænde ganske ugenert lige uden for deres Dør, og baade Gader og Torve blev benyttet til at lufte Sengeklæder paa. Enhver velordnet Borgerfamilie havde et Sengelad, der blev anbragt foran Huset, og her blev Dyner og Puder banket og solet grundigt. Naboerne fulgte de to aarlige Udluftninger med megen Interesse, og de kendte til Punkt og Prikke Hørkræmme-

rens storblomstrede Overdyne og Kaptajnens sribede Madras.

I de afsides Kvarterer var Færdselen saa ringe, at Græsset fik Lov til at gro, som det vilde, baade paa Gaderne og paa de aabne Pladser. Det kunde ogsaa ske i de fornemme Bydele. Paa Amalienborg Plads voksede Ukrudtet saa kraftigt, at Regeringen til sidst maatte minde Stadens Styrelse om at lade det luge bort.

Der var endnu Bydele, der havde et næsten middelalderligt Udseende, f. Eks. Ulfeldts Plads (det nuværende Graabrødretorv, som har Navn efter det Kloster, der engang laa paa dets Grund). Her stod Skamstøtten for Landsforræderen Corfitz Ulfeldt fra Frederik den Tredies Tid. Den var omgivet af Slagterboder, Grøntudsalg og snavsede Skure, hvorfra der blev solgt gamle Klæder, Jernkram og alt muligt Marskandiserskrammel. Det var et broget og støjende Handelsliv, der rørte sig her indtil 1842, da Pladsen blev ryddet og Støtten fjernet (den er nu opstillet i Nationalmuseets Gaard).

Et Sidestykke til Ulfeldts Plads dannede Nikolaj Kirkeplads. Byen havde ikke haft Raad til at rejse Kirken, efter at den var brændt i 1795; men Taarnet blev sat i Stand og brugt til Vagttaarn for Vægterne. Gravene var for længst forsvundne; men nogle Træer og Buske voksede endnu hist og her paa den nedlagte Kirkegaard, der dannede en aaben, ubrolagt Plads og blev anvendt til flere forskellige Formaal. Vejvæsenet havde sine Oplag her, og en Opsynsmand boede i et lille Hus imellem de høje Stendynger. Byens Haandværksmestre benyttede Stedet til Oplag for deres Bygningsmaterialer, og midt i den syndige Forvirring holdt Brandvæse-

net af og til Øvelse. Uden omkring Nikolaj Taarn laa en stor Samling Handelsboder.

Kvarteret omkring Vor Frue Kirke var blevet slem tilredt ved Englændernes Bombardement. Der var kun nogle enkelte Rester tilbage af de gamle Gravsteder. Pladsen imellem Universitetet og Kirken var opfyldt af Jordbunker og Grusdynger og henlaa, som en Professor sagde, „om Sommeren som en Flyvesandsstrækning og om Vinteren som et Morads“.

Omkring de andre Kirker — Trinitatis, Helliggejst, Holmens, Garnisons og de to Kirker paa Christianshavn: Vor Frelsers og Frederiks (nu Christianskirken) — blev Kirkegaardene stadig benyttet som Begravelsespladser. Efter 1826 søgte man at indskrænke Brugen af dem ved at kræve en særlig Afgift af hver ny Grav inden for Voldene. Pengene gik til Vor Frue Kirke, der paa den Maade skaffede sig en god Indtægt. De allerfleste vilde helst have deres døde jordet saa nær ved Kirkebygningerne som muligt, og først i 1851 blev alle Begravelser inden for Københavns Volde forbudt.

Borgerne viste i Almindelighed ingen særlig Ærbødighed for de gamle Begravelsespladser. Mange Familier havde den Uskik at benytte dem til Tørrepladser for Linned og Sengeklæder, og Skolebørnene brugte dem som Tumleplads ved deres Lege.

Folk, der levede i København for ca. hundrede Aar siden, mærkede ikke meget til, at de boede i en Sø-købstad. Det var — hvor mærkeligt det end lyder — temmelig vanskeligt at naa ud til Vandet. Mod Syd laa Byens Tømmerpladser og spærrede langs Kalvebodstrand, mod Nord gik Classens Have helt ud til Øresund, og baade Langelinie og Kastelvolden var lukket for

alle, der ikke havde særligt Adgangstegn. Den lange Strækning langs Havnen i den indre By fra Langebro til Toldboden var for største Delen afspærret af det offentlige eller af private Ejere. Kun ved de to Broer, Langebro og Knippelsbro, der førte over til Christianshavn, var der Adgang til at se over Havnen og Sundet. Paa Slotsholmen gik Tøjhusets og Proviantgaardens Grunde helt ned til Havnens Bolværker. Hvor nu det kongelige Biblioteks Have er anlagt, laa den gamle Orlogshavn, som Christian den Fjerde havde ladet udgrave til Flaadens mindre Fartøjer, de saakaldte Galejer. „Galejhavnen“ blev endnu benyttet af Smaaskuder, der kom sejlene med Brænde til Kongens Vedhave (Oplagssted for Brændsel) eller med Proviant til Marinens Folk.

Bag ved Børsbygningen (paa den nuværende Slots-holmsgades Grund) løb en stinkende Kanal, og tæt op ad Børsrampen (den høje Indgang til Børsen) stod den gamle Nationalbank, der var forbundet med Børssalene ved en muret Hvælving. Her havde Banken til Huse, indtil den i 1870 blev flyttet til sin nuværende Ejendom, og den gamle Bygning blev revet ned. I Graven foran Børsfaçaden (ved den nuværende Børsgade) fortøjede hvert Aar en Mængde finske Fartøjer, der kaldtes Finlapperskibe. Disse Skuder, der var lastet med Træ, kom hertil ved Foraarstid og blev liggende Sommeren over. De stablede deres Tømmer op paa Fortovet, og deres Bovspryd ragede langt ind over den smalle Kørebane, saa de var til stort Besvær for Færdselen. Det var et Forhold, der stadig blev klaget over; men Skuderne fik alligevel Lov at ligge. For øvrigt betød deres store Træladninger en meget alvorlig Brandfare for Byen.

Fra Holmens Kirke til Nyhavns Kanal strakte Flaadens Værfter sig. De laa paa en Ø, der i ældgamle Dage kaldtes Bremerholm, senere Holmen og til sidst Gammelholm, efter at Nyholm var kommet til. Ethvert Spor af Værfterne og det Liv, der blev ført dør, er nu fuldstændig udslettet. Der er ikke et eneste synligt Minde tilbage i det moderne Gammelholm-Kvarter.

„Holmens Kanal“ er i vore Dage en Gade, men svarede i sin Tid til sit Navn. Den skar sig ind bag Holmens Kirke og fulgte den nuværende Gade op mod Kongens Nytorv, hvor den drejede mod Øst, omtrent hvor nu Heibergsgade ligger, for derpaa langs med nuværende Peder Skrams Gade at gaa ned til Havnen. Langs Størregade — saadan kaldtes Gaden fra Holmens Bro til hen imod Niels Juuls Statue — var Gammelholm afspærret med en høj Mur; gennem en Port ud for Holmsgade (nu Bremerholm) var Indgangen til Værfternes Omraade. Her stod altid Vagt, ingen uvedkommende slap igennem, kun Arbejderne passerede til og fra deres Arbejde. Indenfor laa en mærkelig Verden!

Her var den meget lange Hoved-Magasinbygning, her var Sejlmagerier og de store Smedier, hvor den første Dampmaskine i Danmark var blevet opstillet og taget i Brug i 1790, her var Embedsboliger for Værftschefen og Ekvipagemesteren, Kontorer og Materialhuse. Og her laa endelig den gamle Dok fra 1680. Den havde aldrig svaret til sit Navn og var aldrig blevet brugt efter sin oprindelige Bestemmelse. Sluseportene og Dæmningerne kunde nemlig ikke holde Vandet ude, og Dokken blev saa anvendt som Bassin for Smaafartøjer.

En mægtig Reberbane strakte sig fra Kongens Nytorv til Havnen midt imellem den nuværende Tordenskjoldsgade og Peder Skrams Gade. Tæt ved Nyhavn laa Masteværftet og et Bassin, der kaldtes Marinens Mastegrav.

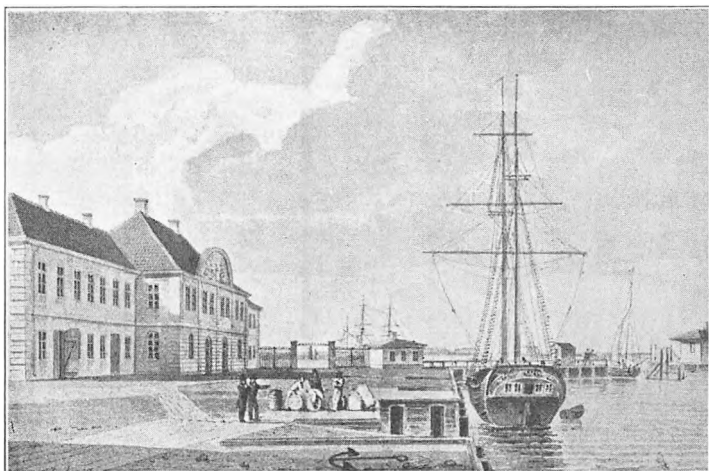
Foruden alle disse Anlæg og Bygninger og Oplagspladser rummede Gammelholm store Haver og Køkkenanlæg. I Værftschefens Have stod „Danmarks ældste Morbærtræ“, en Kæmpe, der maatte støttes af solide Pæle, men hvert Aar bar Mængder af modne Bær. Der var god Plads paa det gamle Skibsværfts Grund og saa landligt, at Ekvipagemesteren kunde holde en Ko eller en Ged, der gik og græssede paa Skraaningens langs Kanalen.

Nyhavn stod i Forbindelse med St. Anna Plads ved den smalle Kvæsthusgade, der sammen med Kvæsthuset (Sygehuset) hørte ind under Militæret.

St. Anna Plads laa hen i en ynkelig Forfatning, gennemfuret af dybe Rendestensgrøfter. Brolægningsvæsenet benyttede den til Stenoplag, hvorfor Terrænet her blev kaldt „Det danske Svejts“, og Bedemændene (de Folk, der ordnede Begravelser) havde deres Ligvogne staaende i nogle grimme Skure for Enden af Garnisonskirken. Fra St. Anna Plads helt ud til Toldboden strakte sig den lange Bolværks- og Pakhusgade, der efter en tidligere Ejer blev kaldt Larsens Plads.

De rejsende, der ankom til København fra Søiden, fik lige straks et daarligt Indtryk af Byen, saa snavset og uryddeligt var Kvarteret omkring Toldboden. Her saá endnu værre ud end ved Portene. Toldbodbygningen blev navnlig skæmmet af sit Naboskab med „det lille København“, en Samling Rønner, der var blevet

opført efter Byens Brand i 1795 for at skaffe midlertidig Husly til nogle af de husvilde. Men de usle Længer fik Lov til at blive staaende. Fattigvæsenet købte dem, og her sammenstuedes over hundrede Familier, der levede i den dybeste Elendighed.

Toldboden ca. 1830.

Indløbet til Havnen ud for Toldboden var meget smalt. Skibene skulde igennem Toldbodbroen, der forbandt Byen og Nyholm, og det var til stort Besvær, hver Gang den skulde aabnes og lukkes. Fartøjerne skulde af med mange og temmelig høje Afgifter. Der skulde betales Broaabningspenge, Bolværkspenge, Pælepenge, Havneleje penge og desuden Told af en Mængde Varer.

Det var vanskeligt at holde Havnen ordentlig opmudret. Den blev stadig opfyldt af Afløb fra de Gader,

der mundede ud i den, og om Vinteren blev de gamle, sammenkørte Snedriver læsset ned i Kanalerne, der stod i Forbindelse med Sejllobet.

De samme Broer som nu førte over Havnen. Christian den Fjerdes gamle Vindebro, Knippelsbro, var blevet ombygget i 1816; men den var stadig saa smal, at to Vogne med Nød og næppe kunde kante sig forbi hinanden, og det var helt farligt for Fodgængere at møde en stærkt belastet Fragtvogn paa det smalleste Sted.

I Slutningen af Trediverne gled hvert Aar henimod et Par Tusinde Skibe igennem Knippelsbro. Gennemsejlingen var meget besværlig, der gik en rivende Strøm, og det tog hver Gang 10-15 Minutter at faa et Fartøj til at passere. Mens det stod paa, samlede der mange kørende og gaaende paa begge Sider. Passagen over den var gratis; men de to Kommuner paa Amager, Taarnby og Store Magleby, betalte 150 Kr. aarlig for at benytte den.

Der skulde derimod betales Afgift for at komme over Langebro, hvor der var baade Bomhus og Bom. Den var en simpel Træbro med Klapper i Midten til at hejse op med Haandkraft. I et gammelt Børnerim er der fortalt om Broen:

„Far han gaar paa Langebro,
Køber Barnet nye Sko.“

Tæt ved Langebro, paa Københavnsiden, laa en lille, skummel Bygning, der kaldtes „Dronehuset“ (Druknehuset), fordi de, der var forulykkede ved Sejlads i Kalveboderne, blev ført dertil. Det skete af og til, at

nogen druknede i Farvandene herude, der var kendt for deres lumske Kastevinde. Det var Skik, at man fik 1 Daler for at redde et Menneske, der var faldet i Vandet, og bringe det op til Druknehuset. Der fortælles,

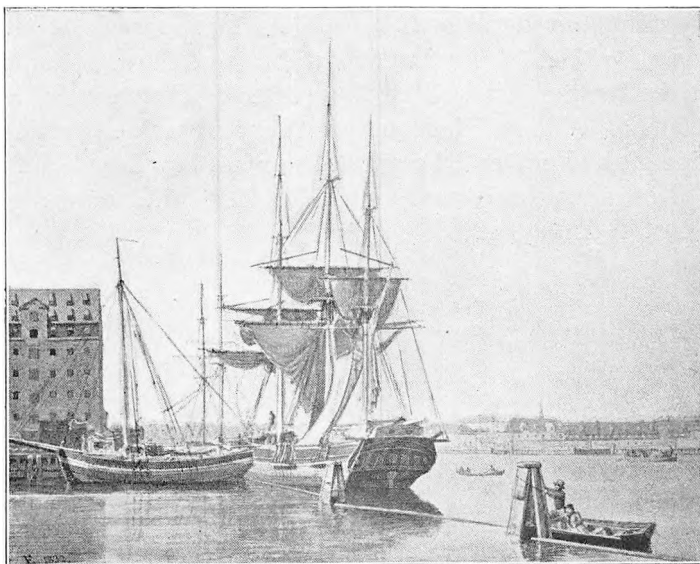

Gaard i Strandgade.

at et Par fiffige Jøder, Isak og Jakob, lavede en indbringende Forretning paa den Bestemmelse. Den ene sprang paa Hovedet i Vandet, den anden „reddede“ ham, og saa delte de Dusøren. Men en Dag varede det meget længe, inden Isak sprang ud for at bjerge Kammeraten, og da den stakkels Jakob gispede efter Vejret og forlangte at blive trukket op, svarede Isak ganske roligt: „Jeg staar og læser paa en Plakat, der er slaet

op i Dag, at de giver en Specie (ca. 4 Kr.) for en Druknet. Vær nu medgørlig, Jakob!“

Ved Langebro endte Københavns Havn, og herfra så man ud over den aabne Kalvebodstrand. Det var meget sjældent, at Skibe gik gennem Broen. Vanddybden var

Ved Wilders Plads.

ringe, og Sejlløbet blev desuden spærret af de saakaldte Estakader, d. v. s. et Pæleværk, der gik tværs over Strømmen uden om Rysensteen Bastion og over til Amager. Imellem Langebro og Estakaderne laa et stille Indvand, der blev benyttet af dem, der kom paa Rysensteen Badeanstalt, og af Byens Ungdom, der her tog sig et Fribad.

Fra det gamle København.

3

Christianshavn var oprindelig anlagt af Christian den Fjerde som en lille, befæstet Handels- og Søfartsstad, og den var stadig præget af sine gamle Kanaler og Købmandsgaarde. Bydelens største Pryd var Vor Frelsers Kirke med sit ejendommelige, spiralsnoede Spir. I Strandgade mindede Det asiatiske Kompagnis Bygning om den danske Handels Storhedstid i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Ud mod Havnen fandtes en Række private Skibsbyggerier, f. Eks. ved Holms Plads og Wilders Plads, og paa Nyholm havde Marinen sine store Værfter i Forbindelse med „Flaadens Leje“.

Tæt uden for Amagerport laa den lille, uanselige Forstad Amagerbro.

DEN USUNDE BY

Brolægningen i Gaderne var langt fra god. Man kendte dengang ikke de tilhuggede, firkantede Brosten. Stenene var spidse og blev sat i løst Sand. Det havde den Fordel, at det var let at bryde dem op, naar Træ-Vandrederne under Gaderne skulde undersøges — og de var stadig i Uorden.

Flere af Torvene laa hen i en elendig Tilstand. Værst saá det ud paa Kongens Nytorv. Her samlede Vandet sig i store Søer, og det var umuligt at faa det ledet bort. I Skuespillet „Mer end Perler og Guld“ synger Luftskipperen:

„Nu ser man kun af Jorden
en lille sølet Egn.
Det er vist Kongens Nytorv,
hvor der er faldet Regn.“

1833 begyndte en Omlægning af Torvet. I Aarevis laa der store Dynger af Sten og ventede paa at blive anvendt. Borgmester Schæffer, der skulde forestaa Arbejdet, lod det stadig trække ud, og de optaarnede Stendynger kaldtes „Schæffershøj“. I 1839 havde Kongen tabt Taalmodigheden og befalede, at nu skulde Brolægningen fuldføres — og det hjalp paa Smøleriet.

Den allerførste Begyndelse med Asfalt blev gjort

paa den Tid. 1841 blev der asfalteret uden for Prins Ferdinands Palæ i Bredgade (Prins Ferdinand var Søn af Arveprins Frederik), og enkelte Privatfolk fik ogsaa Lov til at benytte Asfalt paa Fortovet uden for deres Bopæl.

Gaderne blev kun fejtet en eller to Gange om Ugen. Husværterne lejede i Reglen deres „Kælderfolk“ til at holde Fortovet rent; men Fejningen af Gader og Torve var ellers overdraget til Fattigvæsenet, der benyttede Mændene fra Fattiggaarden, Ladegaardslemmerne, til det Stykke Arbejde. De mødte hver Morgen i deres mørke Jakke og blaa Benklæder og var udstyret med Kost og Vandkande. Naar Fejningen var forbi, kom Skraldemændene kørende med deres Vogne. De meldte deres Ankomst ved at svinge med en Skralde.

Det var en Skik, der var blevet indført i 1806. Naar Tjenestepigerne hørte de skrattende Toner, skyndte de sig ned med Skarnbøtten, i Reglen en gammel Smørdritt. Det var ikke rart at skulle ned med Bøtten i al Slags Vejr. I H. C. Andersens „Hyldemor“ siger den forhenværende Tjenestepige: „Jeg husker saa tydeligt, hvorledes det skyllede ned en Dag, Skraldemanden kom udenfor, hvor jeg tjente; jeg kom ned med Fjerdingen og blev staaende ved Døren — hvor det var et fælt Vejr!“

Alt Fejeskarnet og Affaldet fra Husene blev ført ud paa Lossepladserne uden for Voldene og blev anvendt til Føde for Svinene.

I Forstæderne stod det endnu daarligere til med Renligheden i Gaderne end inde i Byen. Derude blev der kun fejtet én Gang om Maaneden!

Rendestenene førte Byens Snavs gennem Gaderne.

De stod halvfyldt med Vand og Mudder, blandet med Halmstraa, Kartoffelskrællinger, gamle Støvlesaaler o. s. v., og de stank forfærdeligt. De optog Spildevandet fra Heste- og Kostalde, og naar Garverne, der boede ved Volden, skyllede deres Kar fire-fem Gange om Dagen, lod de det stinkende Vand løbe ud i Rendestenen, der førte det videre gennem de forskellige Bydele.

Mange af de aabne Rendestene voksede paa sine Steder til brede og dybe Grøfter. Naar det regnede stærkt, steg Vandet over alle Bredder, oversvømmede Gaden og løb ned i Kælderhalsene. Hvis der kom et særlig voldsomt Regnskyl om Natten, skete det lit, at Beboerne i Kælderlejlighederne vaagnede ved, at Vandet stod højt i deres Stuer.

Det lave Kvarter omkring Købmagergade og Pilestræde var særlig udsat. Ud for Porte og Døre var der anbragt Rendestensbrætter; naar det regnede, satte Strømmen dem i Fart, og Ejerne maatte gaa ud paa Opdagelsestogt og hente dem hjem. Ogsaa Drengene — særlig Skomagerdrengene — fik travlt med at løbe efter Brætter, der var sejlet bort. De vidste, de fik en god Findeløn. 8 Skilling var den sædvanlige Betaling.

De mindste Drengene havde megen Fornøjelse af at ligge og rode i Rendestensens Slam. Der kunde altid være et eller andet interessant at finde. Det hører vi om i H. C. Andersens Eventyr „Den standhaftige Tinsoldat“. Eller i „Hyldemor“, hvor den lille Dreng er blevet forkølet. Da han er bragt til Sengs, kommer „den gamle morsomme Mand, som boede øverst oppe i Huset og levede saa alene, for han havde hverken Kone eller Børn, men holdt saa meget af alle Børn og vidste at fortælle saa mange Eventyr og Historier, at det var en Lyst“. (Det er H. C. Andersen selv).

„Faar jeg et Eventyr?“ spurgte Drengen.

„Ja, kan du sige mig temmelig nøjagtigt, for det maa jeg først vide: hvor dyb er Rendestenen henne i den lille Gade, hvor du gaar i Skole“

„Akkurat til midt paa Skafterne,“ sagde Drengen, „men saa maa jeg gaa i det dybe Hul.“

„Se derfra har vi de vaade Fødder,“ sagde den Gamle.“

De aabne Rendestene var slemme Smittekilder; men i mange Bygninger fandtes der noget, der var mindst lige saa slemt. I de Dele af Byen, der laa lavt, vilde Grundvandet staa langt op i Kældrene, hvis der ikke i Bunden af dem blev gravet et dybt Hul, der kunde optage det. Det blev kaldt „Kældersumpen“. Engang imellem skulde det udpumpes og renses, og det gav en kvælende Stank. En Læge beretter om disse „Kældersumpe“: „Jeg har paa flere Steder fundet Kælderen, Porten og Trappegangen helt op i Huset fyldt med den afskyeligste Dunst fra disse Sumpe, især saa længe Pumpningen varer, og blandt de Ulemper, de ellers medfører, skal jeg blot nævne den, at der næsten overalt, hvor de findes, tillige viser sig en egen Art nøgne Snegle, der ofte i stor Mængde udbreder sig i de lavere Dele af Bygningen og overdrager Træværk og Fødemidler, og hvad de ellers søger til, med den Slim, de afsondrer.“

„Kældersumpene“ var fæle. Men hvad skulde man stille op! Det var, før man kendte Dræning under Huse.

Luften i Byen blev ogsaa tit forpestet af de mange Renovationsgruber, som laa rundt omkring i Gaardene. De var store Fordybninger i Jorden, der kunde rumme

flere Læs Latrin og kun blev rensed en eller to Gange om Aaret. De blev tømt af Natførerne eller „Natmændene“. De var ikke meget anset — Københavns 12 Natførere stod i Laug sammen med Byens foragede Skarpretter — men de tjente helt godt ved deres ubehagelige Bestilling. Efter Bestemmelserne skulde deres Køretøjer være fuldstændig tætte og forsynet med Laag; de maatte kun køre i langsom Fodgang, og de skulde udføre deres Arbejde ved Nattetid. Men disse Forskrifter blev langt fra overholdt.

Naar Udkøringen af en Latringrube skulde foregaa, maatte Husværterne huske at stille et ordentligt Fad Smørrebrød med Øl og Snaps til Natmændene (man havde „Natmandsbal“, som det hed).

Al Natrenovation blev ført ad samme Vej: over Knipsbro, gennem Christianshavn og ud til Renovationskulerne paa Amager tæt uden for Fæstningsgraven, omtrent ved Begyndelsen af den nuværende Kløvermarksvej. De havde været i uophørlig Brug siden 1777, og det Syn, de frembød, trods enhver Beskrivelse.

W. C. i Lejlighederne var aldeles ukendt. Man maatte „gaa i Gaarden“, og det lille Rum her med Hjertet i Døren skulde skures og vaskes hver Uge. Rengøringen gik paa Omgang mellem Husbeboerne, og for at de ikke skulde glemme det, anbragte Værten Fredag Aften et Bræt med de manende Ord: „Lørdags-Pligt“ paa Dørhaandtaget hos den Familie, der „havde Tur“.

Københavnerne fik en Del af deres Drikkevand fra gravede Brønde i Gaardsrummene, men det meste af det Vand, de brugte, strømmede til Byen igennem lange

Trærender, der var lagt ned i Jorden. Det kom dels fra Emdrup Sø og dels fra de tre Søer uden for Fæstningen. Vandet fra Emdrup havde saa meget Tryk, at det selv kunde løbe ud gennem en Tud et Stykke fra Jordens Overflade; men Vandet fra de andre Søer maatte løftes op igennem Pumper, der var anbragt paa Trærenderne. Der var ingen af de to Slags Vand, der gennem Ledninger kunde føres op i Husene. Det maatte hentes ved de offentlige Poster rundt om i Gaderne. De var af Træ og forsynet med en Jernpumpe­stang. Om Vinteren blev de omviklet med Halm for at beskytte dem mod Frost. Hvis der blev et eller andet i Vejen med dem, blev der tilkaldt en „Vandkiger“, der undersøgte „det syge Hjerte“.

Vandet var daarligt, til Tider helt udrikkeligt. Atter og atter blev der klaget over alle de Dyr og Planter, der flød rundt i det. Forfatteren Vilhelm Bergsøe mindes i sine Erindringer Pumpen i Borgerdydskolens Gaard paa Christianshavn. Skolens Drikkevand, fortæller han, kunde meget godt bruges til Demonstration i Naturhistorie, særlig for de lavere Dyrs Vedkommende. Der var Myggelarver og lignende Smaadyr i Overflod; man kunde ogsaa være saa heldig at pumpe en Igle, en Salamander eller et Par smaa Haletudser op; men naar en fingertyk Aal var sluppen ind i Pumpens Hjerte, maatte Vandkigeren tilkaldes og Pumpen skilles ad.

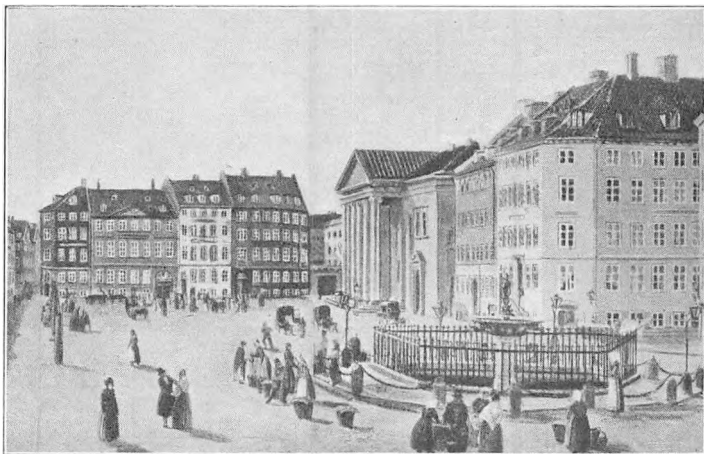
De fede Aal kunde slet ikke holdes ude af Renderne; de viste sig i alle Bydele, og da Vandet om Sommeren altid var halvlunkent, var det ikke saa underligt, at Københavnerne benævnedes deres Drikkevand: Den lunkne Aalesuppe.

Men der fandtes endnu værre Ting i Vandet end døde Fisk. Da man engang var ved at tage nogle gamle, halvraadne Render op, opdagede man, at de stod i direkte Forbindelse med en Kloak, der bl. a. modtog Afløb fra Lighuset ved Frederiks Hospital. Andre Render laa tæt op ad Møddinger eller var ført lige igennem Latringruber.

Der fandtes 4-500 Vandposter spredt over hele Byen; men mange af dem var sundhedsfarlige. Da en Kommission af Fagfolk undersøgte dem, viste det sig, at kun en Snes Stykker kunde faa Attest for at indeholde virkelig godt Drikkevand. Den store Absalon-Brønd ved Christiansborg (i den nuværende Rigsdagsgaard) var udmærket; den blev kun overgaaet af Posten ved Volden ud for Gothersgade. Den nød fra gammel Tid Ry for at være en hel Sundhedsbrønd, og det var herfra, at Rosenborg Brøndanstalt i mange Aar hentede det Vand, der skulde benyttes til Fremstilling af Mineralvande.

Paa varme Sommerdage udfoldede der sig et broget Folkeliv omkring de mest søgte Vandposter, f. Eks. „De fire Søstre“, der stod paa Nytorv. Der var en saadan Sammenstimlen, at Folk, der skulde hente Vand, maatte staa der i Timevis for at komme til. Tjenestefolkene blev kede af den evindelige Venten, og de fyldte saa deres Spande ved en anden Pumpe, end det var blevet dem paalagt, eller de brugte Tiden til at aflægge et lille Besøg hos en eller anden Bekendt. En bekymret Borgermand skrev engang, at det tit „blev til stor Skade for dem selv, saa de mangan Gang kommer i en uheldig Omstændighed og spilder deres Fremtids Vel“.

I et Aag over Skulderen blev Vandet i to Spande baaret op i Husene af Tjenestepigerne; det var kun i de mere velhavende Huse, der blev holdt Karle til dette anstrengende Arbejde. Oppe i Køkkenerne lod man det grumsede Drikkevand løbe igennem et Linnedklæde og siede paa den Maade det værste Snavs bort.

Nytorv med offentlige Vandposter.

Myndighederne modtog en Mængde Klager over, at Vandet var ildelugtende og ildsmagende; men de stod magtesløse og nøjedes med — at raade Folk fra at drikke det, naar det stank alt for galt. I Stedet for at benytte Vandet fra Renderne tyede Familierne hellere til Brøndene i Gaardene. Men det var ikke meget bedre!

Rent og friskt Drikkevand blev betragtet som en kostelig Vædske, og der kom stadig mange Forslag om at faa det ført til København andre Steder fra. Der var Planer om at hente Vand fra Kirsten Pils Kilde i Dyre-

haven, og nogle Aar senere, da den første sjællandske Jernbane var blevet anlagt (i 1847), foreslog nogle driftige Mænd at føre Drikkevand i Tøndevig til Hovedstaden fra de berømte Kilder i Roskilde. Det skulde hver Dag bringes derind med første Morgentog, lægges i en Iskælder og sælges for 1 Skilling pr. Flaske. Der blev indrettet Udsalgssteder bl. a. ved Runde Taarn; men hele Foretagendet blev hurtigt opgivet.

Vandvæsenet havde andre Planer. Under Ledelse af Videnskabsmænd blev der gjort Forsøg paa at naa ned til vandførende Jordlag i Byens Omegn. De første af disse artesiske Boringer foregik paa Nyholm i 1831.

Sundhedstilstanden i Byen var langt fra god, og Borgerne havde meget ringe Forstaaelse af Hygiejnsens Betydning. Selv i de tættest befolkede Kvarterer blev der holdt mange Husdyr. Enkelte Steder var der indrettet Kostald i Forhuset ud imod Gaden; men i Reglen holdt Kreaturerne dog til i Baggaardene, og det kunde tit være vanskeligt at faa dem trukket ud og ind. En Mand fortæller: „I Regnegade har jeg oplevet at se en Ko gaa op ad Trappen til Gaden, gennem en Gadedør og en Gang ind i Husets Gaardsrum, hvor dens Stald fandtes, maaske endda med Beboelse for Mennesker ovenover.“ Det var forbudt at holde Svin inden for Voldene, men det var tilladt i Forstæderne, og de stinkende Grisestier her ude var en slem Plage for Beboerne. I 1840 fandtes der i København og Forstæderne ca. 2000 Heste, 1500 Køer og 700 Svin.

Der blev holdt en Mængde Hunde, og alle fremmede, der besøgte Byen, undrede sig over de Skarer, der strejfede omkring. I 1815 var der blevet indført Hun-

detegn, saa enhver, der ejede en Hund, skulde af med en Afgift: 2 Rigsdaler aarlig. Men mangfoldige Hunde løb rundt uden Tegn, og Digteren Vilhelm Kaalund fortæller i et Digt om, hvordan „Den firbenede Proletar“ (en Puddelhund) bliver jaget:

„Den har intet Tegn til sin Hals;
for Hundefangerens Vogn tilfals
den flakker omkring i Staden;
dog Pudlen er snild, den hytter sig nok;
thi hver Gang den ser en mistænkelig Stok,
den smutter om Hjørnet af Gaden.“

I Hundedagene (23. Juli-22. August) drog Hunderakkerne rundt i Byen for at fange alle de herreløse Hunde i et Net, der var anbragt paa en lang Stang. De halvvilde, bjæffende Dyr var tit en skrækkelig Plage for de spadserende.

Naar Hunderakkerne kom kørende med deres Vogne og begyndte Jagten, blev der altid stor Staahej. Drenge merede sig dejligt og peb i Fingrene, naar en Hund slap bort fra Rakkeren. Ude i Nyboder, hvor Familierne holdt mange Hunde, var Rakkeren aldrig velset; Nyboderkonerne flygtede ind i Husene med deres lille, gøende „Perle“ paa Armen for at frelse det arme Kræ fra den visse Død.

Det var strengt forbudt at tage Hunde med op paa Volden. Her gik en Voldskytte og lurede paa dem, der forvildede sig herop.

Paa de aarlige Flyttedage havde Københavnerne Lov til at kaste alt muligt Skrammel og Ragelse ud paa Gaden. Det saá rædsomt ud: Byen lignede en Losse-

Hunderakkeren.

plads. I Henrik Hertz' Lystspil „Flyttedagen“ (1828) siger Tjeneren Daniel: „Kommer en fremmed her til Byen om Flyttedagen, kan han ikke tro andet, end at Fjenderne er for Haanden, og at Borgerne vil retirere dem og deres Gods i Sikkerhed. Gaderne er fulde af gamle og nye Møbler, Fejeskarn, Sengehalm — fy, man kan knap vove at sætte Foden ned i denne Svinesti; jeg tror tilforladelig, der er levende i Halmen.“

Flyttedag i København.

De stinkende Bunker blev gennemsogt af „Manden med Syvtallet“ (d. v. s. en Stok med et skraat indhugget Søm), der samlede sine interessante Fund ned i en Sæk. — Først i 1890 blev det forbudt at kaste sine gamle Sager ud paa Gaden, naar det var Flyttedag.

STADENS STYRELSE

I Spidsen for Københavns kommunale Styrelse stod Magistraten: Overpræsidenten, der repræsenterede Landets Regering, og Borgmestre og Raadmænd, som var udnævnt af Kongen. Fra gammel Tid havde Byen et Borgerraad paa 32 Mand, der selv valgte deres Efterfølgere. (I vore Dage svarer Borgerrepræsentationen til „de 32 Mænd“). Skole- og Fattigvæsen havde sin særlige Bestyrelse.

Efterhaanden som der blev mere og mere at varetage, steg Antallet af Embedsmænd; men her var „de 32 Mænd“ stadig paa Vagt. De klagede til Magistraten over, at Udgifterne til Administrationen var for høje. Der var mange kommunale Skatter at betale: Borger- væbnings- og Soldaterindkvarteringsskat, Renovations-, Vægter- og Lygteskat, Sprøjte-, Brolægnings-, Vand-, Nærings- og Fattigskat.

Det københavnske Ordenspoliti bestod af to Afdelinger: Betjentene og Natvægterne.

I 1840 talte Politikorpset kun 85 Mand — og saa var selve Politidirektøren endda medregnet. Betjentene bar rød Uniformskjole med grøn Krave og var bevæbnet med en tyk, gul Spanskrørstok. Deres Løn var ussel. De fik kun 2-300 Rigsdaler om Aaret, saa de var tvunget til at søge Ekstraindtægter. Til daglig var der bit-

tert Fjendskab mellem Politi og Borgerskab. Betjentene havde Ordre til at skaffe Loven Lydighed, enten det saa kunde ske med det gode eller det onde. Saa snart der var det mindste paa Færde, og Folk samledes paa Gaden, fo'r de ind imellem dem og lod det regne med Stokkeprygl baade til højre og venstre, over skyldige og uskyldige. Det hed dengang: „Politi, Stok og Prygl — de kom ofte lige saa hurtigt efter hinanden, som naar man tæller én-to-tre.“ „De røde Engle“ kaldte man Politibetjentene (efter Farven paa deres Uniformer) — men man tænkte noget helt andet!

I 1840 talte det københavnske Vægterkorps 188 Mand, der hjalp Politiet med at holde Ro og Orden i Byen. Foruden Natvægtere og Torrevægtere, der skulde være til Stede under Torvehandelen, fandtes der 12 Taarnvægtere, som fra de højeste Kirketaarne Dag og Nat spejdede efter Ildebrand.

Naar Natvægterne iførte sig fuld Mundering, var de klædt i en lang, mørkeblaa Kappe, og paa Brystet sad Kongens Navnetræk i Messing. Paa Hovedet bar de en høj Kabuds, og i Haanden holdt de en Morgenstjerne. Det var en Kugle, der var udstyret med spidse Jernpigge og sad paa et langt Skaft. Den lignede en Stjerne med Straaler ud til Siderne og var opkaldt efter Venus eller Morgenstjernen. Til daglig gik de ikke med en Morgenstjerne, men var bevæbnet med en Pigkæp, der ogsaa nok kunde være et farligt Vaaben. Desuden var de udstyret med Haandlygte og Fløjte.

Vægternes Løn var saa lille, at de blev tvunget til at have en eller anden Bestilling om Dagen. De var Haandværkere, eller de havde en lille Butik, hvor de

solgte Frugt og Grønsager; der var ogsaa en Del af dem, der tjente til Føden ved at save Brænde for Folk.

Skønt de tit havde arbejdet det meste af Dagen, blev der alligevel forlangt af dem, at de skulde vaage Natten igennem og være ved Haanden, hvor der var Brug for dem.

Mens Borgerne laa behageligt i deres Senge, gik Natvægterne ude i de mørke og skumle Gader og passede paa, at ingen kom og forstyrrede de sovende. Hver Time skulde de forkynde, hvad Klokken var slagen, og syngte et Vers af den gamle Vægtersang, som vistnok er skrevet af Salmedigteren Thomas Kingo.

Kl. 10 meldte Vægterne, at det nu var paa Tide at begive sig til Sengs:

„Om du vil Tiden vide,
Husbonde, Pig' og Dreng,
Da er det paa de Tide,
Man følger sig til Seng,
Befal dig Herren fri.
Vær klog og snild,
Vogt Lys og Ild,
Vor Klok' er slagen ti.“

Ved Midnatstid mindede Vægterne om Frelserens Fødsel:

„Det var om Midnatstide,
Vor Frelser han blev født,
Til Trøst al Verden vide,
Som ellers var forødt.
Vor Klok' er slagen tolv.
Med Tung' og Mund
Af Hjertens Grund
Befal dig Gud i Vold.“

Kl. 4 om Morgenen takkede Vægterne for Natten, der var svunden:

· „Dig, evig Gud, ske Ære
 I høje Himmelkor,
 Som Vogter vilde være
 For os, paa Jorden bor!
 Det ringer nu af Vagt.
 For Natten god
 Fald Gud til Fod,
 Tag Tiden vel i Agt!“

Vægterne havde mange Ting at tage Vare paa i Natens Løb. De skulde se efter Tyve og Slagsbrødre og tage sig af andre Skarnsfolk, der strejfede rundt i Gaderne og pønsede paa gale Streger. Hvis de traf over en Person, der havde nydt saa meget af de stærke Varer, at han havde vanskeligt ved at klare sig hjem, blev han anbragt paa en Stige. Vægternes solide Læderbælte var udmærket til at binde ham fast med, fire Mand løftede Stigen op paa deres Skuldre, og saa vandrede de af Sted med den „trætte“ Mand til Arresten, hvor han kunde faa sovet ud. Det kaldtes en „Stige-transport“. Naar Folk kom sent hjem, og de havde glemt deres Nøgle til Porten eller Gadedøren, kaldte de paa Vægteren i Kvarteret; han havde et mægtigt Nøglenippe hængende ved sit Bælte, og han lukkede dem saa ind.

Hvis alt blev roligt og stille paa Gaden, var det fristende for Vægterne at tage sig en lille Lur i en Port eller i en Kælderhals. Men de fik sjældent Fred ret længe ad Gangen. Der var mange, der gerne vilde have lidt Løjer med Lovens Haandhævere. Det var en herlig Spas, syntes de, naar de kunde liste sig til at stjæle

Kabudsen eller Pigkæppen fra en Vægter, der sad og sov. Selv ældre og adstadige Borgere gik ikke uden om en Spøg af den Slags. En anset Urtekræmmer, der ellers var meget værdig og besindig, drev af og til Morskab med Vægterne paa sin egen Manér. Han bevæbnede sig med en lang Fiskestang med en Krog i; den

En Stigetransport.

satte han meget forsigtigt fast i Kabudsen paa en Vægter, der sad og slumrede, og saa løb han af Sted med sin Fangst hen ad Gaden. Vægteren fo'r forvildet op og satte efter Fredsforstyrren; men han turde ikke raabe op eller pibe efter en Kammerat; det vilde næsten være det samme som at melde sig selv for at have sovet paa sin Post — og det betød flere Dages mørk Arrest.

Folk, der gerne vilde være morsomme og vittige, tog

ærbødigt Hatten af for Vægteren og kaldte ham: „Hr. Justitsraad!“ Det var jo ham, der skulde holde Orden eller Justits. En Vægter, der ofte blev tiltalt saadan, sagde altid: „Ja, Titlen er god nok; men Gasen(!) er saa lille.“ Han mente, at Gagen, Lønningen, var alt for daarlig til den fine Titel. Der var ogsaa nogle, der i Stedet for „Hr. Justitsraad“ sagde „Deres Velaarvaagenhed“, ligesom man titulerede fornemme Folk: „Deres Velbaarenhed“.

Naar Studenterne gik sent hjem og kom vandrende i Flok og Følge, var de slemme til at gøre Kommers med Vægteren. Det var en yndet Sport, at de stillede sig op og gik uden om ham i Gaasegang. Enten gik de rundt om ham i dybeste Tavshed, eller ogsaa sang de en lystig Vise. Vægteren var i Reglen en godmodig Mand og tog det altsammen meget roligt. Han lod den glade Ungdom slaa Gækken lidt løs; det var jo „pæne Folks Børn“, som det hed dengang. Men de fandt ogsaa paa værre Ting. De morede sig f. Eks. med at flytte Skilte, saa der næste Dag var stor Forvirring i Gaden.

Naar Morgenen kom, maatte Vægterne huske, hvem det var, de havde lovet at kalde paa. Nogle af dem dundrede forfærdeligt paa Døre og Vinduesskodder; men der var andre, der benyttede sig af en anden og meget bedre Vække-Metode. Den, der vilde vækkes tidligt, bandt en Snor om sin Arm, inden han gik i Seng, og saa lod han Snoren gaa ud igennem et Vindue og hænge ned langs med Muren. Til den aftalte Tid kom Vægteren og trak i den. Det gjorde ingen Larm, og Resultatet var udmærket. Men Systemet havde alligevel visse Svagheder. Det skete, at en Gadedreng eller

en anden lystig Fætter opdagede Rebet og morede sig med at hale i det den ene Gang efter den anden.

Vægterne havde den Pligt at passe Tranlygterne i deres Kvarter; de tændte og slukkede dem og holdt dem rene. I København og dens Forstæder fandtes

Der flyttes Skilte.

henimod 1840 ca. 1800 Tranlygter, der spredte et søvnigt Skær omkring sig; deres Antal voksede langsomt, med en eller to om Aaret. Naar Almanakken fortalte, at det skulde være Maaneskin, blev de efter Ordre fra Magistraten slet ikke tændt, selv om Maanen skjulte sig bag ved Skyerne, og der var bælgmørkt i Gaderne. Saa sagde Københavnerne — med et lille Smil — at det var „Magistratsmaaneskin“.

Hver Vægter fik udleveret en bestemt Portion Tran til sine Lygter. Det var fristende at spare paa den, og

hvis han kunde knibe lidt fra, solgte han det til Hørkræmmeren og skaffede sig paa den Maade en lille Ekstraindtægt. Maaske købte han ogsaa Brændevin for nogle af Pengene, og herfra stammer Udtrykket: „Han er trannet“ om en, der er lidt paavirket af de vaade Varer.

I et af Vægterversene staar der:

„Vær klog og snild,
Vogt Lys og Ild.“

Det var egentlig møntet paa „Husbonde, Pig' og Dreng“; men det kunde ogsaa passe paa Vægteren selv. Han skulde vaage over Lys og Ild, og hvis der opstod Brand et Sted, fik han travlt — meget travlt. Han peb i sin Fløjte for at kalde andre Vægtere til; han stødte sin Stok haardt i Stenbroen, han løb rundt i Kvarteret og dundrede paa Døre og Porte, og saa raabte han af sine Lungers fulde Kraft: „Brand! Brand!“ Vægterne oppe i Kirketaarnene skyndte sig at klemte med Klokkerne og hængte Lygter ud paa Taarnene i den Retning, hvor det brændte (om Dagen benyttede man Flag).

Folk kom paa Benene, og i alle Etager stak søvnige Hoveder med en Nathue eller en Natkappe ud af Vinduerne, og der blev spurgt: „Hvor er Ilden, Vægter?“ Og der blev svaret tilbage — f. Eks. saadan: „I St. Gjertrudsstræde, Madam!“

Saa begyndte Trommerne at buldre igennem Gaderne. Det betød: Alle Mand ud! Men først og fremmest skulde Trommehvirvlerne alarmere Brandkorpset, der bestod af Murere, Tømrere, Smede o. s. v., og de Borgermænd, der var Soldater i Borgervæbningen. De skulde møde paa Brandstedet for at hjælpe til med at

slukke og sørge for at holde Orden paa de mange Mennesker, der strømmede til.

Der blev snart livligt i Gader og Stræder. Borger-soldater og Brandmænd fo'r af Sted i deres Uniformer, og Slufferne — det var en Slags Slæder med Vand-

Ildløs.

tønder, som Bryggere, Bagere og andre handlende skulde sende — kom skrumplende hen over de ujævne Brosten. Vandet blev hældt i nogle store Brandkar, som Husværterne i Nærheden af Brandstedet stillede uden for Dørene.

Mest Alarm blev der, naar Sprøjterne viste sig. De blev ikke trukket af Heste, som man skulde tro, men af nogle Brandsvende, der kaldtes „de sorte“, fordi de var klædt i lange, mørke Frakker. De kom i skarpt Trav, og baade unge og gamle stimlede sammen om

dem for at være med midt i Begivenhederne. De store Drengene var rigtig paa Tærne ved saadan en Lejlighed, og de raabte til de sorte Brandsvende:

„Hæng i, hæng i, hæng bare i,
hæng i, hæng i, hæng bare i.“

Der var andre, der tog fat paa en anden Melodi, og de raabte:

„Paa 'en, paa 'en, paa 'en igen,
lille Ferdinand Ludvigsen.“

Hvem den meget omtalte Ferdinand egentlig var, vidste Drengene saamænd slet ikke. Men det forholdt sig saadan, at en Franskmand engang havde optraadt paa Vesterbro som Bryder og stærk Mand, og han havde udlovet en stor Sum Penge til den, der turde binde an med ham og besejrede ham. Der meldte sig kun én modig: en lille Slogtersvend, der hed Ferdinand Ludvigsen. Han kunde ikke staa sig mod den franske Bryder; men Københavnerne opmuntrede ham, saa godt de kunde: „Paa'en igen, Ferdinand Ludvigsen!“ Og det var det Raab, Drengene havde taget op, naar de løb bag efter Sprøjterne.

Paa Brandstedet var der Raaben og Larmen, Knitren og Bragen, og tykke Røgskyer og en Regn af Gnister var ved at tage Vejret fra de mange Mennesker, der trængte sig frem for at se, hvad der foregik. Nogle af de nysgerrige blev tvunget til at tage et Tag med. De blev „presset“, som det hed, til at lange Vand fra Karrene hen til Pumpesprøjterne. De stod i en lang Række, og saa løb Brandspandene — det var nogle rødmaled

Læderpøse — fra Haand til Haand, og det skulde helst gaa hurtigt. Mandskabet ved Pumperne lagde alle Kræfter i og tog fat paa en Opsang:

„Vi pumper, vi pumper, saa godt vi kan,
men mangler for Resten barestens Vand!“

Ja, det kneb meget tit med at skaffe Vand, og det gik næsten altid saadan, at det Hus, der var kommet Ild i, brændte ned lige til Grunden. Hvis Nabohusene kunde reddes, var det godt. Der var ellers ikke noget i Vejen med Brandsvendene. De arbejdede alt, hvad de kunde, og den øverst befalende, „Brandmajoren“, kommanderede drabeligt.

Naar Ildebranden var forbi, kørte Sprøjterne af Sted igen. Ungdommen fulgte med og gav dem en munter Opsang under Hjemkørselen. Drengene fra Nyboder raabte:

„Paa 'en, paa 'en, paa 'en igen,
nu kommer Nybo'rsprøjten hjem.“

Saa kunde Borgerne gaa til Sengs igen, men de fik maaske ikke Ro ret længe, før der blev Brand et andet Sted, og Larmen begyndte forfra.

Over alle Domstolene stod Kongen, der hvert Aar aabnede Højesteret. I Februar Maaned, naar Aabningsdagen nærmede sig, drog et festligt Optog gennem Gaderne: en Afdeling høje Gardere til Hest og i Spidsen for dem to kongelige Herolder (Udraabere). De var klædt i middelalderlige, purpurrøde Fløjlskapper, havde vajende Strudsfjer i Hattene og forgyldte Stave i

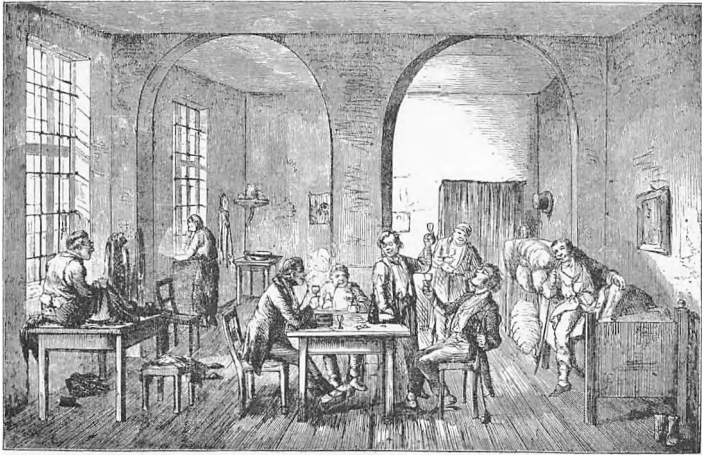
Hænderne. Paa Torvene og ved alle offentlige Bygninger blev der gjort Holdt, der blev slaaet paa Pauker og blæst i Trompeter; den ene af Herolderne tog et Dokument frem og forkyndte med høj Røst, at den første Torsdag i Marts vilde Kongen i højtidelig Procession begive sig til Højesteret for selv at dømme og „gøre Ret og Skel“. Herolderne „blæste Højesteret ind“, som det hed.

Naar Dagen kom, kørte Kongen til Retten i sin Guld-karet med Spejlglasruder, trukket af 6 hvide Heste. Vognen var omringet af en stor Skare Lakajer og Løbere, hvis Hovedbedækning mindede om en prangende Blomsterkurv.

Til Behandling af kriminelle Sager fandtes to Domstole: det almindelige Kriminalkammer og Inkvisitions-kommissionen. Den sidstnævnte Domstol havde Lokale i Stokhusbygningen i Stokhusgade. Den havde Lov til at anvende „den skarpe Eksamination“, d. v. s. Tortur overfor de anklagede; men det blev forbudt i 1837. Det var de nye Stænderforsamlinger, der fik det gennemført, og Inkvisitionsdomstolen blev helt ophævet i 1842. I Stedet for blev der oprettet et andet Kriminalkammer.

De, der blev sat i Arrest og Fængsel, fik en meget brutal Behandling. Det kan vi bl. a. se af et Klageskrift, som blev sendt til Myndighederne af en Gaardejer, Bartholin Lund, fra Valby. Hans Gaard brændte i 1839, og han blev arresteret som mistænkt for at have paasat Ilden. I næsten to Aar sad han i Varetægtsarrest, indtil han saa blev frikendt. Han blev frygtelig plaget af „Utøj og levende Kryb“, og skønt han havde en syg Arm i Bandage, sov han om Natten paa en Briks sammen med fire-fem andre.

Med særlig Gru mindedes han en Kælderarrest, et halvmørkt Hul, hvor han en Tid blev stuvet sammen med de værste Forbrydere. Da han havde overtraadt Arrestreglementet ved at skrive et Brev til en Medfange, blev han idømt 15 Slag Tamp. Han var

Slutteriet.

brystsvag og bad mindeligt om at blive fritaget for Straffen, men der var ingen Naade: han fik de 15 Slag af en meget haandfast Person og med en Tamp, der i Forvejen var lagt i Vand. Da Eksekutionen var færdig, faldt han besvimet om, og Blodet sprang ham ud af Næse og Mund. I mange Uger derefter kunde han ikke ligge paa Ryggen og ikke klæde sig af eller paa, og 6 Uger efter var alle femten Slag kendelige foran paa Brystet.

Bartholin Lunds Beretninger om sine Lidelser førte til, at Fangernes Forhold blev forbedret. Der blev

saaledes anbragt Kakkellovne i Politiarresterne; de havde ikke før været opvarmet om Vinteren.

I det civile Arresthus i Slutterigade var der alt for lidt Plads. Det samme gjaldt undertiden det gammel-dags Gælds fængsel eller „Slutteriet“. Det havde, navnlig før i Tiden, huset en Mængde forskellige Menne-sker, som haardhjertede Kreditorer havde sat under Laas og Lukke. Før Resten gik det tit ret muntert til i Gælds fængselet. Fangerne fik Besøg af Venner og Li-delsesfæller, der blev holdt lystige Selskaber, og Pun-chebollen dampede. Mange fandt sig med stor Kold-blodighed i deres Skæbne. Ja, en Skræder, der sad fængslet i tre Aar, benyttede Tiden saa godt, at han ikke alene fik en stor Gæld betalt, men ogsaa lagde Penge op til en ny Forretning. Han havde et helt lille Værksted med Svende og Dreng i „Slutteriet“, og han averterede i „Adresseavisen“, at han „var hjemme hele Dagen“. Hans Klæder var billige, og Snittet godt, saa han fik stor Søgning.

Mange Forbrydere blev indsat i Straffeanstalten paa Christianshavn, det saakaldte „Børnehus“, der engang havde tjent til Opdragelsesanstalt; men de værste blev dømt til at opholde sig paa Stokhuset og være „Fæst-nings-slaver“. De blev benyttet til offentligt Arbejde, f. Eks. til at udbedre Fæstningsvoldene, og blev ogsaa laant ud til at arbejde hos private, der havde Brug for dem; men de var altid under Opsyn af Militæret. De var let kendelig paa deres mærkelige „Uniformer“: den ene Side af deres Dragt var sort, den anden graa. Naar de gik paa Gaden, havde de Bøjler om Fødderne og var lænket sammen to og to; men naar de arbejdede paa Volden, løsnede Opsynsmanden deres tunge Jern-

lænker. Naar han vendte Ryggen til, solgte „Slaverne“ Smaaskibe og andet Legetøj, som de havde lavet i deres Fritid, til Børnene. De havde ogsaa andre Indtægter, de samlede Klude og Ben og andet Affald og afsatte det for nogle Smaaskillinger. Det endte med, at Byens Jern- og Kludehandlere klagede over, at de gik dem i Nærin-

Fæstningslaver drager paa Arbejde.

gen; men „Slaverne“ fik alligevel Lov til at fortsætte med deres Handel.

De indtog en mærkelig Stilling mellem Fangerne. Deres Straf blev anset for den haardeste, men paa den anden Side havde de mange Behageligheder, som andre Fanger ikke kendte. De var saa frit stillet, at de gik Ærinder for Folk, ganske vist med en Soldat i Hælene, og naar de arbejdede paa Volden, slængte de sig af og til nok saa gemtligt paa en Græsplæne og lod sig opvarte af en godmodig Landsoldat. De var paa en Maade Borgernes Kæledægger, og man kunde høre Damerne sige til dem paa Gaden: „Lille Slave!“

Slaveristraffen blev afskaffet 1851 og afløst af Tugthusarbejde.

Der var mange gammeldags, raa Straffemetoder i Brug. Forbryderne blev brændemærket lige indtil 1840 og kagstrøgne, d. v. s. de blev bundet til en Pæl, Kagen, og pisket paa den blottede Ryg. Byens Kag stod paa Halmtorvet lige ud for Lavendelstræde. Der samledes altid mange Tilskuere, naar en Synder skulde piskes til Blod med Slag af et Risbundt. Af og til blev Kagen laant ud til Nabokommuner, der selv ingen havde.

Uden for Amagerport laa et Rettersted, der var blevet indrettet her 1806. Dér stod Hjul og Stejle, og de henrettede Mordere laa i lang Tid henslængt til Føde for Ravne og Krager. De første Dage efter en Henrettelse valfartede Borgerne til Retterstedet, selv Damer søgte ud til det afskyelige Sted.

HOVEDVAGTEN OG HOLMENS FASTE STOK

Som Fæstnings- og Garnisonsby havde København et meget militært Udseende. Ved næsten hvert andet Skridt mødte man Soldater og Befalingsmænd. Officererne skulde altid bære Uniform; de kunde risikere streng Straf for at gaa civilt klædt. Der var ikke almindelig Værnepligt (den blev først indført 1848), det var kun de unge Mænd fra Landet, der skulde være Soldater. Naar Bønderkarlene blev indkaldt til Militærtjeneste, saá man dem drage gennem Gaderne i deres graa Vadmelskofter og med en tung Tværsæk over Ryggen. Kort efter var de knap til at kende igen: de var blevet iført røde Uniformsfrakker med Opslag af forskellig Farve, efter de forskellige Regimenter, de tilhørte.

Saa længe de var i „Kongens Klæder“, havde de Lov til i deres Fritid at tjene sig en Ekstraskilling ved tilfældigt Arbejde. Det kaldtes „at tage Sjøv“. De stod tit i Smaaklynger paa Gadehjørnerne og ventede paa, at en eller anden vilde bruge dem til at gaa Ærinder. Paa de store Flyttedage blev de meget anvendt og kunde give en god Haandsrækning. Derved gik de de rigtige Dragere, „Sjoverne“, i Næringen. Det var som oftest nogle lasede og snavsede Fyre, der i Timevis stod lænede op ad en Mur eller hvilede sig paa en Bærebør.

Paa Kongens Nytorv, dør, hvor Hovedvagtsgade nu udmunder i Torvet, laa den gamle Hovedvagt og gav hele Kvarteret et krigersk Udseende. Det var en firkantet, graa og grim Bygning, især var Bagsiden, der

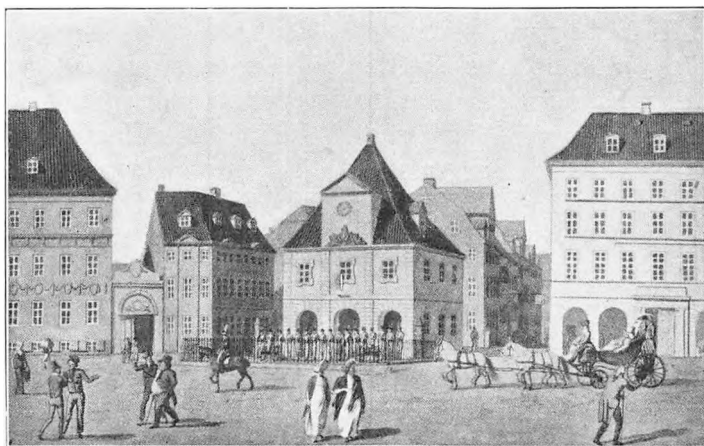

„Sjovere“.

vendte ud imod en Smøge, som kaldtes „Bag Hovedvagten“, fæl at se paa. Ved Siden af havde et Sprøjtehus sin Plads. Det pyntede heller ikke.

I 1830 fik Vagtbygningen en større Reparation, og Urskiven over Hovedindgangen blev gjort transparent (gennemskinnelig), saa den til stor Glæde for Københavnerne kunde oplyses om Natten. Hovedvagtens Ur blev regnet for en paalidelig Tidsmaaler, og man stil-

lede gerne sit eget Ur efter det. I tre Etager var der indrettet Vagtstuer for Vagtkommandøren og Mandskabet, en Forhørssal, forskellige Arrestkamre for Officerer og menige, for mandlige civile Arrestanter og for Kvinder. Lige under Uret laa en berygtet „mørk

Hovedvagten paa Kongens Nytorv.

Arrest“. De, der sad indespærret dér, havde vanskeligt ved at faa Søvn i Øjnene, saadan dirrede og larmede de tunge Lodder, der hørte med til Urværket.

Uden for Hovedvagten bag et lavt Jerngitter laa tre Kanoner, der vistnok var hjemført fra en eller anden Svenskekrig. De hed aldrig andet end „Abraham, Isak og Jakob“.

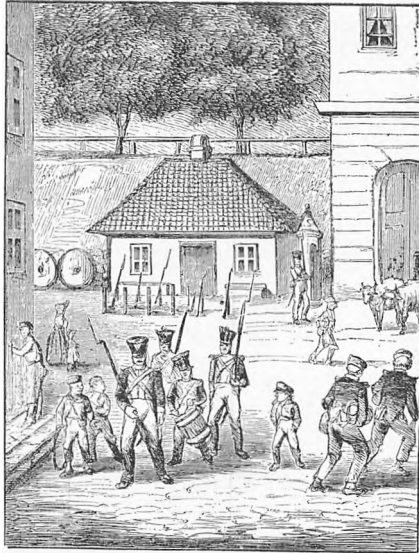
Hver Formiddag mellem 11 og 12 trak Vagten op med klingende Spil. „Den søde Vagtparade“, som den blev kaldt i en Vise, kom fra Gothersgade under Anførsel af en Kaptajn, og i fin Orden og med taktfaste

Skridt svingede den ind paa Torvet. Foran Trommeslagerne svang den frygtindgydende Tamburmajor (Lederen af Musikken) sin sølvknappede Stok. Mandskabet marcherede op overfor Vagtholdet, der skulde afløses; der blev præsenteret Gevær og skuldret, og Musikken spillede en halv Times Tid.

Hver Dag var der sort af Mennesker paa Kongens Nytorv for at overvære det militære Skuespil. Der var Københavnerne, der aldrig svigtede, naar det gjaldt om at møde op ved Vagtparaden. Folk af alle Klasser, lige fra adstadige Borgermænd til lystige Haandværksvende og Læredrenge, der løb Ærinder for Mester, lagde Vejen om ad Kongens Nytorv ved 12-Tiden. Det smukke Køn følte sig ogsaa meget tiltrukket af Hovedvagtens Barnepiger med de smaa ved Haanden, Tjenestepiger med deres Torvekurv paa Armen og elegante Borgerdøtre blandede sig i Mængden. Den unge Frøken spejdede efter sin „Løjtenant“, og „Ane“ kiggede efter „Jens“, om han skulde have Vagt i Dag. Naar den nye Vagt var ankommet, afmarcherede den gamle til Kasernen — og der blev atter Ro.

Skildvagterne skulde bruge deres Øjne godt. Der var mange Ting at passe paa. Hvis en Officer nærmede sig, skulde Vagten træde i Gevær. Det samme skulde ske for alle, der bar en Orden, og de dekorerede Personer holdt meget af at lægge Vejen om ad Hovedvagtens og de andre militære Poster for at nyde den Æresbevisning, der tilkom dem. Saa snart Skildvagterne øjnede en kongelig Karet med røde Kuske og Lakajer, betød det stor Opstandelse. Trommerne gik øjeblikkelig, og hele Vagtmandskabet blev raabt ud og traadte i Gevær. Naar Vognen var passeret — maaske

kørte den helt ovre paa den anden Side af Torvet — blev der kommanderet: „Gevær paa Skulder! Baglæns ret! Ved Foden! Omkring! March!“ — og saa gik det tilbage til Vagtstuen igen.

Tappenstreg.

Kl. 9 Aften lød „Tappenstreg“ fra Hovedvagten. En lille Kommando med en Underofficer og en Trommeslager gjorde en Tur Torvet rundt, og derefter skulde alle menige og Underofficerer opholde sig i deres Kvarter. Navnet „Tappenstreg“ stammer fra, at der i tidligere Tider om Aftenen, naar der ikke maatte udskænkes mere, blev slaet en Kridtstreg over Tappen paa Øltønden.

Paa Kongens og Dronningens Fødselsdag blev der gjort betydelig mere ud af Tappenstreg. Med Musik i Spidsen drog Soldaterne først uden om „Hesten“ paa Kongens Nytorv (Rytterstatuen af Christian den Femte) og derefter gennem Hovedgaderne og tilbage igen. Store Skarer fulgte bagefter, Gadeungdommen raabte Hurra og peb i Fingrene, og af og til maatte Politiet skride ind og bringe en Spektakelmager enten til hans Bopæl eller til „Kammeret“ (Politikammeret).

Fra Hovedvagten udgik der flere Gange i Døgnet en Runde, der under Anførsel af en Løjtnant skulde inspicere alle Byens Vagtposter. Det var en lang Tur, Staden rundt i hele dens Omkreds, og ved Nattetid i Bælgmærke blev den særlig besværlig. Hvis nogen sov paa sin Post, eller der var anden Uorden, vankede der en „Næse“ til Vagtkommandøren eller Kommandersergenten.

Kom der et eller andet alvorligt paa Færde, havde Borgerne Ret til at søge Hjælp paa Hovedvagten. De skulde selv give Møde, og de maatte huske at tage deres Borgerbrev med. Hvis de ikke kunde vise det frem, blev de afvist. Naar Soldaterne havde grebet civile Spektakelmagere, blev de puttet ind i Hovedvagten og senere overflyttet til en civil Arrest. Det skete somme Tider, at en hel Familie, baade Fader, Moder og Børn, blev sat ind sammen, fordi de nødtigt vilde skilles.

Næsten hver Dag i Sommertiden drog Militæret ud gennem Portene til Øvelser paa Fællederne, navnlig Østerfælled. Naar der skulde skydes med Kanoner, fik Beboerne derude Ordre til at tage deres Vinduer af. Ellers sprang Ruderne under Skydningen. Frederik

den Sjette overværede ofte Bataillerne paa Østerfælled, og Folk sagde, at Kongen og hans Stab jævnligt „stor-medede Store Vibenshus“ (en Kro paa Østerbro):

„Kongen er Folkets Ven,
Folket er hans igen,
Saa er *det* kvit.
Borgeren ved sit Krus
Ta'er sig en lille Rus,
Kongen ta'er Vibenshus,
Saa har hver sit.“

Ved Siden af de værnepligtige Soldater fandtes nogle frivillige Korps: „Livjægerne“, der var klædt i grønne Trøjer og havde Chakoter (Militærkasketter) med sekskantet Puld, og Studenterne i „Kongens Livkorps“, der bar sorte Frakker og høje Chakoter med en lang Fjer og et Minervabillede (Minerva er Visdommens Gudinde). Og saa var der desuden den gamle Borgervæbning, der til daglig kaldtes „Borgerskabet“, og som satte broget Kulør paa Københavnerlivet og var til stor Glæde og Opmuntring.

Fra de ældste Tider havde det været Skik, at Københavns Borgere traadte under Vaaben og hjalp til at forsvare Byen, naar Fjender prøvede paa at erobre den. De havde kæmpet tappert paa Voldene i 1659, da Svenskerne stormede Staden, og de havde vist Mod og Offervillie under Englændernes Belejring og Bombardement i 1807. Men efter den Tid var det gaaet tilbage med Borgervæbningens Betydning og Anseelse.

Den var delt i to Afdelinger, et Infanteri- og et Artillerikorps, og havde flere forskellige Opgaver at vare-

tage. Borgersoldaterne skulde besætte Vagterne, naar Garnisonen var borte, møde ved Ildebrand for at holde Orden, paradere i Gaderne ved særlig højtidelige Lejligheder og hjælpe til at skaffe Ro, hvis der blev større Opløb eller alvorlige Optøjer. De forskellige Kompagnier rundt om fra forskellige Bydele havde hver sin Fane med Afbildninger og Indskrifter i stærke Farver. Købmager Kompagniets Fane var lyseblaa, i Midten saas en Trane paa hvid Grund med Indskriften: „Hold Vagt, Tiden agt!“ Vestre Kompagnis hvide Fane havde i Midten en Edderkop i sit Væv med en dræbt Spyflue og med Indskriften: „Ring Magt ej foragt“. Nørre Kompagni havde en rød Fane med hvide Striber, i Midten en kongelig Krone, omgivet af Hænder, der fatter om hinanden. Indskriften lød: „Forsvar, hvad du har“.

Det blev betragtet som en stor Ære at være Officer i „Borgerskabet“, og det var med en stolt Følelse, man første Gang trak i Uniformen: en rød Kjole med Guldepauletter, lange Benklæder, korte Støvler og trekantet Hat med lyseblaa Fjer og Guldkrampe. De menige var knap saa fine. Artilleristerne var iført rød Uniformskjole, hvis Skøder stod ud til Siderne som en Svalehale, en Chakot med rundbøjet Puld, der var godt egnet til at samle Regnvand, og et Par hvidgule Benklæder, der stumpede højt oppe paa Benene. De var udrustet med en gammel Sabel i et sort Gehæng.

Der kom tit et lidt komisk Skær over Borgernes Legen-Soldater ude paa Fællederne. Deres Eksercits var langtfra mønsterværdig. Det kneb med at gennemføre den stive og stramme militære Holdning og Anstand. Mange af de kommanderende Officerer var

til daglig beskæftiget med helt andre Ting, maaske stod de bag en Disk og solgte Sukker og grøn Sæbe, og saa var det ikke saa let pludselig at skulle svinge Sabelen og gaa i Spidsen for et helt Kompagni. Officererne var tit de meniges Ligemænd i det borgerlige Liv, ja, maa-

Helligdagspatruljen.

ske kommanderede de deres egne Principaler, og saa kunde Ordskiftet falde f. Eks. saadan:

Løjtnanten: Ret!

Den menige: Skal det være straks, Jensen?

Løjtnanten: Ja, eller i hvert Fald snarest muligt.

Naar Befalingsmændene kom lidt op i Aarene, kneb det meget ofte med at passe Uniformen, der var anskaffet i deres Ungdom. Den sad alt for stram om den kuglerunde Mave, hvad der ikke hjalp til at fremhæve det krigerske Udseende. I de højere Grader var Offi-

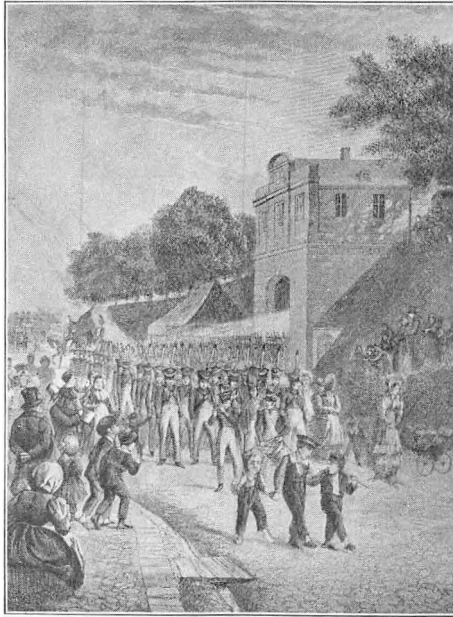
cererne beredne og styrede deres vælige Ganger med megen Værdighed. En af de bedst kendte og mest omtalte var Grosserer og Oberst i Væbningen Johan Gerhard Frederik Garbrecht. Han var en god og hæderlig Mand, men alt for naiv. Han tog sine militære Pligter i Fredstid med den største Alvor, betragtede Borgervæbningen som en Pryd for Landet, udgav Skrifter og digtede Sange til dens Hæder. Han blev kaldt „Dannerskjalden“ og udtrykte sig i et forfærdelig svulstigt Sprog, naar han henvendte sig til sine Medborgere: „Stolt og glad skal du leve for Danmarks Held, stolt og glad skal du dø for Danmarks Hæder! Lad os paa Fredens Dag stedse virke til vort eget og Medborgeres Vel og Glæde — men bestiger engang Tvedragt og Vold vore grønne Strandbredder, da — da griber vi Sværdet, da stiller vi os om vor elskede Konge, Frederik den Ejegode, og jubler: „Fader, før os! — — før os til Sejr eller til en hæderfuld Død. Danmarks Borgere! stedse være dit Valgsprog:

Til Gud min Sjæl
 For Kongen at dø,
 Og Hæder og Held
 Om Stad og om Ø.“

Den største Højtidsdag for Borgervæbningen var den aarlige Kongerevu paa Nørrefællend. Det var ikke blot en Glædesdag for de tapre Krigere selv, men ogsaa for deres Koner og Børn. De fulgte med ud til „Valpladsen“ og slæbte paa store Madkurve eller transporterede dem i en Barnevogn.

Hvis det kneb med Pladsen, blev nogle af Madvarerne gemt oppe under Mændenes Chakoter. Engang

fik Frederik den Sjette midt under en Revu Øje paa en Borgersoldat, der stod nok saa stiv og strunk, men med nogle mærkeligt rødstribede Kinder. „For Guds Skyld“, sagde Kongen, „er den Mand saaret?“ En Offi-

„Borgerne“s Indmarch gennem Nørreport.

cer skyndte sig hen for at se, hvad der var i Vejen, og saa viste det sig, at Striberne heldigvis kun stammede fra Syltetøjet i de Pandekager, han havde skjult i sin Chakot. „Haa, haa!“ lo Kongen, „de Blæssurer (Saar) behøver ingen Feltskær (Læge)“. Og efter at Øvelserne var sluttet, udtrykte han som sædvanlig sin Glæde over Dagens Forløb med de Ord: „Tak, Børn, jeg er fornøjet med eder“.

Naar den anstrengende Ekcersits havde varet nogle Timer, blev der holdt Hvil. Man lejrede sig i det grønne og tog for sig af Varerne, og det hændte for mere end én, han havde vanskeligt ved at holde Trit paa Hjemmarchen. Men det gjorde ikke saa meget. Koner og Børn gik ind i Gelederne Arm i Arm med Fatter, og Drengene var stolte, hvis de fik Lov til at bære Geværet. Om Aftenen blev der holdt Bal og danset til „Borgernes“ Musikkorps („Ikke gøre Grin med Borgermusiken“, hedder det endnu).

Jo, Kongerevuen paa Nørrefælled var en stor Festdag for alle Borgerfamilier!

Borgervæbningen blev ophævet i 1870.

En stor Del af Flaadens faste Mandskab, „Holmens faste Stok“, var samlet i Nyboder, Christian den Fjertes gamle Sømandsby. Her boede baade Befalingsmænd, Matroser (Baadsmænd) og Haandværkere. Der var kun faa Bygninger tilbage fra Grundlæggerens Tid; de fleste stammede fra Midten af det 18. Aarhundrede, der var den danske Marines Glansperiode. De brede, frie og luftige Gader med de mærkelige Navne, der var hentet fra Dyre- og Planteriget, var anlagt efter snorlige Linjer, og Husene var sammenbygget i lange, etétages Længer. De var saa lave, at en voksen Mand meget let kunde naa op til Tagskægget.

Til at begynde med boede der een Familie i hvert Hus; men da der senere blev stærk Pladsmangel, blev hver Lejlighed delt i to ved et Skillerum. Fra Gaden kom man ind i en snæver Forstue, der blev fortsat i et lille, halvmørkt Køkken og var fælles for begge Familier. Lejligheden til Gaden indeholdt en Stue og et

Kammer, den til Gaarden lignede Gadelejligheden, men fik noget mindre Lys. De to Lejligheders Beliggenhed i Forhold til Verdenhjørnerne var uheldig, den ene Bolig vendte mod Nord, og kun i Sommermaanederne fik den en lille Smule Sol om Morgenen, den anden vendte mod Syd og var tit kvælende varm i Middagstimerne. Der var altsaa meget stor Forskel paa Nyboders „Solside“ og Nyboders „Mørkeside“.

Det var fattige og haardføre Slægter, der voksede op i Nyboder. Naar Krigen rasede, blev Mændene kaldt hjemmefra til Kamp, og i Fredstid drog de ud paa lange Togter. Livet paa Søen gav dem en sund og stærk Natur, saa de kunde staa megen Sult og Kulde igennem. De menige var udsat for en haard Behandling og kendte alle mulige Straffe lige fra Tamp til Slavearbejde i Lænker.

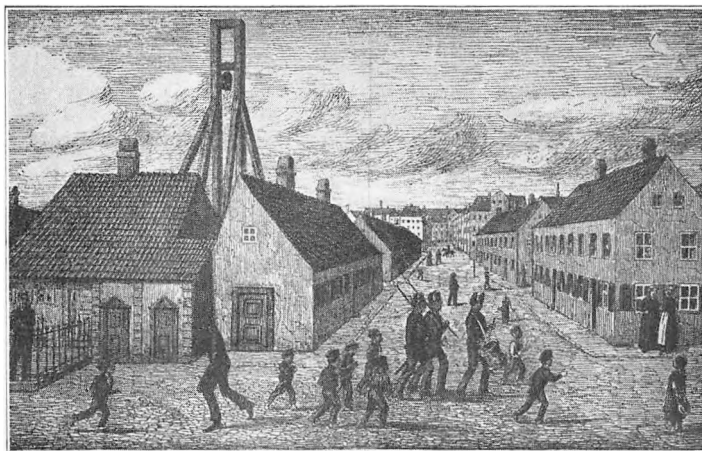
Til daglig var der stille og fredeligt mellem de lange Husrækker. Det var sjældent, at Vogne vovede sig ind i Gaderne, Brolægningen var alt for toppet og daarlig. Ænder og Høns gik og nippede til Græstotterne ved Rendestenene, og store Flokke af Krager, som havde deres Reder i Træerne paa Østervold, fløj ned og snapede sig en Bid i Skarnkasserne, der hele Formiddagen stod uden for Gadedørene. Ved nogle af Husene var der spændt Snore ud, der hang Vasketøj og blafrede, andre Steder var der lagt Bark til Tørre langt ud paa Kørebanen. Den blev brugt til Brændsel. Gaardspladserne bag ved Husene var i Tidens Løb blevet omdannet til Smaahaver, hvor Guldregn og Syrener blomstrede i Foraartiden, og hvor der tit var opstillet en eller anden Træfigur fra et gammelt, ophugget Orlogsskib. Inde i Stuerne var der andre Ting, der mindede

om Livet paa Søen: det kinesiske Porcelæn paa Dragkisten og Strudsægget oppe under Loftet fortalte om Mændenes Togter til fjerne Lande.

Der var altid mange Børn i Nyboderhjemmene. Naar Drengene var fyldt det 8. Aar, begyndte Livets Alvor for dem. Forældrene lod dem nemlig som ganske smaa indskrive i „den faste Stok“, det vil sige, at de skulde høre til Flaadens faste Mandskab. De blev sat paa Skolebænk og fik Uniform: en høj, blank Hat, en blaa Trøje med fine Ankerknapper og hvide Bukser. Disciplinen i Skolen var meget haard. Drengene fik tit Ris, det hed i Nybodersproget „at stryge Sejl for Kronborg“. De to første Aar efter Indskrivningen blev de smaa Fyre kaldt „Rugdreng“, fordi de hver Maaned fik et Par Skæpper Rug i Løn. Senere blev de kaldt „Kostdreng“ — saa fik de hele Kosten ligesom de vokne. Hver Søndag maatte de skiftes til at møde i Holmens Kirke; de skulde høre paa Prædikenen og synge alle Salmer med, saa der kunde blive Klang i Korsangen. Efter Konfirmationen blev Nyboderdrenge beskæftiget ved Arbejdet paa Holmen; hvis hans Fader var Haandværker, blev han det ogsaa; hvis Faderen havde faret til Søs som Matros, blev Sønnen ogsaa Sømand, og i 20 Aar var han bundet til at gøre Tjeneste ved Flaaden.

Naar et ungt Par i Nyboder var blevet enige om at gifte sig, maatte Manden gaa til sin Kompagnichef, inden der kunde blive Tale om Bryllup. Hvis Chefen af en eller anden Grund satte sig imod Partiet, var der ikke noget at stille op. Men hvis han ikke havde noget at indvende, udstedte han en „Friseddell“. Den skulde vises til Holmens Provst, og kort efter stod Brylluppet i Holmens Kirke.

Livet i Nyboders Smaahjem gik jævnt og ensformigt. Hver Arbejdsdag ringede Klokken i Vagbygningen tidligt om Morgenen, og samtidigt begyndte en Klokke paa Gammelholm og paa Nyholm at kalde. Det var de to Steder, hvor Mændene arbejdede. I Ny-

Nyboders Vagt.

bodersproget blev den daglige Morgenalarm kaldt for „Klokkelyden“. Den største Del af Arbejdet blev udført i det fri, men ved Vintertid kunde Vejret blive saa strengt, at al Virksomhed maatte indstilles, og det blaa Dispensationsflag vajede fra Nyboders Vagt og fra Skibsværfterne. Naar det var Frostvejr, stillede Familierne en Kop Vand i Vindueskarmen om Natten; hvis saa Vandet i Nattens Løb frøs til Is, var det et sikkert Tegn paa, at det blev „en Flagdag“, en Fridag; men der var det kedelige ved det, at Haandværkerne mistede deres Løn paa disse Dage.

De lange Aftener i Hjemmet blev godt udnyttet. Indtægterne var meget knappe, og det gjaldt om at skaffe sig nogen Ekstrafortjeneste. Mange af Haandværkerne indrettede smaa Værksteder, og dér lavede de Stiger og Skamler, Kister og Høvle, Fuglebure og Skibsmodeler, og alt det solgte deres Koner og Børn inde „i Byen“. Selv om de boede aldrig saa smaat og snævert, var der alligevel nogle af dem, der tjente lidt ved at leje et Loftsværelse ud til en logerende. Det var tit unge Studenter fra Provinsen, der slog sig ned i Marinernes By.

Alt Arbejde standsede paa de Dage, da Nyboderfolkene hentede Fødevarer fra Proviantgaarden paa Slots-
holmen. Naar Maden skulde uddeles, blev baade Matroser og Haandværkere inddelt i Flokke paa 16 Mand. De fik udleveret en Fællesportion og maatte saa prøve paa indbyrdes at blive enige om en retfærdig Fordeling. Det foregik under aaben Himmel, enten det saa regnede eller sneede, og gav Anledning til et larmende Virvar. Baade Kvinder og Børn mødte op ved Ud-
delingen sammen med Mændene, og Kostdagene blev betragtet som muntre Festdage. Det var ellers ikke altid, at Madvarerne var lige gode. Byggrynene var slemt blandet med Fejeskarn, og der voksede tit lange Stakke ud af dem. Grøden, der blev kogt paa den Slags Gryn, kaldtes „Kostgrød med Geværer“. Ærterne var mugne, og det grønsaltede Flæsk saa langt fra lækkert ud; men Nyboderfolkene var alligevel glade for at faa noget med hjem til Spisekammeret. Korn og Gryn kom i Sække over Nakken, Kød og Flæsk blev bundet sammen i Bundter og hængt over Armen, Smørret blev svøbt ind i mere eller mindre propre

Tørklæder — og saa gik det hjemad mod Nyboder. Det kunde ske, at nogle af de mere letsindige solgte løs af Sagerne under Hjemturen. Uden for Proviantgaarden stod der altid nogle Handelsfolk, der var ivrige efter at købe til en billig Pris.

Dagen i Nyboder sluttede med, at Vagten marcherede gennem Gaderne og spillede „Tappenstreg“. Forrest gik en Underofficer, der var bevæbnet med en lang Lanse; saa kom der en Trommeslager og til sidst to Vægtere. Naar Trommehvirvlerne havde lydt, maatte ingen af de menige vise sig paa Gaden, uden at de havde Passerseddel fra Kommandanten.

En „Rugareng“.

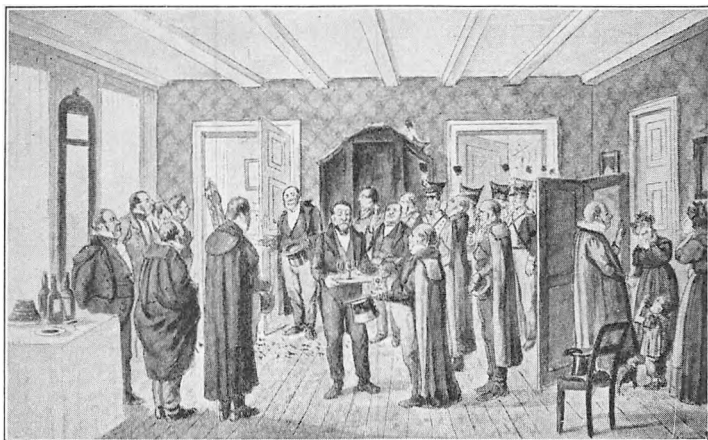
KIRKE OG SKOLE, KUNST OG VIDENSKAB, POLITIK OG PRESSE

I Borgernes daglige Liv mærkede man ikke til ret megen Religiositet, og det var faa, der kom til Gudstjeneste, navnlig om Vinteren, naar Kirkerne var isnende kolde. Det var Skik, at Stolestaderne blev lejet ud til dem, der bød højest. Andagten blev let ødelagt ved de mange Indsamlinger, der stadig fandt Sted. Der var Søndage, hvor Bøssen blev baaret rundt 6—7 Gange, mens Præsten stod paa Prædikestolen, og Folk maatte hjemmefra have forsynet sig godt med Enestskillinger, som de pligtskyldigst lod rasle ned i Bøssen.

Helligdagsstilheden blev ikke overholdt; selv de mest larmende Forlystelser gik deres Gang i den Tid, der var Gudstjeneste. De kirkelige Handlinger blev ikke betragtet med synderlig Alvor. Paa Konfirmations-Søndage var Kirkerne fyldt med Tilskuere, der krøb op paa Kirkestolene for at se noget af Stadsen. Konfirmanderne blev ordnet paa Kirkegulvet efter deres Forældres Stand og Stilling — der var endnu ingen, som syntes, der var noget forargeligt i det.

Begravelserne foregik næsten altid fra Hjemmene, da der var stor Mangel paa Ligkapeller. De efterladte var forpligtet til at benytte Stadens Bedemænd, der i gammel Tid havde haft det Hverv at gaa rundt og

indbyde Ligfølget; men nu ordnede de hele Begravelsen og raadede over Ligvognene. Der var flere forskellige Ligvogne til forskellig Takst, og efter disse Takster rettede sig alle de andre Udgifter ved Jordefærden. Under 100 Rigsdaler — og det var mange Penge paa den Tid — slap man i Reglen ikke, og ved nogle Be-

En Begravelse fra Hjemmet.

gravelser var Udgifterne saa store, at Smaakaarsfamilier aldrig nogen Sinde forvandt dem.

Følget bestod udelukkende af Mænd, der var klædt i Sørgekapper. De samledes om Kisten i Hjemmets smaa Stuer, der blev trakteret godt med Vin og Kage, Bedemanden havde sin Tjener med til Sørgehuset, for at han kunde byde Forfriskninger om, og bagefter begav man sig saa ud til Kirkegaarden enten til Fods eller i Bedemandens Vogne.

Ved Byens danske Kirker var der i 1840 ansat ialt 30

Fra det gamle København.

6

Præster og Kapellaner. Vesterbro hørte i kirkelig Henseende med til Frederiksberg, medens Nørre- og Østerbro hørte til Trinitatis Sognekirke.

Katolikkerne maatte nøjes med et lille Kapel, indtil de fik Tilladelse til at opføre St. Ansgars Kirken i Bredgade (indviet 1842). Jøderne dannede med deres ejendommelige Fester og Skikke og deres helt eller halvt tyske Sprog en lille, fast sluttet Kreds. De havde deres egne Spisehuse og Slagtere og deres egne Bagere til at bage de særlige jødiske Brød samt tilberede de Stege, der ikke maatte steges i almindelige Bagerovne. Gudstjenesten i Synagogen i Krystalgade holdtes i det hebraiske Sprog, dog blev der undertiden prædikeret paa Dansk eller Tysk. Jøderne var endnu langtfra ligestillet med deres kristne Medborgere. Ingen Jøde havde nogen Sinde været Medlem af „de 32 Mænd“s Forsamling, og de maatte ikke have Sæde i Stænderforsamlingerne. (I 1842 valgtes for første Gang en Jøde til Borgerrepræsentant).

Den lille fransk-tysk-reformerte Menighed samledes i sin egen Kirke i Gothersgade.

I 1814 var der kommet en ny Skolelov. Den indeholdt mange gode Tanker og Ideer, men det kneb i høj Grad med at faa den ført ud i Virkeligheden, ikke mindst paa Grund af de pengeknappe Tider.

I Spidsen for Københavns Skolevæsen stod en Skoledirektion, og i hvert Sogn tog en Kommission sig af Skolesagerne.

De offentlige Sogneskoler havde ikke egne Bygninger. Lærerne underviste i lejede Lokaler, der ofte var meget smaa, lavloftede og snavsede. Selv om der var

Skolepligt, var det dog ikke saa nær alle københavnske Børn, der blev undervist. Endnu i Begyndelsen af Fyrterne var der flere Hundrede Dreng og Piger, der aldrig satte deres Fødder i en Skolestue. Forældrene beholdt dem hjemme, hvis det passede dem, og i Reglen saa Autoriteterne gennem Fingre med Forsømmelserne. Sagen var nemlig den, at der ikke tilnærmelsesvis var Plads nok i Kommunens Skoler.

Det var en temmelig kummerlig Undervisning, de fleste Lærere leverede, deres Uddannelse var ringe og Lønnen saa ussel, at de knap kunde leve. De fleste af dem underviste en halv Snes Timer daglig, og derved opnaaede de en Maanedsløn af ca. 40 Rigsdaler. Saa snart de kunde slippe over til en anden og bedre lønnet Virksomhed, gjorde de det.

Undervisningen foregik dels i Dagskoler med 18 Timers Skolegang om Ugen, dels i Aftenskoler med 15 ugentlige Timer. Aftenundervisningen var en Slags Nødhjælp, saa de Børn, der havde andet at passe om Dagen, f. Eks. arbejdede paa Fabrikker, kunde faa en Smule Lærdom paa den Maade. Men de mødte naturligvis søvnige og uoplagte. I Hostrups Skuespil „En Spurv i Tranedans“ lader han Skrædersvenden Peter Ravn give et rammende Billede af den sene Aftenundervisning: en søvnig Lærer, der terper „Religion og Bibel“ med en Flok søvnige Børn.

Der blev i de kommunale Skoler undervist i Religion og Læsning, Skrivning og Regning, og i de lavere Klasser anvendtes en Metode, der officielt hed „den indbyrdes Undervisning“, men som i Almindelighed kaldtes „at læse op ad Væggene“. Frederik den Sjette var dens ivrige Talsmand. Han lod indrette en Slags

Mønsterskole med en Officer som Leder, og snart var Systemet indført overalt i de offentlige Skoler.

Børnene blev inddelt i Hold, og med en af dem som Anfører læste eller stavede de i Kor efter store Tavler eller Tabeller, der var hængt op paa Skolestuens Væg. Læreren skulde sætte det hele i Gang og overvaage, at alt gik som efter en Snor. Han gav Signal med en Fløjte, naar Holdene skulde skifte, naar de skulde begynde og holde op, naar der skulde byttes Tavler o. s. v. Hver Gang Børnene kom ind i Skolestuen og forlod den igen, gik de Parademarch. Den gamle Konge glædede sig, naar han besøgte Skolerne og saa al den Disciplin, Børnene blev vænnet til. Drengene kunde blive gode Soldater engang! Han forstod ikke, at „den allernaadigst anordnede Metode“ i det lange Løb virkede sløvende og kedsommeligt. Han syntes, det maatte være en Fordel, at Undervisningsmaskineriet gik som af sig selv, og at en Mængde Børn kunde blive undervist samtidigt. I nogle, ikke ret store Klasseværelser var der undertiden stuvet henimod hundrede Børn sammen. Skolemesteren havde nok at tage Vare paa; han havde altid et forsvarligt Ris stukket i Brystlommen inden for sin lange, sorte Kjole, og han brugte det flittigt.

Foruden de offentlige Skoler fandtes en Del Kirkeskoler, der var knyttet til Byens Kirker og var oprettet af private i det 18. Aarhundrede. De havde deres egne Bygninger og gav deres Elever fri Undervisning og undertiden ogsaa Klæder. Til Gengæld skulde de synge i Kor ved Gudstjenesten. I de fleste Sogne var der ogsaa en Fattigskole, der stod under Fattigvæsenet og forsynede Børnene med baade Mad og Klæder.

Ved Siden af de kommunale Skoler trivedes en Mængde Privatskoler eller „Institutter“, som de yndede at kalde sig. De var meget søgt, fordi der her blev undervist i flere Fag end i de kommunale, og fordi Børnene her blev behandlet mere lemfædigt. Men de havde andre Skavanker og prøvede ved alle mulige Midler at indynde sig hos Forældrene. „Ukloge Forældre roste det Institut, i hvilket Læreren var saa „galant“ at komme hjem og rette den danske Eksamensstil, før end den blev renskrevet, hvor den franske Lærer forud opgav, hvilke Blade Eleven skulde forberede sig paa, eller hvor Bestyrerinden holdt en Jomfru et Par Dage før Eksamen for at hjælpe Pigebørnene med deres Haandarbejder.“ Denne Skildring passer helt godt med det Billede, som Johan Ludvig Heiberg har givet af et Pigeinstitut i sin Vaudeville „Aprilsnarrene“.

Der var den Ejendommelighed ved de fleste af „de højere Pigeskoler“, at de lagde særlig Vægt paa Tysk, ja, endog underviste paa dette Sprog, selv om næsten alle Eleverne var danske. Som Modvægt mod disse Skoler blev der oprettet en „Dannekvindeskole“.

Foruden de Skoler, der her er nævnt, ejede Byen endnu en Del: de to Borgerdydsskoler (oprettet af „Selskabet for Borgerdyd“) og Metropolitanskolen (Hovedstadens ældste Skole), Vajsenhuset (for forældreløse Børn), Opfostringshuset, „De 32 Mænds Skole“ og „Det forenede Velgørenhedsselskabs Skole“. Under Militæret hørte Sø- og Landetatens Skoler, og de tyske Menigheder og de fremmede Religionssamfund havde deres egne Skoler.

Mens den indbyrdes Undervisning endnu sad i Høj-sædet, blev den ellers saa døde Tid oplivet ved en

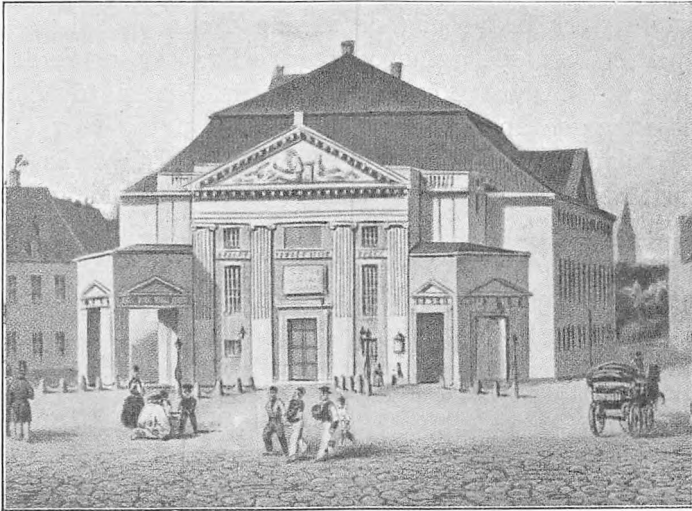
vigtig Reform, idet Gymnastik og Svømning blev indført som tvungne Fag for Drengeskolerne i København og Forstæderne. Det skete i 1830; men allerede før den Tid havde en Del Institutter interesseret sig for disse to Fag.

Byen blev inddelt i fire Distrikter, der hver fik sin Gymnastik-Anstalt (den ene blev indrettet paa et Loftsrum), og der blev sørget for gode Svømmepladser ved Havnen. Det vakte ikke saa lidt Opsigt, naar Drengene marcherede gennem Gaderne til den nærmeste Gymnastik- eller Svømmeplads. Paa de Dage, da Børnene fra Forstæderne skulde gaa den lange Tur frem og tilbage til Havnen, blev der næsten ingen Tid til almindelig Undervisning.

Mange Forældre var ængstelige for, at Børnene ved at klatre i Tove og balancere paa Bjælker skulde komme galt af Sted, og de klagede over, at de gymnastiske Øvelser sled for meget paa Tøjet. Man levede i en nøje-regnende og sparsommelig Tid! Mange saa ogsaa med Mistro paa Badning, og der var dem, der mente, at det var rent forkert at lade en Klasse Drengene tage sig en Dukkert sammen. Dog forsvandt Uviljen og Ængstelsen snart, og i Løbet af 30erne og 40erne kom der et temmelig livligt Badeliv i Gang mellem de unge.

Da Borgerne var udelukket fra at deltage i det politiske og offentlige Liv, havde de saa meget desto bedre Tid til at interessere sig for Litteratur og Kunst. Baade i private Selskaber og i Foreninger og Klubber drøftede man de sidst udkomne Romaner og Noveller, Skuespil og Digte af Oehlenschläger, Heiberg, Hauch, Hertz, H. C. Andersen, Chr. Winther, Ingemann, Fru Gyllembourg, Carl Bernhard o. s. v.

Malerkunsten stod fuldt ud paa Højde med Digtekunsten. Hvis vi ser i et Udstillingskatalog fra Slutningen af 30erne, finder vi en lang Række Malere: Eckersberg, Frölich, Constantin-Hansen, Marstrand, Skovgaard, Sonne o. s. v. Mange af disse Mænd levede

Det kgl. Teater.

og virkede en stor Del af deres Liv inden for Københavns Volde. Over alle Kunstnernavne straaledede et med særlig Glans: Bertel Thorvaldsen. Efter sit mangeaarige Ophold i Rom vendte den store Billedhugger hjem til sin Fødeby i 1838 og fik Atelier og Bolig paa Charlottenborg. Af „de 32 Mænd“s Forsamling blev han udnævnt til Æresborger i København, og han skænkede Byen alle sine Kunstværker, der blev samlet i „Thorvaldsens Museum“.

Videnskaben havde berømte Dyrkere, f. Eks. Sprog-

forskeren Rasmus Rask, Fysikeren H. C. Ørsted og Juristen Anders Sandøe Ørsted.

Det kongelige Teater ejede en udmærket Skuespillerstab. Her kunde man komme til at se Kunstnere som Frydendahl og Rosenkilde, Phister og Foersom, Fru Heiberg og Jomfru Ryge i et S sammenspil, der ikke kunde være bedre paa de største Teatre i Udlandet. Operaen raadede ogsaa over gode Kræfter, og Balletmesteren, August Bournonville, førte den ene ny Ballet efter den anden over Scenen.

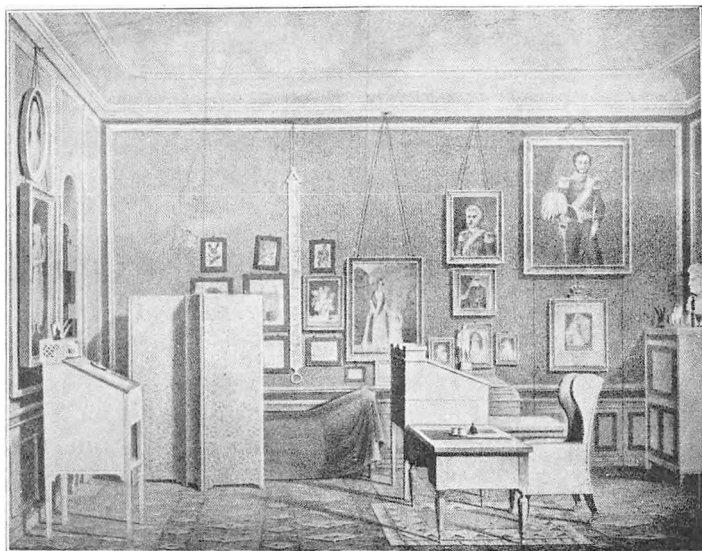
Københavnerne havde megen Glæde af Musik og hørte gerne Kuhlaus, Weyses og Hartmanns Melodier, der efterhaanden hjalp til at fortrænge de mange tyske Sange, som man før havde taget sin Tilflugt til. Musikforeningen blev stiftet i 1836, og paa Regensen lærte A. P. Berggreen Studenterne at synge firestemmige Sange, hvorved Grunden blev lagt til Studenter-Sangforeningen.

Under Frederik den Sjettes enevældige Regering og faderlige Styre havde hans Undersaatter ikke haft Lejlighed til at beskæftige sig med politiske Spørgsmaal og offentlige Forhold. I sin Ungdom havde han været ivrig for at gennemføre mange nyttige Reforme og hjulpet Bondestanden til bedre Kaar. Det glemte man ham aldrig! Som ældre blev han egensindig og stivsindet. Han vilde selv ordne alt; thi — som han engang skrev: „Vi alene vide, hvad der er til Statens og Folkets sande Gavn“.

Den gamle „Landsfader“ var uhyre arbejdsom og pligtopfyldende, meget nøjsom og tarvelig i hele sin Levemaade og vilde gerne hjælpe de daarligt stillede. Naar der var et eller andet i Vejen, søgte Folk Audiens

hos ham, og hvis det var Penge, det kneb med, nægtede han dem sjældent Hjælp fra „Naadessekretariatet“.

Ingen ønskede ham noget ondt; men man var efterhaanden blevet ked af hans Regimente. Hele Stats-

Frederik den Sjettes Opholds- og Soveværelse paa Frederiksberg Slot.

maskineriet virkede alt for tungt og søvnigt, de unge blev utaalmodige, og efter Julirevolutionen i Frankrig 1830 naaede Frihedstankerne ogsaa hertil.

Københavns Borgere vilde gerne have Lov til at tale lidt mere med om de Sager, der angik deres eget Ve og Vel; hidtil var de næsten aldrig blevet spurgt om deres Mening; men nu ønskede de — ligesom Landets øvrige Befolkning — i hvert Fald at give Regeringen gode

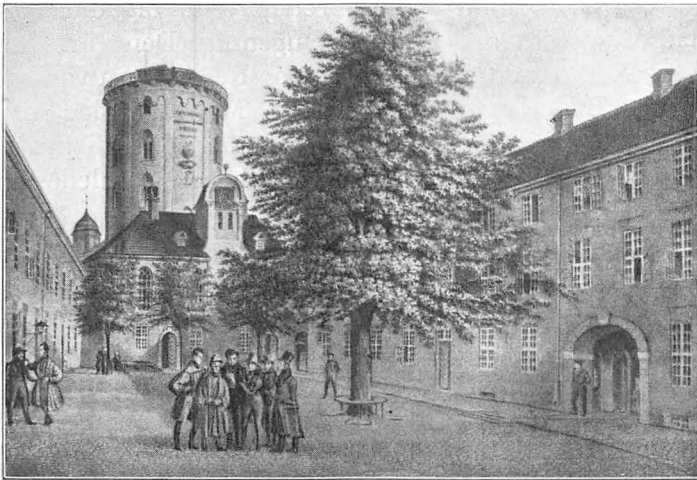
Raad. „Landsfaderen“ lyttede til „sine kære Børn“s Ønsker, og de fire raadgivende Stænderforsamlinger blev oprettet i 1834. Det var det første Skridt fremad mod Folkestyre, og de dristigste begyndte saa smaat at tale om en fri Forfatning og en lovgivende Forsamling. Frihedsrøret bredte sig til større og større Kredse, og samtidig vaagnede den nationale Følelse. De frisindede (liberale) og de stærkt nationalsindede sluttede sig sammen i eet Parti: det national-liberale Parti. Det fik mange Tilhængere blandt Studenterne med Orla Lehmann, Monrad og andre som Førere.

I de samme Aar blev Grunden lagt til den Bevægelse, der kaldes „Skandinavismen“. I den usædvanlig strenge Vinter 1838, da Frosten gennem mange Uger slog Bro over Øresund, fik nogle danske Studenter den Tanke, at de vilde besøge deres Kammerater i Lund. De vandrede ud over Isen, men ved Trekrøner mødte de en Flok svenske Studenter, der netop var paa Vej til København. De begav sig allesammen til Regensen, hvor de havde en fornøjelig Dag, og senere hen samledes svenske, norske og danske Studenter til bevægede Møder, hvor de talte om, at de tre nordiske Lande burde staa Last og Brast med hinanden.

Før omkring 1830 havde almindelige, jævne Borgere ikke givet sig meget af med at læse Aviser. Der var mangfoldige Familier, der aldrig saa et Blad inden for deres Døre, undtagen naar de en sjælden Gang laante et Nummer for at læse om en eller anden mærkelig Tildragelse. De faa Aviser, der udkom, var smaa og uanselige og fattige paa Nyhedsstof.

Mellem de konservative, der støttede den enevældige Regering og de bestaaende Samfundsforhold, var „Da-

gen“ og „Berlingske Tidende“ de vigtigste. Det første Blad blev særlig begunstiget af de styrende, der altid sendte Meddelelser om vigtige Begivenheder til det før end til andre Aviser, og det havde særlig Tilladelse til at bringe udenlandske Efterretninger; men det mærkelige var, at det alligevel ikke kunde bestaa. I 1843

Regensgaarden.

rejste „Dagen“s Redaktør pludselig til Amerika, og det ophørte at udkomme.

„Berlingske Tidende“ var stiftet allerede i 1749. Efter 1838 blev det redigeret af M. L. Nathanson og udkom hver Søndags Aften. Det havde ingen videre politisk Indflydelse, men fortalte om Dagens Hændelser og forholdt sig i Reglen afventende overfor Tidens Begivenheder. „Berlingske Tidende“ kappedes med „Dagen“ i ydmyg Smiger for Magthaverne, og begge

Aviser kunde „med allernaadigst Tilladelse forsendes med de kongelige Brevposter“.

I lange Tider var „Kjøbenhavnsposten“ det eneste Blad, der turde vise Frisind og angribe Regeringen. Det var af og til baade bidsk og slagfærdig og blottede uden Skaansel mange Misbrug. Der var intet, Folk fra de højere Kredse frygtede mere end „at komme i Bladet“. „Den Frisindede“ blev redigeret af Claudius Rosenhoff og udkom to Gange ugentlig. Den førte en bitter Kamp mod Autoriteterne, og Redaktøren var udsat for Bøder og Beslaglæggelser. Men det Blad, der kom til at betyde mest i den kommende Tids Frihedsbevægelser, var det, de national-liberale samlede sig om: „Fædrelandet“.

Det blev stiftet i 1834 som Ugeblad af Professor C. N. David; men faa Dage efter Frederik den Sjettes Død begyndte det at udkomme som Dagblad. Det kom til at betegne et Vendepunkt i dansk Journalistik. Ved Siden af de andre gammeldags og ubehjælpssomme Blade fra Trediverne gør „Fædrelandet“ et ganske andet, dygtigt og friskt Indtryk.

De første Artikler vakte megen Opmærksomhed. De blev ogsaa læst af Kongen, men han yndede dem ikke. De anslog nemlig en Tone, der kunde lyde noget truende. Saaledes stod der i et af de første Numre: „Hvor Folket er enig om en vis Forandring, dør vil den ogsaa blive foretagen“. Det, og meget andet, faldt den gamle Enevoldskonge stærkt for Brystet. Han skrev til Mynighederne, at de maatte passe paa at forhindre den Slags Udtryk, og han beklagede sig over, „at Skrivefrækheden i Blade og Tidsskrifter mere og mere tager Overhaand“. Han var ivrig for at faa Censuren skærpet, og Politimesterens Medhjælper, Justitsraad Reir-

sen, gik haardt frem mod de frisindede. Paa de Bøger og Skrifter, han lod slippe igennem Censuren, stod paa Titelbladet det berømte: „Maa trykkes. Reirsen“. Hans Afgørelser var tit meget vilkaarlige, han var ilde lidt, og Københavnerne gentog ofte for Spøg et Udtryk fra Henrik Hertz' Lystspil „Sparekassen“: „De skulde ikke gøre det, Hr. Reirsen“.

Et Blad, der hed „Politivennen“, tog sig af alle mulige Smaatterier inden for Byens Volde. Der fortælles, at Kongen var dets allerivrigste Læser. Han var levende interesseret i alt, fra det mindste til det største, der foregik i Hovedstaden. Det viste sig ogsaa deri, at han ønskede at tale med Københavns Politidirektør hver eneste Dag, og „Politivennen“s Nyheder og Klager blev da tit drøftet.

„Adresseavisen“ stod helt uden for al Politik, men var nok Byens mest læste Blad. Den indtog en Særstilling, idet den havde Eneret til at optage Avertissementer mod Betaling. Borgerne maatte ikke indrykke deres private Bekendtgørelser i hvilke Blade, de vilde — kun i „Adresseavisen“. Det var en udmærket Forretning, og Redaktøren kunde godt staa sig ved at betale nogle Tusinde Rigsdaler aarlig til den kongelige Kasse. Han havde saa megen Magt, at han kunde nægte at trykke de Annoncer, der ikke passede ham, og hans Konkurrenter, Redaktørerne ved de andre Aviser, klagede over, at de aldrig kunde faa noget optaget i „Adresseavisen“. Først i 1854 mistede den sin Forretting. Alle Blade fik nu Tilladelse til at optage private Avertissementer, og de offentlige Kundgørelser blev overført til „Berlingske Tidende“.

HANDEL, HAANDVÆRK OG LAUGSVÆSEN

Handel og Skibsfart led stærkt under Følgerne af Krigen med Englænderne og af Statsbankerotten. En Mængde store Handelshuse var gaaet fallit; der var stille paa Toldboden, og Pakhusene, der før havde været fyldt med Varer, stod for det meste tomme. Det var en stor Begivenhed, naar der kom eller afgik et enkelt Dampskib, og der var altid mange Mennesker samlet for at se det sjældne Syn.

Øvrigheden sørgede for, at der hvert Efteraar blev indsamlet saa mange Levnedsmidler, at Byen roligt kunde gaa en Vinter i Møde. Befordringsmidlerne var saa daarlige, at det ellers kunde knibe med Tilførselen af Mad, hvis det gennem længere Tid blev strengt Vejr med Frost og Sne. Hvert Aar i November blev der foretaget en Opgørelse over, hvor megen Proviant der fandtes inden for Voldene. Bagere, Brændevinsbrændere og Spækhøkere var forpligtet til at holde et vist Kvantum paa Lager, og Grosserere, Hørkræmmere, Mel- og Grynhandlere blev anmodet om at opgive, hvor meget de laa inde med.

Denne Ordning var blevet paabudt i 1771. Den ophørte i 1845. Da var man naaet saa vidt, at man altid kunde være sikker paa at skaffe Byen tilstrækkelige Fødemidler baade fra Land- og Søsiden.

Københavnernes daglige Fornødenheder var faa og

smaa; de svarede til Byens tarveligt udstyrede Butikker og Udsalg. De handlende maatte selv bestemme, hvor længe de vilde holde aabent paa Søgnedage. Om Søndagen blev der lukket Kl. 9 om Morgenen; men efter den Tid blev der alligevel drevet en Del Smughandel ad Bagdøren. Kl. 4 lukkedes op igen, og Handelen gik til langt ud paa Aftenen. Der var ikke megen Fritid for de stakkels Butiksfolk.

Urtekræmmerne solgte Sukker og Bønner, Te og Krydderier. De stillede ikke noget ud i Vinduerne, men nøjedes med at have Skilte, hvorpaa der var afbildet Sukkertoppe, Citroner, Kanelstænger, Rom-Ankre o. s. v. Naar Sukkerfadene var tømt, blev de lagt uden for Butiksdøren. Det rygtedes mellem Gadens Dreng, som stimlede sammen og krøb halvvejs ind i Tønderne for at slikke dem rene.

Spækhøkerne boede i dybe Kældere, hvor der laa store Dynger af Flæsk, røgede Skinker, Ænder og Gæs, Smør og Æg og tykke Bundter af Svovlstikker med Svovl i begge Ender. I ledige Stunder stod Høkerne ved Nedgangen til deres Butik med et ikke alt for proppert Forklæde bundet om Livet og en gammel, fedtet Kalot paa Hovedet. De vilde gerne have sig en lille Passiar med dem, der gik forbi.

Hørkræmmerne holdt navnlig til i Byens Udkanter og handlede mest med Bønderne, der kom ind fra Landet. Deres Butikker var let at kende paa de Jernstænger og Hørruller, der laa ved Indgangen. Døren stod næsten altid aaben, baade Sommer og Vinter, saa man kunde kigge ind i et halvmørkt og snavset Rum, der var opfyldt af Jernvarer, Sildetønder og Kar med Salt.

Der blev spist mange Klipfisk i København, og fra

gammel Tid fandtes der en Del Fiskeblødere, særlig i Kvarteret omkring Ulfeldts Plads. Ved Fiskeblødning forstaas, at den tørrede Torsk, „Stokfisk“, udbankes og udblødes i Kalkvand.

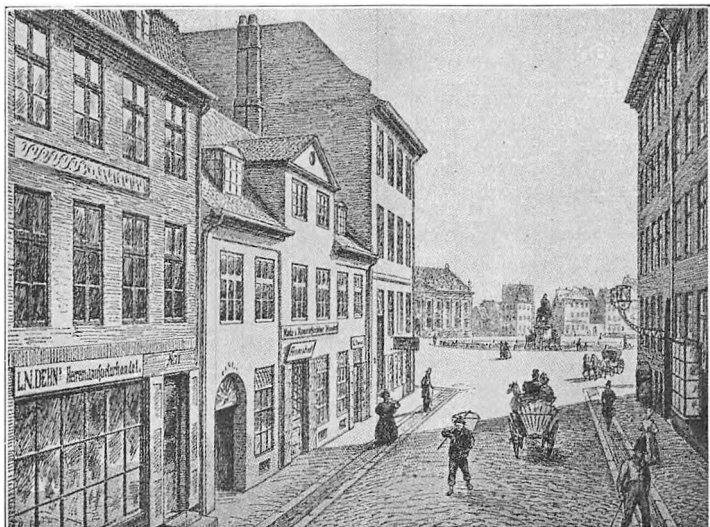
Konkurrencen mellem de handlende kunde somme Tider være skarp nok — saadan som mellem de to berømte Sæbekældere paa Ulfeldts Plads. Over den ene hang et Skilt med en højst mærkværdig Indskrift: „Her er den Ny Sebe Kielder, Vor die Gamle Sebe Kiælders Folk er in fløttede“. Over den anden Kælder- nedgang prangede et Skilt, der fortalte: „Her er den rigtige gamle Sæbekælder, hvor de rigtige gamle Sæbekælderfolk bor“. Indehaversken af „den rigtige gamle Sæbekælder“ averterede ivrigt i „Adresseavisen“ og bekendtgjorde, at hun solgte „oprigtig (ægte) københavnsk grøn Oliesæbe til 24 Sk. pr. Pd.“.

Fra Butikkerne i de gamle Bagergaarde, hvor det duftede af Bagværk fra øverst til nederst, blev der solgt Rugbrød, 2 og 4 Skillings Franskbrød og Surbrød, Tvebakker, Kommenskringler og Boller. I Pladen paa den hvidskurede Disk var der udskaaret en Sprække, hvorigennem Kundernes Penge blev strøget lige ned i Skuffen.

Hos „Kukkenbagerne“ købte man Pebernødder, Brunsvigerkager, Kagehjerter med Vers o. s. v. De lækre Hjertebrød var meget yndet af Børnene, og det var saadan et, der var lovet den lille Dreng i Chr. Winthers Digt „Flugten til Amerika“:

„Og Bagerens Rikke, som før var saa sød,
hun stod nu og lo ved Porten;
hun havde mig lovet et Hjerte-Brød,
det, saa jeg, gav hun til Morten.“

Fra gammel Tid var Østergade en udpræget Forretningsgade. Her havde Silke- og Klædekræmmerne, de senere Manufakturhandlere, deres Butikker i Kældere og Stueetager. I Th. Overskous Lystspil „Østergade og Vestergade“ skildres Livet hos den „fine“ Klæ-

Østergade i 1830erne.

dekræmmer Mikkell Stolpe paa Østergade i Modsætning til hans „simple“ Broder, Jernkræmmeren paa Vestergade.

Butikkerne paa Østergade var langt de flotteste i Byen. I 1824 blev her indrettet „de to første Modetempler efter udenlandsk Smag“, som der stod i en Avis. De vakte megen Beundring, næsten Forargelse, saa fine var de. Vinduerne naaede fra Gulv til Loft

og var saa store, at „man udenfra kan se de derinde staaende Damer og Kavalerer i fuldt Corpus“.

Da de gammeldags Butikker forsvandt, var Krambodssvendenes Tid forbi. I deres Sted kom de pyntede og næsten alt for vel friserede Kræmmersvende. De optraadte altid yderst høfligt overfor Kunderne — særligt de kvindelige. I Hostrups Komædie „Genboerne“ fortæller Amalie Krapylus om Mandrup — „ham, der staar hos Davidsen. Han for op og ned ad Hylderne og krammede meget mere op end jeg havde Brug for, og tænk, han gaar i Butikken med ombøjede Mansketter. Ja, jeg ved saamænd mange Damer, som handler hos Davidsen bare for hans Skyld . . . naar for Resten Varerne er gode, saa kan man jo gerne tage den Fornøjelse med“.

Mandrups „stod hos Davidsen“. Kræmmersvendene var ikke ansat, de „stod“ hos den eller den Principal. Det var ikke for ingen Ting, de tit blev kaldt for „Diskenspringere“. Efter enhver Ekspedition skulde de nemlig med et flot Spring sætte op paa Disken, dreje hurtigt rundt med samlede Ben og skynde sig hen for at aabne og lukke Døren for Kunden.

Tæt ved Strøget, i selve Kirkemuren ved Helliggejst ud mod Niels Hemmingsensgade, var der indrettet nogle mærkelige Butikker, der kaldtes „Lærredsboderne“. De havde ingen Vinduer, Lyset kom ind igennem Ruder i Døren, saa de var halvmørke, og de kostede derfor kun nogle faa Rigsdaler i aarlig Leje. Her blev handlet med gamle Klæder, og det var her, Professor Knud Lyhne Rahbek forsynede sig med Tøj, naar hans Hustru, Kamma Rahbek, syntes, at hans gamle Dragt var bleven for fæl at se paa. Først i 1880 forsvandt „Lærredsboderne“ ved Helliggejst.

I Grønnegade boede Hosekræmmerne. Uden for deres Butikker hang store Lagre af Strømper og Undertøj, Benklæder og Jakker. Hosekræmmerne stammede tit fra de jyske Hedeegne, og med sejt Udholdenhed arbejdede de sig fremad. De begyndte en lille Handel i Kælderen; men det endte tit med, at de ejede hele Hu-

Boderne ved Helligøjst Kirke.

set. De forstod at lægge Skilling til Skilling — og det blev i Tidens Løb til mange blanke Dalere. I „Københavns satirisk-komiske Vejviser“ fra 1839 staar der om Grønnegade: „Om man var saa nøgen som selve Adam og Eva før Syndefaldet, kan man dog i Store Grønnegade hos de derboende Hosekræmmere blive billigt paaklædt fra Top til Taa med Undtagelse af Støvler“. Tæt ved, i Christen Bernikovstræde, kunde man købe Støvler; dér boede Skomagerne, og i Antonistræde var der fuldt op af Børstenbindere.

Det var først efter den store Ildebrand 1795, at der blev indrettet særlige Lokaler til Butiksbrug, og at man saa smaat begyndte at reklamere for sine Varer. De allerførste, spæde Forsøg med Reklamering blev gjort paa Købmagergade. Her udstillede Blikkenslager Henning Irgens i 1804 en Slags Stegevender, hvori et Stykke malet Træ, der forestillede en Steg, blev drejet omkring ved Hjælp af en meget simpel Mekanisme. Folk fra hele København strømmede til for at se den mærkelige Tingest.

I 1818 havde en Postejbager anbragt to Vaser med Blomster i sit Butiksvindue paa Købmagergade. Der blev stort Opløb udenfor! Man gættede paa, at Vaserne var af Voks og Blomsterne af Papir; man kunde ikke blive enige; men til sidst løstes Gaaden: Kunstværket var lavet af Postejbageren selv. „Vaserne“ var af Smør, og „Blomsterne“ var udskaaret af Hvidroer og Rødbeder. Dette Fænomen var i lang Tid det staaende Samtaleemne. I 1828 var det galt igen paa Købmagergade. Denne Gang var det en fransk Spækhøkerbutik, der vakte almindelig Beundring. Den ejedes af en fransk Sprog-lærer, Poul Duclot, og han var en Mand, der forstod at skilte med sine Varer. Han fik den Idé at ophænge sine Pølser i Guirlander i Vinduerne. Folk strømmede til for at se al denne Herlighed!

Man kendte ikke til færdiglavede Fødevarer i Butikkerne, men da Franskmanden Francois Beauvais aabnede sin Delikatesse-Forretning paa Østergade i 1847, strømmede nysgerrige til for at se Udstillingen i Vinduerne. Der maatte flere Dage i Træk tilkaldes en større Politistyrke for at holde Orden paa Mængden. Og hvad var det saa, de købelystne var ved at trykke

Næsen gennem Ruden for at faa at se: en Leverpostej og en kogt Oksetunge. Det var alt!

Butikkerne med Klæder og Modevarer gjorde grumme lidt for at drage Kunderne indenfor. Der var i Regelen ingen som helst Vinduesudstilling. En af de første, der forstod Reklamens Magt paa dette Omraade, var Modehandlerinde Louise Rasmussen. Hun havde før været Figurantinde (Danserinde) ved det kgl. Teater og blev senere som Grevinde Danner gift med Frederik den Syvende. I 1844 aabnede hun i Vimmelskiftet et Magasin for Pariser Modevarer, og i sit Vindue stillede hun en mekanisk Voksfigur, en Drejedukke, der snurrede rundt og fremviste Damehatte. Byen var imponeret, og Vidunderet blev omtalt i en Vise:

„En Jomfru har
vi nu bag Glar
i Vimmelskiftet, som rundt kan drejes“.

Fra Christian den Fjerdes Tid havde Børsen været Midtpunktet for Storhandelen. Den var ikke blot Mødested for alle de Borgere, der havde med Handel og Skibsfart at gøre; men den var ogsaa en Varebørs. I Stueetagen laa lange Rækker Pakrum for alle grovere Varer, og hele Førstesalen, der bestod af et eneste stort Lokale, blev benyttet til Butikker. De var optaget af Hør-, Silke- og Klædekræmmere eller var udlejet til Glas-, Traad- og Galanterihandlere. I særlig mange Boder holdt Snedkere og Boghandlere til. Det var en ejendommelig krydret Duft, der altid slog en i Møde i Børssalene. Den stammede fra Klipfisk og Tjære, Støv og hengemte Sager. De gamle veltjente Krambodsvende var af en egen Slags. Nogle af dem havde staaet

bag den samme Disk i over et halvt Hundrede Aar; om Sommeren var de ved at kvæles af Varme, om Vinteren døjede de saadan af Kulde, at Tænderne klaprede i Munden paa dem. Men de holdt ud og passede deres Dont.

Kramboder paa Børsen.

Naar Landmandsfamilierne kom paa Besøg i Hovedstaden, mødte de op paa Børsen i et helt Optog: Fader, Moder og Børn. Børsbutikkerne var Drengenes og Pigerens Paradis, her var Legetøj og Godtkøbskram i Massevis. Naar Børnene kom hjem, legede de en Leg, der kaldtes „Børsdansen“. De bevægede sig parvis frem og tilbage over Gulvet, som om de gik op og ned gennem en lang Gang imellem Boderne, og saa sang de: „Og jeg har faaet Lov af Far og Mor at gaa paa Børsen“. Der var nok at se og opleve! Amagerkoner

løb gennem Gangene med deres Grønsager, Borgermadammer kigede indenfor med deres Torvekurv paa Armen, Dragere skød Genvej med deres Bærebør, og Smaadrenge spillede Klink ved Indgangen. Om Vinteren søgte Fattigfolk ind i Børsen for at faa lidt Varme i Kroppen.

Børsherrerne, der kom for at afslutte store Forretninger, var klædt i en sort, langskødet Frakke, langskaftede Støvler og høj Hat. Den beholdt de altid paa Hovedet. Det var en Skik, der stammede fra den engelske Børs. Til daglig var de meget værdige og højtidelige, kun ved Fastelavnstid kunde de tillade sig lidt Spøg. Saa kastede de Strutter (Boller) og Skillinger i Grams til Børnene udenfor. Der blev udkæmpet drabelige Slagsmaal, og Drengene raabte: „Hiv, hiv — go' Herre, hiv en Terre“, naar de syntes, det ikke gik hurtigt nok med Gramsningen.

I 1840erne begyndte det at knibe for Børsen i Konkurrencen med de nye Butikker, der blev grundlagt paa Østergade. De tog efterhaanden Luven fra de smaa Udsalgsboder, og det gammeldags Krambodsliv sygnede hen.

Det var Skik, at Borgerne gjorde mange af deres Indkøb i fri Luft. Saa snart Portene var blevet aabnet, og Bønderne var sluppet ind, genlød Byen af Raab fra mangfoldige Handelsfolk, der som en broget Sværm drog over Torvene og igennem Stræderne. De rigtige Ærke-Københavnere befandt sig storartet ved Støjen; de holdt af Staden, som den var, og de paastod, at Gaderaabene lød meget kønnere end den dejligste Nat-tergalesang.

Nogle af de første, der lod deres Røst klinge, var

Tørvebønderne. De kom luntende med deres tunge Læs og raable:

„Tørre! Tørre! Tørre!“

Det var en Morgenmelodi, Københavnerne kendte, og som stadig jog dem op af deres søde Søvn. Tørvebønderne havde for Vane at stimle sammen paa bestemte Pladser, og enhver, der vovede sig ind i deres Vrimmel, blev antastet af dem.

De, der kom til Bys med Kartofler, var knapt saa paagaende. De var heller ikke saa nærige som Tørvebønderne, og af og til lejede de en Dreng, der havde gode Lunger, til at raabe:

„Kartøfler, Kartøf! Kartøfler, Kartøf!“

Saa snart Bønderne naede ind i Nærheden af Byporten, blev de standset af nogle flittige Sælgekoner, der havde været oppe med Solen og nu sørgede for at forsyne sig med Varer lige fra Vognene. De fik Saggerne i en stor Kurv over Armen, og saa lod de kort efter et øredøvende Spektakel bryde løs over Byen. Hvis det var i Frugttiden, saa lød det:

„Pærer! Æbler! Bøtten fuld for 4 Skilling!“

Ved Foraarstid var der andet at høre. Naar Solen begyndte at skinne varmt ned i de snævre Stræder, og Stæren sad og fløjtede oppe paa Taget, blev Byboerne mindet om det aabne Land uden for Voldene. Ude i Skovene skød Skovmærker frem, og Bønder fra Nordsjælland kom vandrende til Staden med store Forsyninger af friske Kranse. De bar dem i en Kurv paa Ryggen, eller de stak dem paa en Kæp, som de holdt op foran sig.

„Grønne Kranse! Grønne Kranse!
 Skal I ha' grønne Kranse!
 To for en Skilling !“

De voksne Kransesælgere havde mange smaa Konkurrenter. Det var Drengene paa en halv Snes Aar, der kom løbende langvejs fra paa deres bare Ben. De stak op paa Voldene, hvor Familierne spadserede, eller de smuttede ind i Haverne og solgte en Buket til et ungt Par, saadan som der staar om i Visen:

„Svenden med sin Brud
 gaar i Haven ud,
 paa de grønne Sko hun synes danse.
 Ak! hvor er hun let, Foden er saa net,
 Pogen sælger til dem grønne Kranse.“

De smaa Purke maatte være glade, hvis de fik deres grønne Kranse afsat, inden Bladene helt visnede. Folk vilde hellere ofre deres Skillinger paa mere solide Varer, og dem fik de f. Eks. hos Bønderkonerne fra Byens Omegn.

Valbyerne kom hver Dag ind fra deres Landsby med Bunker af Fjerkræ. De plukkede Hønsene og Ænderne levende, medens Kunderne stod og saa paa det. Det var ondt gjort, men paa den Maade fik de de stakkels Dyr til at se fede og fyldige ud.

Paa Torve (f. Eks. Amagertorv) og i Porte og ved Gadehjørner lejede Amagerkonerne sig faste Stader. De sad dør og struttede i al deres Pragt med mange Lag Skørter og med fine Baand i Huerne. De tog ikke meget Hensyn til de spadserende, men spærrede Færdselen med deres store Stabler af Kaalhoveder og Gulerødder og Roer og Dritler med friskkærnet Smør. Bør-

nene sværmede omkring dem og vilde gerne smage paa Sagerne.

„Ama'rmor, gi' mig Guleroer!“

„Næ' saamænd vil jeg ej,

Vil du gaa din Vej!“

Amagermændene kom ogsaa til Bys ude fra deres flade Ø og viste sig i fuld Puds: de havde høj Hat og Trøje med blanke Sølvknapper, og paa Benene havde de nogle mærkværdig vide Bukser, der kaldtes „Susebukser“.

„Amagerfar, han er himmelhøj,

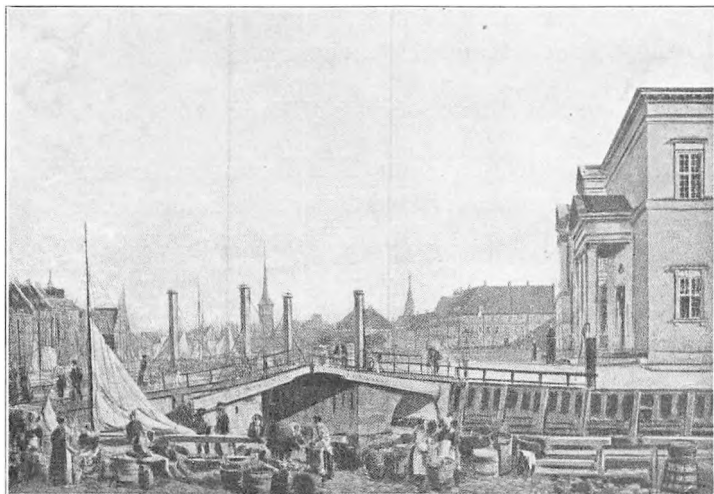
Amagermor, hun er tyk og drøj,

Hesten, de har, er et Amagerøg,

og de er alt for dyre med deres Løg.“

Paa Gammeltorv og paa Nikolaj Kirkeplads havde Slagterne deres Boder.

I Ly af et Skur eller et Solsejl sad Pøsekonerne. De var saa hidsige, blev der sagt, at hvis Folk ikke vilde købe tilstrækkeligt, daskede de dem i Hovedet med deres tykke Pølser, saa det gjaldt om at komme af Vejen i en Fart. Den Slags Voldsomheder hørte ellers mest til imellem Fiskerkonerne ved Gammelstrand. Her tronede Madammerne som uformelige Bylter af Skørter og Sjaler bag ved deres Kurve. Om Vinteren havde de et Varmebækken stukket ind under Fødderne, og nogle af dem bakkede løs paa en rygende Kridtpibe. De var et stridigt Folkefærd og forstod at lade Munden løbe. I et gammelt Blad stod der engang under Overskriften: „De utroligste Ting“, at der en hel Dag igennem ikke havde været Slagsmaal ved Gammelstrand, og at man ikke havde hørt et Skældsord dér i en halv Time.

Fiskerkoner ved Gammelstrand.

Gammelstrand var Fiskerkonernes faste Skanse; men derfra begav de sig i spredt Fægtning ud i Gaderne med deres fyldte Kurve og blandede deres Røst i det øvrige Kor:

„Sild er godt! Sild er godt!“

De havde ogsaa andet, der var godt:

„Frisk Torsk!
Her er Villing, Villing, Villinger!
Her er Skrubber.“

Aar efter Aar hørte Københavnerne dette Raab:

„Skal I ha' Skrubber,
skal I ha' Sletter,
skal I ha' levende Rødspætter!
Skal I ha' Holstens Sild,
skal I ha' Flækkesild, Piger!“

Det kunde man da forstaa, men saa var der andre, der raabte noget meget mærkeligt:

„Moos, Moos, Moos, Moos-ling! Her er Moos-ling!“

De fremmede, der kom til København, havde ikke let ved at begribe, hvad det var, der blev tilbudt, og de spurgte sig selv, om Københavnerne da mon virkelig spiste Mus. Saadan lød det. Der var ingen, der rigtig kunde lide Muslinge-Bønderne. De blev mistænkt for at snyde, naar de maalte ud, og Folk havde faaet den mærkelige Idé, at det spaaede daarligt Vejr, naar man hørte dem paa Gaden.

Mens Muslinge-Mændenes „Moos, Moos“ lød uhyre tungsindigt, smeldede Rejesælgernes Raab rapt og livligt:

„Rejer er godt, tyve Skilling en Pot.“

Det var næsten altid Sømænd, der kom til Staden med de smaa, lækre Skaldyr. De bar dem i det store Net, de var fanget i, og de maatte bruge deres Stemme godt, for lige i deres Kølvand kom Krabbe-Konerne:

„Her er kogte Kra-ber!
Her er varme Kra-ber!
Her er friske Kra-ber!“

Ved bestemte Gadehjørner stod Jøder og handlede i deres lange, sorte Frakker, der naaede næsten lige til Jorden. Det var „Sjakrejøderne“, som de blev kaldt. De afsatte gamle Klæder, Barometre, Urnøgler og den Slags Smaating. Jøderne blev haardt trængt af andre handlende. Madammer med Legetøj, Naalemagere med deres Naale, Børstenbindere og Kedelflikkere blandede sig mellem de spadserende. Der var nogle,

„Sjakrejøder“.

der raabte med Sengehalm; dengang havde man Halm i Sengene i Stedet for en Madras. Det lød mærkeligt, naar der blev tilbudt Sengehalm:

„Sengé-halém! Sengé-halém!“

I mange Porte sad Kagekonerne og holdt Udsalg. Deres Borde blev tit væltet, naar Vognene skulde ud og ind; de lækre Sager faldt paa Jorden, og de vittigste af Drengene sagde, at Kagekonerne solgte saadan nogle dejlige „Sandkager“.

Man kunde for Resten ogsaa købe Sand til Brug i Hjemmene. Ved Kanalernes Bolværker laa nogle Sandkister, d. v. s. lave, aflange Træskure med Lemme for-

oven. Her lagde Sandprammene til og lossede deres Last, og her mødte Byens Sandmænd med Hest og Vogn og købte ind. Saa gik de Gade op og Gade ned og raabte:

„Sa-and! Sa-and! Her er Sa-and!“

Der var ogsaa nogle, der sang:

„Her er — Guldsand!“

Det betød dog ikke, at der var blandet Guldkorn i Sandet; men „Guld“ var bare en „finere“ Udtale af „Gulv“. Det var dengang almindeligt med hvidskurede Gulve, og til at holde dem rene og til at bestrø dem med blev der brugt meget hvidt Sand. Naar Tjenestepigerne hørte Sandmanden komme, stak de Hovedet ud af Vinduet og gav ham Besked: „Hej, du Sandmand, kom op med en Skæppe.“

Skønt det var forbudt Visekællingerne at gaa rundt paa Gaderne og falbyde deres Viser, var der dog adskillige Koner, der trodsede Forbudet. De var saa pjaltede og snavsede, at de lignede omvandrende Fugleskræmsler. Deres Kurve var fyldt med Viser og Eventyr og Historier, og naar de gav en Prøve paa Varerne og med hæst Røst sang en Visestump, blev de altid omringet af en stor, lyttende Klynge. Saa snart der skete et eller andet mærkeligt, blev der straks digtet Skillingviser. Saadan blev de kaldt, fordi de kostede et Par Skilling. De var alle sammen „trykt i dette Aar“. Det var snildt, der stod saadan, saa blev de aldrig for gamle. Det var tit fæle Ting, der blev besunget: Mord og Brand og Hekseri. Men Folk holdt mest af den lystige Slags, og Fastelavnsviserne var allerbedst f. Eks.: „En ny Vise om Fastelavns-Glæden hos Ungdommen.

Hei, Hans og Per! Skynd jer! Katten er alt i Tønden, siden skal vi løbe og samle Æg, slaa Potten itu og drikke Skaaler!“

Nogle af de lystigste af de københavnske Gaderaabere var Skærsliberne. De var evigt vandrende Om-

En Visekælling.

strefjere, der trillede af Sted med deres Kærre, fløjtede og lo og lod deres Røst gjalde:

„Her slibes Knive, her slibes Sakse!
Skjærslip! Sche-ren-slip!“

Hen under Aften døde Raabene fra de omvandrende Handelsfolk lidt efter lidt bort. Baade gamle og unge var blevet trætte og hæse og søgte hjemad.

Uden for Haandværkernes Bopæl hang Skilte, der angav deres Bestilling. Skræderne havde en aaben Saks, Smedene en Nøgle eller en Hestesko, Skomagerne en Støvle, Farverne et nedhængende Stykke Tøj paa en Stang, Snedkerne en Høvl o. s. v. Det var, før Industrien havde nogen videre Betydning, og Byen rummede kun faa større Virksomheder: Heegaards og Caspersens Jernstøberi og Maskinværksted, den kongelige Porcelænsfabrik, Deichmanns Chokoladefabrik, Urban-Jürgensens Ur-Etablissement, flere Tobaksfabrikker, Thieles Instrumentmagerværksted, nogle Garverier og større Møbelsnedkerier. Endvidere var der Holmblads Lak og Spillekort, Weiss' Nysølv, Frits Meyers og Irgens' lakerede Varer, Hjorths Naale og Schwartz' drejede og udskaarne Sager.

Nogle af de driftigste Forretningsfolk var kommen vandrende til Hovedstaden som fattige, unge Karle med Træsko paa Fødderne og en Bylt paa Ryggen. Saa-dan havde den rige Fabrikant og Skibsreder Jacob Holm holdt sit Indtog i København. Han var født 1770. Som 14 Aars Dreng blev han sat i Urtekræmmerlære i Næstved, og efter sin Læretid aabnede han en Urtekramhandel paa Christianshavn. Han begyndte under meget smaa Forhold og maatte tage sine første Varer paa Kredit. Men hans Forretning voksede, han udvidede Gang paa Gang og besluttede, at han selv vilde tilvirke nogle af de Varer, han forhandlede. Han anlagde en Oliemølle, en Limfabrik, et Sæbesyderi, en Sejldugsfabrik og en stor Reberbane. Han oprettede sit eget Skibsbyggeri og havde en Snes Fartøjer gaende paa Langfart. En Tid slog han sig op til at være Københavns største Skibsreder; men han beholdt stadig

Gade med Haandværkerskilt.

sin Detailforretning. For at skaffe sine Arbejdere billige Boliger opførte han „Holms Huse“ i Langebrogade paa Christianshavn (de ligger der endnu). I 1836 optog han sine Sønner i Forretningen, der siden blev kaldt „Jacob Holm og Sønner“. Han døde 1845.

Haandværkerne, baade i København og andre Købstæder, var efter deres forskellige Fag sammensluttet i Foreninger, der kaldtes Laug. Ogsaa de handlende dannede saadanne Sammenslutninger. Det var en ældgammel Ordning, der greb ind i mangfoldige Forhold

Fra det gamle København.

8

og satte Præg paa Borgernes Liv. Alle var Medlemmer af et Laug: Snedkere, Smede, Skomagere, Skrædere, Guldsmede, Vognmænd, Slagtere, Urtekræmmere, Spækhøkere, Brændevinsbrændere o. s. v. Omkring 1840 var der indenfor de forskellige Laug omtrent lige

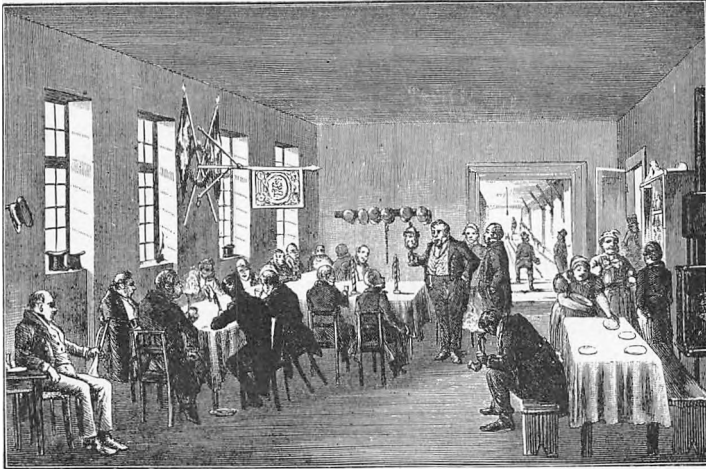
Et Kobbersmedeværksted.

mange Mestre og Svende (henholdsvis ca. 5500) og halvt saa mange Drengene (ca. 2700).

Laugsvæsenet var først af opstaaet for at hjælpe og understøtte Fagfæller og sørge for at regulere Tilgangen, saa der ikke skulde blive overfyldt indenfor Virksomheden.

Haandværksdrengen stod i Lære i 5—6 Aar og boede i Regelen i Mesterens Hus. Det var tit drøje Kaar, han levede under. Der vankede meget Arbejde og mange Klø, og Kosten var sløj. Læretiden afsluttedes med et Svendestykke, der blev udført paa Mesterens Værk-

sted og godkendt af ham. Den Dag, han blev Svend, blev han indviet i de Sæder og Skikke, der hørte til Laugsvæsenet, og som stammede fra Tyskland og var stærkt præget af tysk Tankegang og Sprog. De ældre Kammerater gik med ham hen til et Værtshus, hvor

En Svendeindvielse.

han maatte traktere dem godt for at lære de Ceremonier, det var nødvendigt for ham at kende, hvis han skulde begaa sig.

Efter „Undervisningen“ blev han ført hen til Svendenes Herberge, hvor han under stor Højtidelighed blev „gjort til Svend“. „Oldgesellen“ (Formanden for Svendene) underrettede ham om de Pligter, der paa-hvilede ham, bl. a. den, at han nu ikke mere maatte lade sig se paa Gaden uden Frakke og Stok; han gav ham en Vandringsstav som Tegn paa Svendeværdig-

heden, og til sidst rakte han ham et fyldt Bæger, „Velkomsten“, som han ikke maatte drikke af uden først at have fremsagt en lang, tysk Formular, „Grussen“, der var en Slags fagmæssig Hilsen.

Det blev en dyr Dag for den unge Svend. Men hvad gjorde det! Nu var Fornedrelsens Tid forbi, da Svendene og Mester og Mesters Kone kunde jage med ham. Nu var han fri, syntes han; men i Virkeligheden var det som Regel smaat bevendt med Friheden. Svøndene havde næsten altid Kost og Logi i deres Mesters Hus. Lønnen beløb sig til et Par Rigsdaler om Ugen, Arbejdstiden var lang, fra Kl. 6 Morgen til 8 Aften eller, som for Smedene, fra Kl. 4 Morgen til 6 Aften. Svendene havde ikke nogen Indflydelse hverken paa Løn eller Arbejdstid; men de nærrede det Haab, at de selv engang kunde blive Mestres.

Mange af de unge tog Staven i Haand og „gik paa Valsen“ i nogle Aar fra Egn til Egn, fra Land til Land. Naar de kom vandrende til en By, henvendte de sig først i Svendenes Laugskro. Her havde de frit Ophold i tre Dage, og hvis de i den Tid ikke havde faaet Arbejde, fik de en „Geschenk“ (en Gave) paa et Par Daler og maatte saa forlade Stedet for at „fægte“ sig videre frem. De større københavnske Laug havde anselige Svendeherberger med Mødeværrelser og Dansesal.

Svendenes Sammenslutninger var først og fremmest Understøttelsesforeninger. Enhver maatte indbetale sit faste Bidrag, „Tidepenge“, til Laugets Pengekasse; men saa kunde han ogsaa være sikker paa at blive hjulpet, hvis han blev syg, og paa at komme hæderligt i Jorden, hvis han døde. „Laden“, Kisten med Værdigendene og Dokumenterne, var Midtpunktet i Svende-

nes Foreningsliv. Naar de var forsamlet, blev Døren omhyggeligt lukket, og „Oldgesellen“ slog tre Slag paa „Laden“s Laag, idet han sagde: „Also, mit Gunst, nun mache ich auf“ (Altsaa, med jer Tilladelse, aabner jeg nu).

Fra dette Øjeblik var højkrøstet Tale, Banden og Tobaksrygning forbudt. Hvis Forbudet ikke blev overholdt, skulde der gives Bøde. „Laden“s tre Laase blev aabnet af „Oldgesellen“ og to „Lademestre“, der hver havde sin Nøgle, dens Laag blev løftet — og saa først kunde de alvorlige Forhandlinger, der altid skulde føres „under aaben Lade“, begynde. Naar de var til Ende, slog „Oldgesellen“ tre Slag med sin Stok i Bordet, idet han sagde: „Also, mit Gunst, nun mache ich zu“ (Altsaa, med jer Tilladelse, lukker jeg nu).

Saa var Ordet frit, Ølkrusene kom paa Bordet, og Piberne blev tændt.

For at en Svend kunde blive Mester, maatte han gøre „Mesterstykke“. Det var tit meget vanskeligt at udføre — en eller anden Specialitet, som han aldrig nogen Sinde senere fik Lejlighed til at beskæftige sig med. Det kunde tage flere Maaneder at forfærdige et Mesterstykke, for Snedkernes Vedkommende tog det gerne over et halvt Aar. Det udførtes enten i Mestrenes Laugshus eller paa Oldermændens Værksted (Oldermændene var Formænd for Mestrenes Laug). Der var store Udgifter forbunden med at blive optaget i Lauget. Det kostede flere Hundrede Rigsdaler, og mange Svende fik aldrig saa stor en Sum samlet sammen, som var nødvendig for at slippe ind; men hvis Mesterstykket var færdigt og Pengene indbetalt, blev Svenden „Ungmester“. Han var endnu ikke helt paa lige Fod

med de ældre, men maatte foreløbig som yngste Mester gaa Oldemanden til Haande.

Ligesom Svendene havde deres Herberge, deres Svendelade og deres „Oldgeseller“, havde Mestrene deres Laugshus, deres fælles Laugskasse og deres Oldemand, der vaagede over, at Ceremonierne fra gammel Tid blev overholdt.

Laugene laa tit i indbyrdes Stridigheder, saa der maatte mægles og dømmes imellem dem. Jo nærmere de stod hinanden, desto lettere opstod der Skærmydsler. Her gjaldt det, at Frænde var Frænde værst. Blikenslagere og Malere kunde ikke blive enige om, hvem af dem der maatte udføre Lakering; Malere og Glarmestre stredes om Retten til at kitte Vinduer; Smedene vilde forbyde Bødkerne at lægge Jernbaand om deres Tønder, Isenkræmmerne vilde ikke tillade, at Naalemagerne solgte Synaale o. s. v.

Men selv om Laugene i København laa aldrig saa meget i Strid med hinanden, saa var der dog én Ting, de var rørende enige om, nemlig at bekæmpe Byens „Frimestre“, d. v. s. ældre Svende, der havde særlig Bevilling til at nedsætte sig som Mestre uden at gøre Mesterstykke og træde ind i Lauget; men de maatte ikke holde Svende.

Nogle af Laugene havde den særlige Forrettighed, at de var „sluttede“, d. v. s. at de kun maatte tælle et vist Antal Medlemmer. Disse var næsten en Slags Embedsmænd og kaldte deres Bestillinger for „Amter“ eller Embeder.

Til de sluttede Laug hørte Bagerlauget. Der fandtes ca. 50 Bagergaarde i Byen, og flere maatte der ikke være. Kun ved at eje en af de gamle Bagerforretninger kunde man blive Bager i København og komme ind

i Lauget. Men til Gengæld fastsatte Magistraten Priserne paa de forskellige Brødsorter. Ligesom Bagernes var ogsaa Barberlauget et sluttet Laug. Det talte fra gammel Tid en Snes Pladser eller Amter. Frimestrene, der førte et Messingbækken som Skilt, gav sig kun af med Barbering; men Amtsbarbererne eller Amtskirurgerne, som de undertiden kaldtes, førte tre eller fire Messingbækkener som Kendemærke og havde underkastet sig en Slags Lægeprøve, saa de kunde aarelade, trække Tænder ud, lægge Plastre og sætte Blodigler. De rigtige Læger saa skævt til disse „Kolleger“ fra Barberstuerne, hvis Kendskab til Lægekunsten naturligvis var meget ringe.

Vognmændene, Skorstensfejerne, Møllerne og en Del andre dannede ogsaa helt sluttede Laug. Bryggerne hørte ikke dertil; men de var godt beskyttet i deres Bedrift paa anden Maade. Det var ikke bestemt, hvor mange Bryggergaarde der maatte findes inde i Byen (i 1840 var Antallet 30); men i to Mils Afstand fra Voldene maatte der ikke anlægges et Bryggeri, og Beboerne i dette Distrikt skulde forsyne sig med Øl fra København. Nogle af Bryggergaardene var ogsaa indrettet til Brændevinsbrænderier; men den meste Brændevin kom fra de talrige Smaabrænderier rundt om i Byen (i 1840 var der 167). Brændevinsbrænderne havde Ret til at have siddende Gæster; men de maatte kun beværte med Øl og Brændevin, ikke med Spisevarer.

Der var altid knyttet stort Kohold til Brænderierne, og her afhentede Bønderne stadig Bærme (et Affaldsprodukt ved Fabrikation af Brændevin), som de anvendte til Kreaturfoder.

DET DAGLIGE LIV I HJEMMENE

I det daglige Liv var Københavnerne meget nøjsomme og sparsommelige. Det gjaldt om at indrette sig med smaa Midler og at sætte Tæring efter Næring. Man regnede med, at en Familie, der bestod af Fader, Moder og to—tre Børn, var godt stillet, naar den havde ca. 1000 Rigsdaler i aarlig Indtægt. Dens Udgifter vilde se omtrent saadan ud:

Husleje	170 Rdl.
Husholdning og Brændsel.....	400 „
Klæder	200 „
Børnenes Undervisning.....	100 „
Tyendeløn	30 „
Forskellige Udgifter	100 „

Ialt 1000 Rdl.

Lejlighederne var i Reglen smaa og tarveligt udstyret. Det største Værelse kaldtes „Salen“. Her stod Møblerne urørt og med Overtræk over, undtagen naar der var Selskab. Kun hos de velstaaende Familier af Handelsstanden fandtes der et virkelig smukt Møblement i „Salen“: Silkebetræk paa Sofa og Stole, Tæppe paa Gulvet, røde Silkedamask Gardiner, et Par store Pille-spejle og en Krystal-Lysekrone i Loftet.

Det blev ikke anset for nødvendigt at have en særlig Dagligstue og en særlig Spisestue; man spiste i Op-holdsstuen. Dér fandtes meget sjældent et Gulvtæppe. Stolene og den firkantede Krølhaars-Sofa var betruk- ket med sort Morin. Foran Sofaen stod Spisebordet; under Pillespejlet var stillet en Mahognikommode; ved

Et fornemt Hjem paa Frederik den Sjettes Tid.

Vinduerne var der anbragt Forhøjninger med et Par Stole, hvor de kvindelige Medlemmer af Familien havde deres faste Pladser. Uden for et af Vinduerne var der fæstet et stort, firkantet Gadespejl, der kunde drejes indefra ved Hjælp af Snore.

I Sovekammeret fandtes en stor Himmelseng, fyldt med tunge Dyner og Puder, og uden om den stod de smaa, tarvelige Børnesenge.

Næsten alle Mænd brugte at spytte, og rundt om i Værelserne stod der Spyttebakker, tit af blankt, po-

leret Messing med Løvefødder. I Bunden var der lagt udtunget, hvidt Papir og hvidt Sand med lidt fintklippet Grønt i.

I Køkkenet var der meget sjældent et lukket Komfur, men i Stedet for en stor, aaben Skorsten med et Ildsted. Fra Skorstenspladsen kunde man se lige op mod Himlens Skyer, og det var ubehageligt at opholde sig i Køkkenet, naar det var Regnvejr. Man brugte Brænde og Tørv, men for at spare paa Brændselet havde man Ildgryder med Gløder, hvorpaa man stillede Kedler og Pander med Mad. Ved Ildstedet laa en Ildtang og en Ildpuster, som man brugte, naar man skulde puste Liv i de ulmende Gløder. Til at feje Asken bort brugtes en Fjervinge, d. v. s. en Gaasevinge, der blev købt hos Hørkræmmeren.

Paa Hylder i Køkkenet paraderede lange Rækker af sorte Jydepotter og skinnende Kobber- og Messingtøj Side om Side med Tintallerkener og københavnsk Porcelæn. Den blanke Kobbermaskine (til at koge Vand i) med Kaffekande og Fyrfad havde en Plads for sig selv. I en Krog stod en stor Vandtønde af Træ og et Par Spande, tit med paamalet Aarstal. Til at øse Vand op med brugtes en „Strippe“, d. v. s. et lille Træøsekar af Bødkerstaver. Under Køkkenbordet stod „Finlapperspanden“ til det skidne Vand. Den var lavet af uhøvlede Staver og blev købt ved „Finlapperskibene“.

Et Badekar i Lejlighederne var aldeles ukendt, og et Bad ude i Byen var en sjælden Luksus. Man kunde faa Bad paa Frederiks Hospital i Bredgade, og der fandtes ogsaa fra gammel Tid en Badeanstalt i „Hotel du Nord“; men den var meget dyr at benytte.

I 1840 fik Enken efter en københavnsk Borger Til-

ladelse til at anlægge en Badeanstalt ved Nørrevold; men Vandet skulde tages af Gaardens egen Brønd. Aaret efter fik en indvandret Italiener Bevilling til „ved Hjælp af transportable Badekar at betjene dem, som maatte attraa saadant, med Bade hjemme i deres Huse, saavel af Brøndvand, Søvand som kolde og varme samt Svovl- og Urtebade“. Der fandtes i hele Byen kun én Søbadeanstalt, nemlig Rysensteen, der var anlagt 1824.

I de københavnske Hjem blev Dagen inddelt paa en anden Maade end nu. Alting foregik tidligere end i vor Tid. Man stod tidligere op, spiste tidligere til Middag og gik tidligere til Sengs. Man drak Morgenkaffe med en Kryddertvebak til omtrent Kl. 7 og spiste Kl. 10 lidt Smørrebrød med Kød og Ost. Den sædvanlige borgerlige Middagstid var Kl. 1, og Maaltidet bestod af to Retter Mad. I mange Familier var der, navnlig om Vinteren, en ugentlig tilbagevendende Spiseseddel: Mandag Grød og Fisk, Tirsdag og Torsdag Kaal eller Ærter med Kød og Flæsk, Onsdag Grynsuppe og Steg, Fredag Vælling og Ragout, Lørdag Øllebrød og Klipfisk, Søndag lidt finere Retter som Sagosuppe, Kalve- eller Gaasesteg o. s. v. Kl. 2 drak man en Kop Kaffe, og Kl. 6 kom „Maskinen“ paa Bordet til Eftermiddagste med friske Hvedetvebakker. Om Aftenen samledes Familiens Medlemmer om et Par Tællelys, der stod i Bliklysestager med de uundværlige Lysesakse ved Siden af. Henved Kl. 9 spiste man Aftensmad, hvortil Husfaderen fik sig en Snaps og et Glas Hvidtøl fra Kongens Bryghus. Øl var billigt; en Flaske kostede 2 Skilling; der blev drukket til Middag og Aften og ogsaa af og til ind mellem Maaltiderne.

Husmoderen i et københavnsk Borgerhjem havde travlt fra Morgen til Aften og havde mange forskellige Ting at tage Vare paa. Hun gik selv ud for at gøre Indkøb paa Torvet, fulgt af sin Pige med en stor Spaankurv paa Armen, og hun hjalp selv med til at lave Maden. I Slagtetiden om Efteraaret var der særlig meget at gøre; der blev hensaltet store Mængder af Kød, saa man var forsynet for det meste af Vinteren. De unge Døtre maatte hjælpe til med Husvæsenet; men de tilbragte ogsaa mange Timer med at brodere. Naar Brylluppet nærmede sig, syede de selv alt deres Udstyr og satte en Ære i at faa det alt sammen saa solidt og sirligt som muligt.

Der var Tjenestefolk nok at faa i København. Baade Husmands- og Gaardmandsdøtre fra de forskellige Egne af Landet vilde gerne se Hovedstaden og tjene der en Tid. Nogle af dem bar deres Nationaldragt med broderet Hue og lange, røde Nakkebaand. Naar de søgte Plads, maatte de fremvise deres Skudsmaalsbog, som de skulde føre med sig fra Sted til Sted. De blev fæstet halvaarsvis og var meget nøjsomme i deres Fordringer. De var tilfreds med ca. 30 Rigsdaler i aarlig Løn, skønt der ikke saa sjældent blev forlangt 15—16 Timers Arbejdsdag af dem. Den Kost, de fik, var tit sløj, mest Rugbrød med Fedt. De sov i Kvistværelser uden Kakkelovn og lige under Taget, saa Sneen ved Vintertid kunde fyge ind til dem.

Naar de unge Døtre var i Selskab, blev de hentet og fulgt hjem af Tjenestepigerne. Der blev altid sagt Du til dem, selv Gæster sagde Du og Fornavn. I de mere fornemme Hjem skulde Tjenestepigerne sige De til Børnene, naar de blev 8—9 Aar gamle, og Børnene

tiltalte saa ogsaa dem med De. „Husk, hvem I er, og hvem vi er“ — saadan formanede Herskaberne dengang deres Tyende.

Der blev ikke hentet Læge til de syge i Hjemmene, uden at der var noget særligt paa Færde. I lettere Sygdomstilfælde klarede man sig med Husraad, der vandrede fra den ene Familie til den anden. Overtroen spillede en meget stor Rolle. Man troede f. Eks., at Vorter kunde fjernes ved at bestryges med Flæsk, og ved at der tre Gange blev sagt: „Hier ist nichts und da ist nichts, aus nichts hat Gott die Welt geschaffen“ (Her er intet, og der er intet, af intet har Gud skabt Verden). Der var en ganske ypperlig Lægedom i Spyt, mente man, selv denagl. Livlæge anbefalede det.

Tandlægekunsten var endnu ikke meget bevendt. De faa Tandlæger, der fandtes i Byen, kunde nok pudse Tænderne lidt af og lægge en Plombe i en hul Tand; men deres Hjælp blev kun søgt af de højere Klasser.

Naar de unge Piger blev konfirmeret, fik de et fint Sjal og en sort Silkekjole, der blev brugt som Stads-kjole ved højtidelig Lejlighed i mange Aar. Til daglig gik de med en højhalset, ulden Kjole med en lille broderet Krave om Halsen. Saa snart Kvinderne naaede lidt op i Aarene, bar de altid en sort Hovedkappe med Masser af Piber og Blonder og brede Silkebaand baade under Hagen og i Nakken. Hvis en Dame havde vist sig paa Gaden uden Overstykke og Mantille (sort Langsjal), selv paa en meget varm Dag, vilde man have stirret paa hende med Forundring og troet, hun havde glemt at klæde sig ordentligt paa.

Herrerne var temmelig forfængelige, og Moderne for dem skiftede saa jævnligt. Deres Selskabsdragt var pyntelig, men upraktisk: snævre Benklæder og Skafte-støvler, Silke- eller Fløjlsvest i skinnende Farver, blaa eller brun Kjole med blanke Knapper, højt Silkehals-tørklæde og høj, sort eller graa Silkehat. Om Vinteren bar de ofte en Chenille (Kappe med stort Skulderslag). Det var Skik, at Herrerne var glatbarberet, kun de militære bar Skæg, og de maatte finde sig i mange pud-sige Forskrifter. Københavns Guvernør, Landgreve Wilhelm af Hessen, gav meget nøjagtige Bestemmelser angaaende Officerernes Skæg: Fuldskæg blev forbudt, Overskægget indskrænkedes til en lille, smal Stribe o. s. v.

Den daglige Omgangstone var præget af en Mængde Fordomme og af megen Stivhed. Det gjaldt om i alle Livets Forhold at holde paa sin Anstand og Værdighed. Folk af forskellige Samfundsklasser kunde aldeles ikke komme sammen, og Herrer og Damer passede paa at optræde med stor Kølighed og Afmaalthed overfor hinanden. Da de første blandede Sangkor blev dannet, syntes mange, at det var ganske upassende, at Mænd og Kvinder sang sammen. Naar Musikforeningen gav sine store Koncerter, var Publikum altid meget begejstret; men Tilhørerne passede paa ikke at vise deres Følelser; der var Dødsstilhed i Salen, ikke en Haand rørte sig til Bifaldsklap.

SELSKABELIGHED OG FORLYSTELSER

I Borgerfamilierne kom Slægt og Venner saa jævnligt sammen. Man „saa til hinanden“, som det hed; men af og til blev der ogsaa holdt større Aftenselskaber. Saa var hele Huset i Feststemning: Betrækket var taget af Møblerne i „Salen“, Vokslysene tændt i Glaslysekronen, og paa Konsollerne ved Vægspjældene var der anbragt Armstager med Formlys fra Christiansfeld i Sønderjylland. I den tykke, norske Kakkelovn med en eller anden Konges Portræt paa Forsiden knitrede Ilden.

Naar Gæsterne kom ved 6-Tiden, fik de Te med Hvedetvebakker og Kanelstænger. Derefter fordelte Selskabet sig. Nogle passiarede, andre satte sig til Spillebordene. Det var en velkommen Afbrydelse for Damerne, naar der blev budt Syltetøj om. Syltetøjsskaalene var anbragt paa en Bakke rundt om et slebet Vandglas med Teskeer i. Man tog en Ske, smagte paa de forskellige lækre Sager, stak den i Vandet igen — og lod Bakken gaa videre til den næste. Herrerne fik sig en Hjertestyrkning i Form af en Snaps Røm med en Skive Oksetunge eller Svejstserost til. Det var sjældent, de røg Cigarer (i hele Byen fandtes kun et Par Udsalgssteder for Cigarer; de meget fine kostede 4 Skilling, de jævne 2 Skilling). Derimod blev der brugt megen Tobak. Den var i Reglen af hollandsk Oprindelse, og uden paa Poserne stod: „De bedste Tobac

under de Sonne“ (den bedste Tobak under Solen). I ethvert Hjem stod en stor Tobakskasse, og af den stopede Gæsterne deres Merskumspiber eller deres lange „Ypsilante-Piber“ med Porcelæns hoved (opkaldt efter den græske Frihedshelt Ypsilante).

Ved 9-Tiden blev de fremmede budt til Bords. Skinnet fra Tællelysene kastede et mildt Skær hen over den blanke, hjemmespundne Dug. Det københavnske Porcelæn tog sig smukt ud; men Glas og Karafler var klodsede, og i jævne Hjem spiste man tit med Jerngafler. Anretningen bestod af et Par varme Retter og en hjemmelavet Risengrynskage eller Svesketærte. Man sluttede af med varm Punch, der blev bragt ind i en stor Punchebolle, i Reglen af kinesisk Porcelæn. Nu gik Samtalen livligt om stort og smaat: om Dagens Hændelser, om den sidste Fest ved Hoffet, om et nyt Teaterstykke, om den udenlandske Politik, hvis man ellers kendte lidt til, hvad der foregik uden for Danmarks Grænses, o. s. v. Naar Gemytligheden steg, kom Visebøgerne frem. Der blev sunget Fædrelandssange, f. Eks. „Dannevang ved grønne Bred“, „Danmark, Danmark, hellige Lyd, himmelske Fryd“; men der blev ogsaa sunget Drikkeviser af ældre Forfattere som Rahbek, Zedlitz og Abrahamson. Mens man sad omkring Punchebollen, blev der udbragt en lang Række Skaaler. Talerne var næsten altid korte og knappe og sluttede alle med det samme Omkvæd: „Og dette skal være (Hr. Madsens, Værtens, Madammens) Skaal!“ Henad Kl. 12 brød de fremmede op og gik hver til sit.

Omkring Jul og Nytaar og ved Fastelavn var der særlig megen Selskabelighed i København. En mærkelig Slags Karnevalslystighed var Jødemaskeraderne.

Det var Festligheder, som de velhavende Jøder afholdt i Purimstiden, der falder omtrent sammen med de Kristnes Fastelavn. (Purimsfesten fejres til Minde om Jødefolkets Frelse ved Esther).

De Aftener, Jøderne holdt aabent Hus, var deres festligt oplyste Hjem fyldt med en Mængde Gæster, der

Jødemaskerade.

med Liv og Lyst deltog i Maskeballet. Et Par Violiner og en Basfiol leverede Musikken. For at Selskabet ikke skulde blive alt for blandet og støjende, modtog Jødeværterne kun Folk, der kom kørende i Karet. Mange unge, der gerne vilde være med, havde ikke Penge til at leje en Vogn, men de fandt paa Raad. De aabnede Døren ind til en tom Karet, der holdt foran Gadedøren, skyndte sig at gaa ind i den og steg ud gennem den anden Dør. Ved denne snedige Manøvre saa det

Fra det gamle København.

9

ud, som om de ogsaa var kommen kørende stands-mæssigt til Selskabet. Efterhaanden udartede Jødemaskeraderne; udklædte Matroser og Læredrenge trængte ind i Jødernes Hjem og opførte sig raat, og det var ikke saa sjældent, at Husmoderen Dagen efter savnede et eller andet af Bordservicet. I Peter Fabers Komædie „Stegekælderer“ omtales Jødemaskeradernes Gemytlighed.

Klubberne spillede knap saa stor en Rolle som omkring Aarhundredskiftet; men endnu øvede de dog stor Tiltrækning, og der var ikke saa faa af dem. Enhver valgte den Klub, hvor han efter sin Stand og Stilling hørte hjemme, og hvor han kunde vente at træffe Venner og Bekendte. De mere fornemme Klasser mødtes i „Den nye Forening eller Kongens Klub“, de mere borgerlige indmeldte sig i „Den bestandig borgerlige Forening“ eller „Det forenede borgerlige Selskab“. Om Vinteren havde Klubberne Lokale inde i Byen; men om Sommeren flyttede de „uden Ports“ til en af Forstæderne. „Kongens Klub“ havde ved Vintertid til Huse i Østergade Nr. 15; men dens Sommerresidens var paa det Sted paa Vesterbro, hvor nu „National-Scala“ ligger. Uden om strakte sig en dejlig, gammel Have, hvor Nattergalene sang.

De fleste Klubber havde Mødeaften Onsdag og Lørdag; men mange Mænd gik desuden hen i deres Klub hver Eftermiddag for at passiare, læse Aviser og spille Kort.

Om Vinteren gik Borgerfamilierne flittigt i Københavns eneste Teater: det kongelige. Det laa paa Kongens Nytorv, var temmelig lille og daarligt indrettet.

Der var et Utal af Døre og en Vrimmel af smalle Trapper og Gange, hvor Overtøjet maatte hænge, da der ingen Garderobe fandtes. Siddepladserne var smalle Træbænke, beklædt med Skind eller Klæde, og Folk sad murede op ad hinanden. Det gik værst til oppe i Etagerne, hvor „Høkerne“ — saadan kaldtes Billetop-

En „Høkerloge“.

køberne — stoppede et ganske ubegrænset Antal Tilskuere ind i deres Loger. Det gjaldt altsaa om at komme i meget god Tid; men alligevel var man nødt til at sidde halvvejs paa Skødet af hinanden, og man blev skubbet og trykket af dem, der stod bagved og rakte Hals.

Teatermaskineri og Dekorationer var ikke stort bevendt, og Belysningen var meget mangelfuld; men

trods det, at alt det ydre var yderst ufuldkomment, blomstrede Skuespilkunsten som aldrig før.

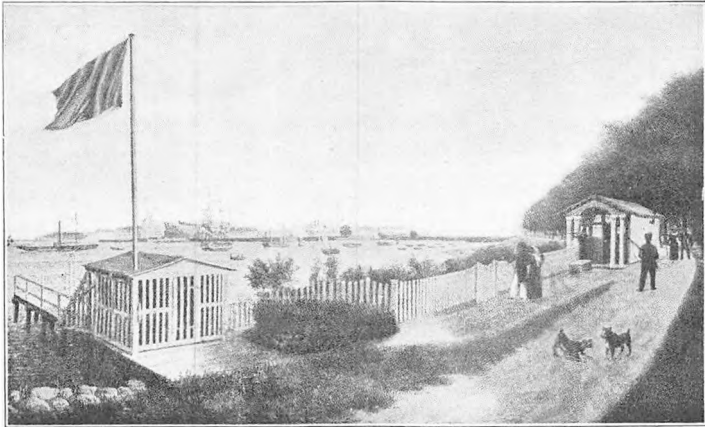
Frederik den Sjette interesserede sig meget lidt for det kongelige Teater, men en Gang imellem maatte han jo alligevel derhen og drog af Sted i stort Optog med 6 Heste for sin Vogn. Naar han efter Forestillingen

Kanekørsel omkring „Hesten“.

kørte hjem til Slottet, var Kongens Nytorv oplyst af ridende Fakkelsvende, og Folk var strømmet til for at overvære Begivenheden. Der fortælles, at da Johan Ludvig Heiberg havde skrevet „Elverhøj“ som et Festspil i Anledning af den senere Frederik den Syvendes Bryllup, forlangte Kongen, at Stykket skulde skæres ned fra 5 Akter til én. Det lod sig dog ikke gøre, og Kong Frederik fik ikke sin Vilje, men han hævnede sig ved at sidde og smaablunde under hele Premieren.

Naar Kulde og Frost satte ind, fornøjede Københavnerne sig tit med at køre i Kane. Sneen fik Lov til at blive liggende længe, kun hvis den fyldte alt for meget op, blev den kørt sammen i store Bunker paa Kongens Nytorv. Det var et smukt Syn at se en elegant Toppers-Kane glide gennem Gaderne: Hesten pyntet

Langelinie.

med Bjælder og Kvaster, Damen halvt skjult af et stort Bjørneskindstæppe, og Herren, der var Kusk, staaende bagpaa i Pels og lange Støvler. Tidligt om Søndagen tog Foreninger og Klubber paa Udflugt f. Eks. til Dyrehaven med et halvt Hundrede Kaner i Følge, og efter at det var blevet mørkt, vendte de hjem ved Fakkelys. Hvis man kun havde nogle faa Skillinger at ofre paa en Kanefart, kunde man komme et Par hurtige Ture uden om „Hesten“ paa Kongens Nytorv. Prisen var 4 Skilling, det halve for Børn og Soldater, og i Tilgift fik man en Regn af Snebolde i Nakken af de

Drenge, der havde samlet sig for at være med til Rundfarten.

Naar den kongelige Familie kørte gennem Byen i stort Kaneoptog med skarlagensrøde Forridere, Kuske og Lakajer, blev det betragtet som en hel Folkeforlystelse.

Byens Borgere var klemmt inde af Volde, Porte og Stadsgrave. Det var ikke saa let for dem at slippe ud i det fri; men saa nøjedes de med at spadserere i selve Staden.

En Del Mennesker færdedes stadig paa en bestemt Tid af Dagen paa Østergade. De drev planløst op og ned ad Fortovet, saadan som det er skildret i H. C. Andersens Eventyrkomødie „Ole Lukøje“. En afdød Dagdriver gaar og spørger om Natten paa Østergade og udbryder:

„Jeg var engang —! hvor Tiden dog gaar.
Jeg var den gladeste blandt de glade.
En Dagdriver var jeg i trediv Aar,
drev Dag og Aften paa Østergade.“

Andre gik daglig en Tur gennem „Strøget“, forbi „Hesten“ paa Kongens Nytorv og videre ud ad Norgesgade (nu Bredgade). Navnlige Søndag Eftermiddag ved Vintertid, naar Solen skinnede, var den smukke, brede Norgesgade fyldt med spadserende.

Paa Langelinie, der hørte under Fæstningen, var der landligt og friskt. Men der var det kedelige, at kunde, der havde sikret sig Adgangstegn hos Byens Kommandant, slap gennem Laagen, som førte derind. Det var jo ikke alle, der havde saa megen Aandsnærværelse som Skuespiller Foersom. Da Skildvagten

spurgte ham: „Har De Tegn?“ svarede han hurtigt: „Nej, men jeg gaar med den Herre dør,“ og i det samme pegede han paa en Ven, han fulgtes med — men som heller ikke havde noget Adgangstegn. De slap igennem begge to!

Store Bededags Aften paa Volden.

Paa Kastelsvolden ud mod Langelinie stod den gamle, berømte „røde Kanon“ med sin Munding rettet ud over Sundet (den opbevares nu paa Tøjhus-Museet). „Vi mødes ud for den røde Kanon,“ hed det stadig, naar Turen gik ad de Kanter. Fra Langelinie og Toldboden var der en prægtig Udsigt over Vandet. Hvis man var saa heldig at opdage et Dampskib, fulgte man det med Øjnene saa længe som muligt, og senere fortalte man sine Venner og Bekendte om Oplevelsen.

Rosenborg Have eller „Kongens Have“ var et meget

yndet Spadserested navnlig paa de Sommersøndage, da der var Koncert. Orkestret havde Plads ved Siden af et Springvand og spillede den ene Straussvals efter den anden, mens Damer og Herrer promenerede forbi. Her mødtes Familierne fra de „honnerte Borgerhjem“, som det hed, og her viste den unge franske Diplomat sig i hvide Benklæder til sort Frakke, en Sammensætning, man aldrig før havde set Mage til „her paa Bjerget“.

Københavnernes kæreste Spadserested var dog Voldene, navnlig i Foraarsmaanederne, naar Kastanjetræerne tændte deres Tusinder af Lys, og Violerne pippede frem paa Skrænterne. I sin „Aprilsvisé“ har Poul Martin Møller fortalt om Voldene ved Foraarstid:

„Grøn er Vaarens Hæk,
Kaaben kastes væk,
Jomfruer sig alt paa Volden sole;
Luften er saa smuk,
deres Længselsuk
kendes let paa deres Silkekjole.

Nu har Viben Æg,
Pilen dygtig Skæg,
og Violen smaat paa Volden pipper;
Gaasen sine smaa
lærer flittig gaa,
Skaden vindigt med sin Hale vipper.“

Store Bededags Aften skulde alle, baade gamle og unge, op paa Voldene og vandre dem helt rundt, mens alle Byens Kirkeklokker kimedede, og bagefter skyndte man sig hjem til Teen og de varme Hveder. Til daglig kunde man kun faa friske Hvedetvebakker om Morgen, men Store Bededags Aften solgte Bagerne dem

ogsaa — og saa fik Bagersvendene deres eneste Frinat hele Aaret rundt.

I Komedien „Store Bededags Aften“ er den Skik omtalt og anvendt til at sætte Fart i Begivenhederne. En Dame har været saa letsindig at leje det samme Værelse ud til en Sypige, der altid er ude om Dagen, og til en Bagersvend, der altid er paa Arbejde om Natten. Det gaar godt en Tid; men saa sker Uheldet: Bagersvenden kommer hjem Store Bededags Aften og finder sit Værelse optaget af en anden. Det ender dog alt sammen meget lykkeligt, og Bagersvenden og Sjomfruen bliver forlovet med hinanden.

Om Sommeren nøjedes Københavnerne ikke med at gaa Tur paa Voldene, men lagde Vejen ud gennem Portene: ud ad Gamle Kongevej og Frederiksberg Allé, hvor der var landlig Ro og Stilhed, ud til Spadserevejene ved Ladegaardsaaen eller til de skyggefulde Stier langs Søerne indad mod Byen. De hed Kærlighedsstien, Ægteskabsstien og Skilsmissestien. Saa kunde enhver selv vælge efter den Stemning, han befandt sig i!

Om Søndagen drog Københavnerne ud til Broerne for at more sig. Paa Østerbro var „De fattiges Dyrehave“ (tæt ved Gl. Kalkbrænderivej) Maalet for jævne Borgere, der ikke havde Raad til at tage den lange Vej ud til den rigtige Dyrehave.

Paa Nørrebro laa der en Del Forlystelseshaver, og her saas i Begyndelsen af 1800erne en mærkelig Indretning, der var blevet indført fra Rusland: en Svinggyng. Det var ikke blot Børn og unge, der vilde prøve den, selv ældre, adstadige Borgermænd gik „i Gyngen“ paa Nørrebro. I Aviserne blev der klaget over, at dette Gyngeraseri helt tog Overhaand.

Om Søndagen gik Smaakaarsfamilier med Barnevogn og Madkurv ud gennem Nørreport til Assistenskirkegaarden. Herude bredte de Dug over en gammel Ligsten, spiste og drak og havde det rart, mens Graveren bragte „Vand paa Maskine“.

Fra gammel Tid var Vesterbro Hjemsted for en Mængde Forlystelser. Naar Dyrehavstiden var forbi, drog Bakkens „Kunstnere“ herud og opslog deres Telte. Paa det nuværende Vesterbros Torv rejstes Bod ved Bod, og der forevistes meget mærkværdigt: lige fra Snoge i Spiritus og udstoppede Aber til svære Mænd og stærke Kvinder, der tilbød at bære 2—3 Mand i deres Haar.

Hver Helligdag om Sommeren søgte en Strøm af Borgere ud paa Broen, hvor Landet mødtes med Forstadshusene. De nøjsomme Familier medbragte selv Madkurven i en lille Trækvogn og tog saa ind et eller andet Sted, hvor de morede sig Dagen igennem mellem Karruseller og Keglebaner, Lykkespil og Kraftprøver. Tæt uden for Vesterport laa Forlystelsesstedet „Ægypten“, hvortil der ogsaa var knyttet en Slags Marked. Det blev stærkt besøgt af Bønderkarle med Sølvknapper i Trøjen og Pibe i Munden og af Bønderpiger med guldbroderede Huer og flagrende Baand.

Paa Vesterbro fandtes et Par Sommerteatre: Pettolettis Teater tæt uden for Porten (omtrent paa den nuværende Panoptikonbygning Plads) og Morskabs-teatret længere ude paa Broen (skraas overfor Skydebanen).

Philippo Pettoletti var indvandret fra Italien og havde i nogle Aar ledet et Teater paa Nørrebro, der var blevet indrettet i Blaagaards gamle, forfaldne Hovedbygning. Det brændte, og Pettoletti flyttede derefter til

Vesterbro, hvor han fik rejst et nyt Komediehus. Det var en tarvelig Træbygning, men baade Scenen og Tilskuerpladsen var godt indrettet, og der var Plads til henimod 1200 Mennesker. Det var et meget broget Repertoire, der blev vist her: Lystspil og Operaer, Pantomimer og Linedans, Beriderkunster og Trylleforestillinger. Publikum glædede sig over de dristige Cirkusnumre, f. Eks. „Den moderne Hurtigpost fra London til Paris paa en Vogn med eet Hjul, trukken af to Heste“, og der var stort Tilløb til „de historiske Krigsmalerier“, hvor man bl. a. saá Pettoletti som Napoleon højt til Hest og iført Kejserens berømte graa Uniformskappe.

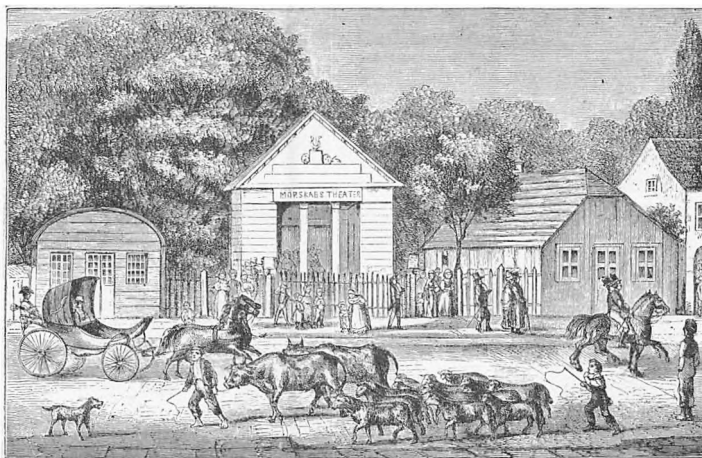
Kunst og Gøgl vekslede med hinanden, mange fremmede Selskaber optraadte, og baade Tysk og Fransk afløste af og til det danske Sprog.

Pettolettis Teaterbygning fik Lov til at blive staaende indtil 1875.

Morskabsteatret var grundlagt af „Kunstmageren“ James Price, der var kommen hertil fra England og først optraadte paa Dyrehavsbakken. Det var gaaet i Arv til hans Slægt, og Byens Folk valfartede ud til den lille Fjælebod for at se de morsomme italienske Pantomimer, der gik over Scenen. De var blevet særlig berømt ved Italieneren Casortis Udførelse af Pjerrots Rolle. Naar han optraadte, var han fyldt med et sprudlende Humør; men ellers var han alvorlig og tungsin dig. Der fortælles, at da Frederik den Sjette en Dag gik Tur i Frederiksberg Allé, mødte han Casorti. Kongen bærede af og til Morskabsteatret med sine Besøg og havde megen Fornøjelse af at overvære Maskedrammerne og Linedansen; han genkendte dog ikke Italieneren, men standsede ham og gav sig i Snak med

ham, og da han snart forstod, at det stod sløjt til med Humøret, raadede han ham til at gaa hen og se den lystige Pjerrot. „Det nytter ikke noget, Deres Majestæt,“ sagde den fremmede, „for det er nemlig mig selv.“

Alle Medlemmerne af den store Price-Familie var ualmindelig afholdt af Københavnerne; men det kun-

Morskabsteatret.

de alligevel ikke nytte noget, at de vilde give Forestillinger paa Vesterbro om Vinteren. Vejen derud var alt for lang og besværlig, og om Aftenen var der bælgmørkt i Forstaden. Det blev saa Skik, at Selskabet hvert Efteraar drog bort til fremmede Lande og i nogle Maaneder førte en meget omflakkende Tilværelse. Atter og atter rejste Pricerne i Rusland og oplevede mange spændende Eventyr, naar de kørte i Slæde hen over de uendelige Vidder, og Ulvene tude rundt omkring.

Hver Sommer vendte de tilbage til København for at spille Komædie i Kirsebærtiden, som der staaer i Heibergs „Aprilsnarrene“. De blev altid modtaget med stor Venlighed, og Aviserne berømmede „det yndede Selskab“. Tilskuerne samledes i Reglen i god Tid paa den aabne Plads foran Teatret og fordrev Ventetiden med at se indenfor i Konditorbutikken, der laa lige op ad Skuespilhuset. Naar Klokken ringede, begyndte Forrestillingen:

„Klokken nu lyder,
Ja, det betyder,
At vi nu skal se det herlige Spil.“

De gamle Pantomimeløjer og den yndefulde Line-dans gjorde altid stor Lykke, og naar Pjerrot, Harlekin, Columbine o. s. v. viste sig i „Harlekin Skelet“ eller „Harlekin Kukkenbager“, jubledes Publikum. Fødselsdage og Mindedage ved Hoffet blev altid fejret paa festlig Maade af de kongetro Pricer, Fyrværkeri steg mod Himlen, og de kongeliges Navnetræk prangede i Ildbogstaver.

Morskabsteatrets Pantomimer gik senere i Arv til Tivoli, hvor de har holdt sig til vore Dage.

Paa Sommersøndage vandrede Københavnerne ud over Vesterbro for at besøge Frederiksberg. Ved Indgangen til Frederiksberg Allé stod den berømte Jernport (dens smukke Smedejernsgitter kan nu ses ved Indgangen til Søndermarken ud for Vesterbrogade), hvor et Par kæmpemæssige „Svejtser“ holdt Vagt. Alléen førte til Kongens Sommerresidens og var aflukket som en privat Vej. Enhver gaaende maatte færdes i den; men Køretøjer var forbudt Adgang, hvis de ikke tilhørte meget fornemme Herskaber. Alléen var ind-

rammet af dybe Grøfter, og paa begge Sider af den strakte sig store Haver og Marker. Om Aftenen var det uhyggeligt at gaa herude, navnlig ved Vintertid; der var ikke en eneste Lygte, der lyste op.

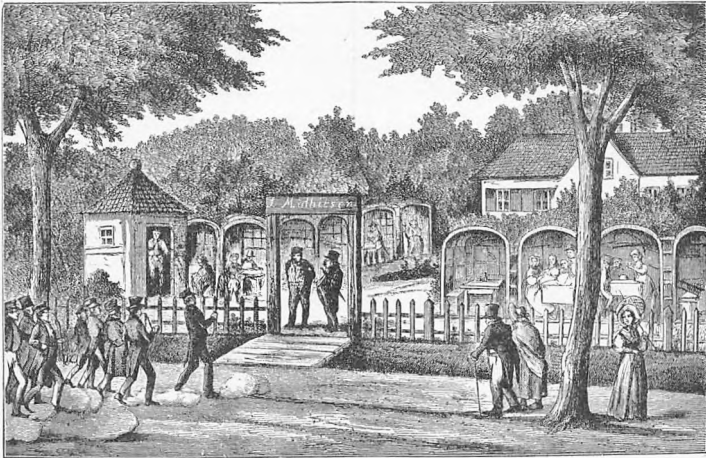
Paa Værnedamsvej tæt ved Jernporten laa Kehlets Forlystelsessted „Rosenlund“, hvor der blev afholdt Koncerter og Fyrværkeri, og Luftballoner steg til Vejrs.*) Nogle af de søndagsspadserende naaede ikke længere, men andre fortsatte helt ud til Frederiksberg Have. Her lejrede de sig i det grønne og nød den medbragte Mad. Senere stod de paa Terrassen op til Kongens gule Sommerslot og lyttede andægtigt til Taffelmusikken, eller de flokkedes ved Kanalerne for at se Frederik den Sjette og hans Døtre sejle sammen med Hofpersonalet. Naar Sejladsen havde varet en Times Tid, tog de kongelige over til Lysthuset paa den kinesiske Ø for at drikke Te. Folk ventede taalmodigt, indtil de havde set „den høje, elskede Familie“ vende tilbage til Slottet.

Om Aftenen holdt Kongen af at spadsere ubemærket rundt i Haven og saa pludselig standse ved et eller andet Selskab. Alle sprang naturligvis op, nejede eller bukkede. „God Aften, Godtfolk,“ sagde Kongen, „lad Dem ikke forstyrre. Det er et dejligt Vejr. God Fornøjelse!“ Og saa lettede han lidt paa sin Voksdugskasket og skyndte sig bort.

De fleste, der søgte ud til Frederiksberg, aflagde til Slut et Besøg hos Lars Mathiesen i Allégade (paa det Sted, hvor nu Forlystelsesetablissementet „Lorry“ ligger) for at smage hans Punch og more sig over hans

*) Alle disse Herligheder er omtalt i Thomas Overskous Folkekomedie „Capriciosa eller Familien i Nyboder“.

Vittigheder. Han var en høj, svær Mand, der altid gik rundt mellem de besøgende i Skjortæærmer og Nattrøje af tærnet Bomuldstøj. Han tiltalte sine Gæster med Du og kom frem med sit eget Glas, naar Punchebollen blev stillet paa Bordet; han var ganske ens baa-
de mod „fine“ og „simple“ og fortalte et Utal af Histo-

Lars Mathiesens Beværtning.

rier og Krøniker fra sit bevægede Liv. Studenterne vandrede tit ud til „denne Ædelsten blandt Værter“, der altid tog godt mod sine „Sønneker“, som han kaldte dem.

Knud Lyhne Rahbek, Professoren og Forfatteren fra Bakkehuset, kiggede saa jævnlgt indenfor hos Lars, og de to drillede hinanden paa en gemytlig Maade. Rahbek havde rødt Haar, og Lars Mathiesen var helt skaldet. En Aften sagde Rahbek til sin gode Ven: „Hør, Lars, hvor var du henne, da Vorherre uddelte Haar til de dø-

delige?“ — „Det ved jeg ikke,“ svarede Lars, „jeg havde vist forsinket mig noget, for da jeg kom, var der ikke andet end røde Haar tilbage, men dem skøttede jeg ikke om.“

Da Rahbek var blevet udnævnt til Ridder af Dannebrog, lykønskede Lars Mathiesen ham hjerteligt, men sagde saa pludselig: „Ved du, hvilken Forskel der er mellem dig og et Æsel?“ „Nej,“ svarede Rahbek og studsede. „Det skal jeg sige dig,“ sagde Lars. „Ser du, Æslet bærer sit Kors bagpaa, du bærer dit forpaa.“ — „Men ved du, Lars, hvilken Forskel der er paa dig og en Æsel?“ „Nej, det ved jeg ikke,“ svarede Lars. „Jeg heller ikke,“ sagde Rahbek og gik sin Vej.

De allerfleste Borgerfamilier foretog hver Sommer en eller to Skovture, som altid gik til Jægersborg Dyrehave. Det var en Begivenhed, der blev talt om flere Uger før og drøftet længe efter. De, der havde Raad, lejede en stor, aaben Holstenskvogn. Den tunge Kasse hvilede næsten lige paa Hjulene, der var ingen Fjedre, saa de kørende blev dygtig skumplet. Andre, der havde det mere smaat, maatte nøjes med at leje en af de Karpervogne, som Bønderne holdt med uden for Portene, navnlig ved Østerport. I Almindelighed kaldtes disse Vogne, der havde Brædder i Stedet for Agestole, „Kaffemøller“, fordi Folk, der sad i dem, blev rystet sammen ligesom Bønnerne i en Kaffemølle.

Det var slet ikke saa nemt at komme med dem i Skoven. De kørte nemlig ikke, før der var fuldt Læs, og Kuskene maatte anvende alle mulige Kneb for at skaffe sig Passagerer. Saa snart de fik Øje paa et Menneske langt borte, der kunde mistænkes for at ville paa Skovtur, fo'r de med Pisken i Haanden hen imod den ulykkelige

og røves og stredes om ham. De brugte ogsaa at sætte deres Koner og Børn op paa Kapervognen som en Slags Lokkemad, saa troede Folk jo nemlig, at de allerede havde Læs og snart vilde køre. Tit sad Københavnerne

Kaperkuske.

timevis i bagende Solskin og ventede paa at komme af Sted.

I en Vise om Kaperkuskene hører vi, hvordan de raaber:

„Hei! Vil der ingen af de Herrer med?
 Saa skal de komme ligestraks afsted!
 Jeg har den første Fjervogn, kan De tro;
 Aah, Jomfru, værsaago'!
 Jeg fattes bare to!“

De fleste, der drog i Skoven, valgte at bruge „Apostle-
 nes Heste“ og vandrede af Sted hen ad Stien langs

Fra det gamle København.

10

Strandvejen med store Madkurve paa Armen. Naar de naaede Indgangen til Dyrehaven, blev de omringet af nogle Smaadrenge, der tilbød at børste Støvet af Støvlerne for en Skilling eller to.

I Dyrehaven.

Paa „Bakken“ gik det lystigt til i Kildetiden, der var opslaaet lange Rækker af Boder og Telte, og der var nok at beundre og forundres over: Mester Jakels Duketeater, Beridere paa deres Heste, Manden, der spiste Blaar, Vokskabinetter og Menagerier, Kastegynger og Karruseller. Man skulde helst have sig et Maaltid Mad i Madam Pätges Telt (Madammens Datter var den berømte Skuespillerinde Johanne Louise, gift med Digteren Johan Ludvig Heiberg), og man maatte ikke glemme at drikke et Bæger frisk Vand ved Kirsten PilsKilde.

Fra „Bakken“s Munterhed, Larm og Musik gik Hjemvejen tit gennem det stille Ordrup Krat til Charlottenlund og derfra videre ind til Byen. Ved „Slukefter“ blev der altid gjort Holdt, og her nød Københavnerne efter gammel Skik og Brug et Krus Gammeltøl med en Pind i. Hvis Familien skulde gaa hele Turen hjem, kunde det blive en trælsom Vandring, særlig naar de smaa maatte op at bæres. Det var langt bedre, om Fatters Pengepung tillod, at man kunde komme til at age hjem paa en „Kaffemølle“. Men selv om Dyrehavstiuren havde været aldrig saa anstrengende, saa havde baade store og smaa oplevet saa meget, at de Dagen efter længtes efter at gentage den. Men det kunde ikke ske foreløbig! Saa mange Penge, der var brugt paa „Bakken“, gav man ikke ud mere end een, højst to Gange hver Sommer.

Egentlige Restaurationer var endnu ukendt; men Byen havde en Del Konditorier, der var grundlagt af indvandrede Svejtsere i Tiden mellem 1800 og 1820, og som stadig ejedes af de fremmede Slægter. Deres Indehavere hed Otto, Gianelli, Monigatti, Pedrin, Pleisch, Apitz o. s. v. Disse Svejtserkonditorier blev mest søgt af „den noble Verden“ og var temmelig dyre. En Kop Chokolade kostede 16—20 Skilling. Den første, der indrettede en Café for de mere jævne Borgerklasser, hed R. T. Kehlet. Hans Konditori i Gothersgade havde megen Søgning. Senere flyttede han til „Rosenlund“ paa Værnedamsvej. Han var, som han selv averterede i „Adresseavisen“, „et gammelt spekulativt Hoved“, der kendte sin Tid og dens Fordringer. Hans Broder, Christian Kehlet, var mindst lige saa god til at udspekulere Ideer. Paa Kongens Nytorv havde han

en Café med Koncerter fire Aftener om Ugen, og senere flyttede han til „Alléenberg“ i Frederiksberg Allé, som han købte af den bekendte Madam Lynge.

København havde kun faa større Hoteller. Derimod fandtes der paa Vesterbrogade, Nørregade og ved Nyhavn en Del Gæstgivergaarde, der alle var meget tarve-

Et Spisehus.

lige. En af de mest søgte var „Knapstedgaard“ paa Halm-torvet. Det berømmelige „Pjalttenborg“ paa Hjørnet af Aabenraa og Rosenborggade var et Logihus for Folk, der havde det meget knebent med Penge. For en billig Pris kunde de komme til at ligge paa Gulvet eller staa op ad en Væg og sove, og hvis de kun havde en enkelt Skilling at ofre paa deres Nattero, kunde de faa Lov til at hænge hen over en Snor, der blev spændt ud fra den ene Væg til den anden. De blev bundet fast i en Slags Seler, og der fortælles, at tidligt om Mor-

genen kom Madammen, der var Værtinde i „Pjaltenborg“, og vækkede dem paa den Maade, at hun pludselig og uden Varsel — løsnede Snoren. Saa var de forhaabentlig spilvaagne og morgenfriske lige med det samme!

Ved Toldboden laa et Par bekendte Værtshuse: „Toldbod-Vinhus“, der søgtes af Skippere og Styr-mænd, og „Brokkensbod“, hvor Matroser og Holmens Folk nød saa store Snapse, at der ikke blev serveret Mage til dem andre Steder undtagen maaske i „Paradiset“, et nærliggende Brændevinsudsalg. Paa Væggen i „Toldbod-Vinhus“ fandtes følgende manende Indskrift:

„Naar Lykken venlig til dig ser
Og smiler ved din Side,
Da faar du Venner fler og fler,
Som vil dig gerne lide.
Men naar din Velstand bli'er for kort,
Du har ej mer at skatte.
Da løber dine Venner bort
Som sande Mortens-Katte.“

De Beværtninger, hvor man kunde faa varm Mad, kaldtes Spisekvarterer. Her gik Karle i Skjorteærmer og med lange, hvide Forklæder og vartede op. Maden blev mærkeligt nok serveret i hele eller halve Portioner, og Gæsterne forlangte: „En halv Okse, en hel Kalv, et halvt Svin“ o. s. v. I Studenterkomedien „Genboerne“ har Hostrup i sin Omtale af „Christian Firtal“ sat disse Spisehuse et varigt Minde. Det laa Amagertorv Nr. 8 (dengang Nr. 4), og her mødtes Studenterne med Stamgæsterne, der mest bestod af jævne, skikkelige Borgere („Spidsborgere“ eller „Filistre“). Et af de tar-

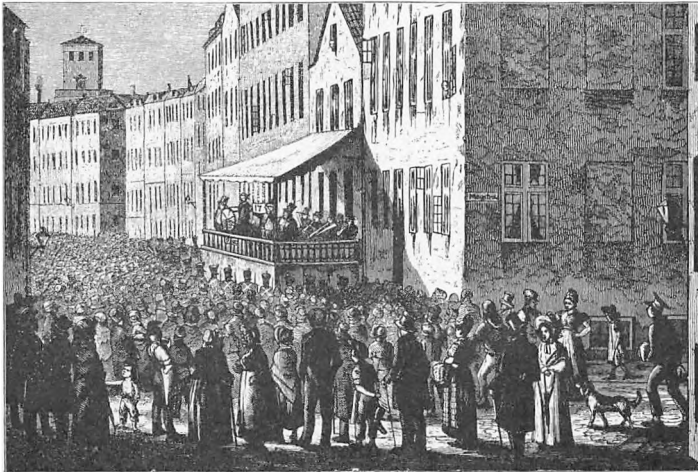
veligste Spisehuse laa i Smøgen „Bag Hovedvagten“. Værten her kendte sine Gæster, der mest bestod af „Sjovere“, og for ikke at lede dem i Fristelse havde han lænket Knive, Gafler og Skeer fast til de umalede Fyrretræsborde. Tallerkener fandtes ikke; men Retterne, der i Reglen bestod af Ærter og Flæsk, blev serveret i Forbygninger i Bordene.

I Byens Fattigkvarterer laa Stegekældere med deres Delikatesser: Stegt Ko-Yver, Lever, Grisetær o. s. v. En saadan Kælder er omtalt i Peter Fabers muntre Komædie „Stegkælderen eller den fine Verden“.

Københavnerne havde en Forlystelse af en særegen Art, nemlig Tallosteriets Trækning. For mange Borgere var det blevet en hel Mani at spille i dette Lotteri, hvor man i heldigste Tilfælde kunde vinde sin Indsats tilbage 60,000 Gange fordoblet. Der gik de utroligste Historier om Folk, der var blevet Millionærer ved en eneste Lotterigevinst. De ivrigste Spillere saa „Lykkenumre“ alle Vegne; de fandt dem i Skyernes særegne Dannelselse eller tog dem efter det tilfældige Antal Vinduer i en Bygning eller efter Antallet af Knapper i en Vens Frakke o. s. v. „Drømmebøgerne“ var fulde af Anvisninger til „at drømme sig Tal“. Mange Arbejdere anvendte deres knappe Dagløn til Indsats, og Embedsmændene lod sig ofte friste til „at laane“ af Kassen for at kunne spille i Lotteriet. I mangfoldige Tilfælde blev dette nervepirrende „Lykkespil“ et forfærdeligt Ulykkesspil.

Tallosteriets Trækning foregik hver 3. Uge foran et Hus i Raadhusstræde lige overfor Vandkunsten. Her var rejst en Estrade, betrukken med rødt Klæde, hvor

Lykkehjulet med alle Numrene stod opstillet. Nogle Drengene fra Opfostringshuset med Bind for Øjnene blev ført frem for at gribe Numrene i Blinde. Under Trækningen var der dødsstille i den store Tilskuerskare, der

Tallotteriet trækkes.

var strømmet sammen og blev bevogtet baade af Politi og Soldater. De udtrukne Numre blev lagt i Paphylstre og kastet ud blandt Mængden, hvor der tit opstod Slagsmaal og Tumulter for at faa fat i dem. Paa Lotteriets Hovedkontor fik man 1 Daler for hvert Hylster, man afleverede.

HOVEDSTADENS FORBINDELSE MED OMVERDENEN

Hvis Folk, der ikke selv havde Hest og Vogn, fik Lyst til at køre sig en Tur, maatte de leje en Befordring hos en Hyrekusk, d. v. s. en Vognmand, der udhyrede eller udlejede Kareter og Wienervogne.

I 1828 saas de første Drosker i Byen. Der var kun et Par, og de havde Stade paa Amagertorv. Københavnerne maa straks have syntes om dem og benyttet dem flittigt, for kun to Aar senere var Bedriften udvidet til 60 Drosker, der havde Holdeplads paa Torvene over hele Byen. En Køretur inden for Voldene kostede 24 Skilling, til Frederiksberg 4 Mark og til Charlottenlund 12 Mark.

I 1826 overraskede Vognmand og Oberstløjtnant i Borgervæbningen Johannes Bruun sine Medborgere ved at anskaffe en Omnibus. Den var indrettet efter engelsk Mønster, kunde rumme 6 Personer indeni og 5 udenpaa og var forspændt med 4 Heste. Om Aftenen rullede den fra Købmagergade til Lyngby, og næste Morgen vendte den tilbage. Johannes Bruun var forud for sin Tid! Hans Foretagende standsede hurtigt, og først i 1841 viste der sig atter en Omnibus i Københavns Gader.

En Vognmand i Møntergade havde Mod til at lade

en kuglerund Omnibus, der kaldtes „Solen“, forsøge sin Lykke. Det gik bedre end første Gang, og i dens Spor fulgte andre Omnibusser, der udmærkede sig ved straalende Farver og pragtfulde Navne: „La dame rouge“ („den røde Dame“), „Løven“, „Ørnen“, „Nordstjernen“ o. s. v. Da „den røde Dame“ kom hertil fra Udlandet og blev kørt hjem til den Vognmand i Helliggejsts Stræde, der ejede den, var Amagertorv sort af Mennesker, saa Vognen havde vanskeligt ved at bane sig Vej igennem de tætte Folkeskarer, der vilde beundre det nye Køretøj.

Ældre, adstadige Damer kunde ikke lide at benytte det nymodens Befordringsmiddel. I Johanne Louise Heibergs Vaudeville „Abekatten“ lader hun en af Personerne sige: „Er det ikke uanstændigt, at fremmede Herrer og Damer kryber ind i de store Børe og sætter sig ved Siden af hinanden? Jeg kan ikke begribe, hvorledes Folk, som er kommen af god Familie, kan nedlade sig til sligt.“

Den første Omnibusrute gik fra Amagertorv til Frederiksberg. Københavnerne syntes, det var et mægtigt Fremskridt, da de kunde køre ud til den lille Landsby i Omnibus et Par Gange om Dagen. Senere blev der ogsaa sat Vogne i Gang til Lyngby, Charlottenlund og Dyrehaven.

Mellem København og Byerne i Omegnen kørte Dagvogne, som bestemte Vognmænd havde Ret til at holde, og som medførte Passagerer og Postsager. Det var store Fjedervogne med tre—fire Sæder, og de blev trukket af to eller fire Heste. De kørte ikke hver Dag, men kun en eller to Gange om Ugen. De havde bestemte Afgangstider; men de rejsende kunde alligevel

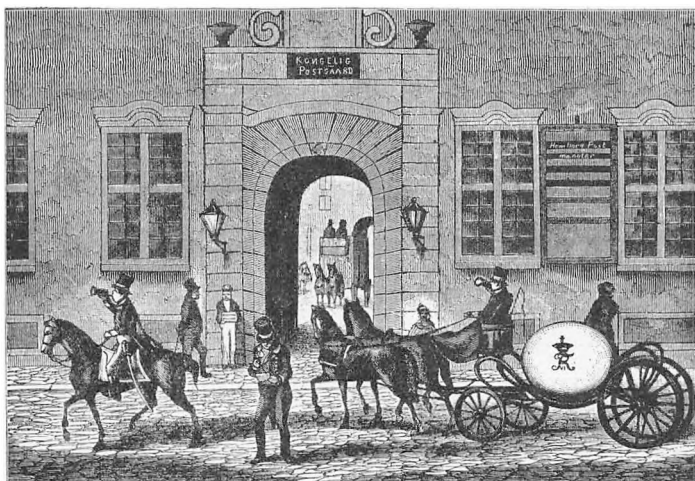
faa Lov til at vente flere Timer, inden de kom af Sted, fordi Vognmændene ønskede at faa alle Pladser besat. I Carl Bernhards Noveller kan vi læse om al den Romantik, der var knyttet til Dagvognsfarten.

Da Vognmændene var saa upaalidelige med Tiden, overtog Postvæsenet selv Befordringen, og Dagvognene blev efterhaanden afløst af Deligencer, store, lukkede Kareter, der blev sat i Gang paa Hovedruterne og besøgede baade Post og Passagerer. Til hver Vogn, der var forspændt med fire Heste, hørte en Kusk i rød Dragt og en lige saa rødklædt Konduktør (Postillon), der blæste i et Messinghorn. Det var et festligt Syn, naar en Diligence svingede ud af Postgaarden paa Købmagergade, kørte gennem Gaderne og forsvandt ud gennem en af Byportene.

En københavnsk Borger, der i 1830erne skulde ud paa en Rejse, fortæller i sine Erindringer, at den Aften, han mødte paa Postgaarden, gik det livligt til dørs. Efter den Tids Forhold var der mange rejsende samlet. Hør engang, hvad han beretter: „Der var 15—16 rejsende med Posten, og der udfordredes et Par Bivogne; hvilken Tummel, hvilken Forvirring, hvilken Kommanderen for at faa alle disse Mennesker anbragt i de forskellige Vogne.“

Fragtmændene, der kørte mellem København og Nabokøbstæderne, var villige til at tage Passagerer med for en billig Betaling. Men det gik med Snegiefart. Læsset var tungt, Hestene asede sig frem Fod for Fod, og Fragtmændene havde for Vane at bede ved hver eneste Kro, der laa ved Landevejen. En Tur f. Eks. fra København til Hillerød (34 km) kunde undertiden vare fra Kl. 5 om Eftermiddagen til Kl. 6 næste Morgen.

Af og til afgik der fra Postgaarden et helt Vogntog med baade Gods og Passagerer. Hvis der var mange Varer, der skulde transporteres, blev der foruden Hovedvognene Brug for fire—fem Bivogne, der alle sammen var dækket til med vandtætte Presenninger.

Kugleposten udenfor Postgaarden i Købmagergade.

Til Helsingør afgik der Breve hver Formiddag, og der ankom Post derfra hver Aften. Til Hamborg afgik der Brevpost over Land to Gange om Ugen, hver Tirsdag og Lørdag Aften, og Posten kom derfra hver Mandag og Fredag Morgen. Der var Postsager med til de Byer paa Sjælland, Fyn og Jylland, som laa ved Ruten. To Gange ugentlig afgik en lolland-falstersk Post. Mellem Sverige-Norge og København var der ogsaa Postforbindelse et Par Gange om Ugen.

Det var en stor Begivenhed, naar Posten fra Hoved-

staden kom til en Provinsby. Det hører vi om i Johan Ludvig Heibergs Vaudeville „Kong Salomon og Jørgen Hattemager“ (1825):

„Hvad ligner, Korsør, din politiske Glæde,
naar Posten er kommen fra kongelig Stad;
ved Klengen af Hornet paa Gade og Stræde,
du bærer dig ganske forunderligt ad.“

I 1830 indførtes Kugleposten til Brevbefordring mellem København og Roskilde. Det lette Køretøj med den kuglerunde Brevbeholder rullede mellem de to Byer indtil 1848.

Udenfor Hovedruterne var Postforsendelsen meget sparsom og meget dyr. Følgen blev, at Folk, der vilde afsende Breve til de mere afsides Egne, taalmodigt ventede, indtil der „kom Lejlighed“, og en tilfældig rejsende kunde tage dem med. Endnu i Begyndelsen af Trediverne gik Postvejen for et Brev fra Nakskov til Rudkøbing over København. Da Kongen havde læst om dette mærkelige Forhold i Aviserne, skrev han til Generalpostdirektionen og forlangte at faa at vide, om ogsaa andre Købstæder havde den Art Postforbindelse. Det satte lidt mere Fart i Tingene.

I 1819 var det første Dampskib „Caledonia“, kommen hertil og blevet taget i Brug til at føre Post og Passagerer mellem København og Kiel. Det blev senere afløst af „Frederik den Sjette“, det første Dampskib, der var bygget herhjemme. Foreløbig betød Dampskibsfarten ikke ret meget. I 1839 ejede Landet kun 8 Dampskibe.

I København havde man en særlig Lokalpost, en „Fodpost“, der to Gange daglig bragte Breve og Pak-

ker omkring i Byen, ogsaa til og fra Frederiksberg. Denne Institution ejedes i mange Aar af en Enkekone, men blev senere overtaget af Postvæsenet. Naar Postbudene kom, meldte de deres Ankomst ved at ringe med en Klokke eller slaa paa en Gongong.

Fodposten.

VOLDENES FALD

Efter Frederik den Sjettes Død i 1839 gik København en ny, begivenhedsrig Tid i Møde. Hans Efterfølger, Christian den Ottende, gav Byen større kommunalt Selvstyre, og „Stadens 32 Mænd“ afløstes af 36 Borgerrepræsentanter.

I 1840erne voksede Indbyggerantallet saa stærkt, at næsten alle Kvarterer blev overbefolket. Det gik naturligvis ud over Sundhedstilstanden, og efter en frygtelig Koleraepidemi i 1853 forstod man, hvor nødvendigt det var, at Byen fik mere Plads, Luft og Lys og fri Adgang til det aabne Land uden for Voldene. Toldafgifter og Portpenge blev ophævet, og den 30. Juni 1856 blev alle militære Skildvagter ved Portene inddraget. Det betød, at København var hørt op med at være en Fæstning! Samme Aar faldt Nørreport, og snart efter blev de andre Byporte ogsaa jævnet med Jorden.

Nye tekniske Fremskridt gjorde København sundere og renere. Tranlygterne afløstes af Gasblus, og et nyt Vandværk sørgede for ordentligt Drikkevand. Efter at Øresundstolden var blevet ophævet og Laugsvangen indskrænket, kom der Liv i Handel og Søfart, og Jernbaner, Dampskibe og Telegraf satte Byen i nær Forbindelse med Omverdenen.

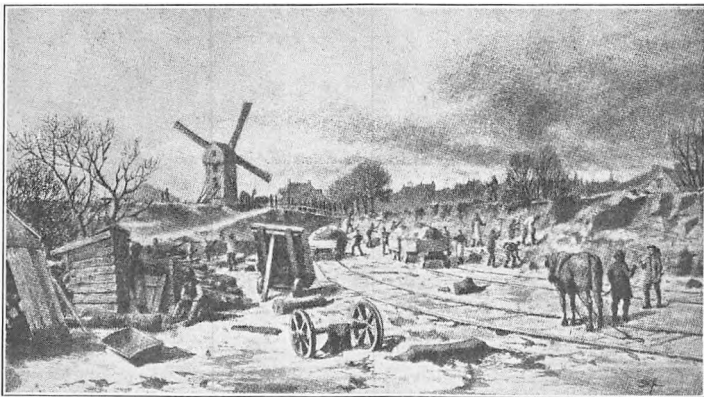
Demarkationsterrænet blev overgivet til Bebyggelse, og Forstæderne voksede hurtigt op; men den gennemgribende Omvæltning i Byens Liv kom i 1870erne, da store Skarer af Arbejdsfolk rykkede frem med Skovle

og Skubkarrer og begyndte at sløjfe Fæstningsanlæggene.

I Vilhelm Kaalunds Digt: „Da de rev Voldene ned“, hedder det om de smukke Partier, der var dømt til at forsvinde:

„Dine Stadsgrave — og din Kirsebærgang,
 hvor Violer vi plukked —
 hvor den blomstrende Tjørn over Vandet hang,
 og Sivene vugged,
 hvor den vilde Drossel i Busken sang,
 naar Aftenen dugged,
 og Fiskeren med sin Bambusstang
 over Bredden sig bukked — —
 forsvinde skal det nu alt for det ny —.“

Mange syntes, det var et stort Tab for Byen, at Voldene blev sløjfet; men Tiden og Udviklingen krævede sin Ret, og de gamle Fæstningsværker maatte falde, for at København kunde vokse og trives og hævde sig som Landets Hovedstad.

Vestervold sløjfes.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
<i>Forstæderne.</i> København i 1830erne. — Vesterbro. — Nørrebro. — Østerbro. — Fællederne	3
<i>Adgangen til Byen.</i> Volde, Grave og Byporte. — Akcise, Skillingstold og Passagepenge	8
<i>Inden for Voldene.</i> Offentlige Bygninger. — Gader og Pladser. — Slotsholmen. — Gammelholm. — Havnen og Broerne. — Christianshavn	21
<i>Den usunde By.</i> Brolægning. — Gadefejning. — Natrenovation. — Drikkevand. — Husdyrhold. — Flyttedage.....	35
<i>Stadens Styrelse.</i> Magistraten og Borgerraadet. — Politi. — Natvægttere. — Brandvæsen. — Domstole og Arrester. — „Slutteriet“. — Fæstningslaver	47
<i>Hovedvagten og Holmens faste Stok.</i> De værnepligtige Bønderkarle. — Hovedvagten. — Militærøvelser paa Fællederne. — Borgervæbningen. — Livet i Nyboder.....	63
<i>Kirke og Skole, Kunst og Videnskab, Politik og Presse.</i> Kirkelige Handlinger. — Fremmede Trossamfund. — Offentlige Skoler og private „Institutter“. — Kunstnere og Videnskabsmænd. — Det enevældige Styre og de national-liberale Aviser	80
<i>Handel, Haandværk og Laugsvæsen.</i> Butikker. — Gadehandel. — Haandværk og Industri. — Laugsskikke	94
<i>Det daglige Liv i Hjemmene.</i> Lejlighedernes Indretning. — Dagens Inddeling. — Tjenestefolk. — Sygdom og Overtro. — Dame- og Herredragter	120
<i>Selskabelighed og Forlystelser.</i> Jødemaskerade. — Klubber. — Det kgl. Teater. — Langelinie. — Rosenborg Have. — Tur paa Volden. — Pettolettis Teater. — Morskabsteatret. — Udflugt til Dyrehaven. — Konditorier og Spisehuse. — Tallotteriet	128
<i>Hovedstadens Forbindelse med Omverdenen.</i> Drosker og Omnibusser. — Dagvogne og Deligencer. — Brevforsendelse. — De første Dampskibe. — Fodposten	152
<i>Voldenes Fald</i>	158

VIDEN OG VIRKE

Denne Series Formaal er at byde *paalidelig Viden i en let tilgængelig og fængslende Form*. Skolernes Ungdom kan gennem disse Bøger udvide og befæste deres Viden om Emner, som Læreren gennemgaar i Timen, eller som har vakt deres særlige Interesse. *Alle, der ønsker at indhente Kundskaber*, de ikke har haft Lejlighed til at skaffe sig under deres Skolegang, eller som ønsker at supplere deres Skolelærdom, faar gennem disse Bøger Adgang til paa underholdende Maade at tilegne sig denne Viden.

VIDEN OG VIRKE omfatter saavel Skildringer fra Fortiden som Skildringer fra alle Nutidslivets Omraader, fra Naturens, Videnskabens og Teknikens Verden, *alle rigt illustrerede*. Den redigeres af en Redaktionskomité bestaaende af Skoledirektør *Sofus Franck* og Bibliotekar *Jens Pedersen*, i intimt Samarbejde med de forskellige Forfattere. Bøgerne er paa 8-10 Ark hver og udsendes i smukt Udstyr.

Udkommet er:

1. *Hans Hvass*: DYRENE I VORE SKOVE
2. *Jens Lawaetz*: „KØBENHAVN-KALUNDBORG“, Radioen i Dag.
3. *Hanna Rydh*: LIVET I FARAOS LAND
4. *Sofus Franck*: MELLEM SKOVENS STAMMER
5. *Luplau Janssen*: HVAD ER DET FOR EN STJERNE?
6. *Harald Victorin* og *Jöran Forsslund*: VOR EROBRING AF LUFTEN
7. *C. A. Rasmussen*: FUGLELIVET VED DE DANSKE STRANDE
8. *Fred. Vedsø*: DANMARK — DET FOLKESTYREDE LAND
9. *Arne Tallberg*: PAA OPDAGELSE SREJSE I MENNESKELEGEMET

Nu udkommer:

10. *Alfred Jeppesen*: FRA DET GAMLE KØBENHAVN
11. *R. Claudi-Hansen*: HVAD STENENE FORTÆLLER
12. *Natan Valmin*: DAGLIGT LIV I DET GAMLE ATHEN

pr. Bind: heftet Kr. 2.25, kartonneret Kr. 2.85.

M A R T I N S F O R L A G